

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ

BEYKENT UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

BEYKENT ÜNİVERSİTESİ | BEYKENT UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ | JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

SAHİBİ / PROPRIETOR:

Prof. Dr. Cuma BAYAT
(Beykent Üniversitesi adına/ On
Behalf of Beykent University)

**GENEL YAYIN YÖNETMENİ
EDITOR -IN-CHIEF:**

Prof. Dr. Muhittin KARABULUT

**GENEL YAYIN YÖNETMEN
YARDIMCILARI**

VICE EDITORS:

Yrd. Doç. Dr. Gülşen SAYIN

**YAYIN SEKRETERİ
PUBLISHING SECRETARY**

A. Aslıhan SOMUNCUOĞLU

YAYIN KURULU

PUBLISHING BOARD:

Prof. Dr. Erol EREN
Prof. Dr. Veysel GÜNAY
Prof. Dr. Emin ÖZBAŞ
Prof. Dr. Selahattin SARI
Prof. Dr. Şermin TEKİNALP
Prof. Dr. Güzin ÜÇİŞİK

DANIŞMA KURULU

ADVISOR COMITTEE:

Prof. Dr. Mümin ERTÜRK
Prof. Dr. Adem GENÇ
Prof. Dr. Mehmet Fikret GEZGİN
Prof. Dr. Esat HAMZAOĞLU
Prof. Dr. Tamer İNAL
Prof. Dr. Oğuz MAKAL
Prof. Dr. Ebru PARMAN
Prof. Dr. Ünsal OSKAY
Prof. Remzi SAVAŞ
Prof. Dr. Ayten SÜRÜR
Prof. Dr. Ayşe Didem USLU

Her hakkı saklıdır. Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez yayımlanan, bilimsel hakem kurulu olan bir yayındır. Sosyal Bilimler Dergisinde yayımlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Dergisinin veya Beykent Üniversitesi'nin görüşlerini ifade etmez. Sosyal Bilimler Dergisine gönderilen makaleler iade edilmez.

ISSN: 1307- 5063

Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sraselvililer Cad. No: 65 PK:34437 Taksim/ İSTANBUL
Tel: 0212 444 1997 Faks: 0212 867 55 76
www.beykent.edu.tr

Kapak Tasarım: Gaye KALAVLI (Güzel Sanatlar Fakültesi)

ISSN: 1307- 5063

**T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**BEYKENT UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES**

Sertifika No:
0208-34-010320

Beykent Üniversitesi Yayınları, No.58

Cilt Volume: 2 Sayı Number: 2 Yıl Year: 2008 Güz Fall

www.beykent.edu.tr

VAKIF ÜNİVERSİTELERİNDE AKADEMİK KURUM KÜLTÜRÜ

Akademik alanda kurum kültürünü; öğrenci ve aile çevresine, akademik ve destek hizmet kaynaklarına, iş çevrelere, topluma, ulusal ve evrensel akademik çevreye vb. entegre bakış açısı olarak nitelendirmek mümkündür. Bu entegre bakış açısının, bir bakıma, “akademik ortaklar” diye nitelendirebileceğimiz bu çevrelerin entegre beklentilerinin bir fonksiyonu olduğu söylenebilir.

Akademik ortaklara dönük bir kurum kültürü oluşturulması, Vakıf üniversite yönetimlerinin, akademik ortakların entegre beklentilerini araştırıp bunları çok iyi kavramasıyla başlatılabilir. Bu beklentilerin kavranma aksaklıkları, kurum kültürünün (kurumsal harcın) oluşturulmasında, daha başlangıçta bir gedik meydana getirebilmektedir. Vakıf üniversite yönetimlerinin, eğitim ve öğretim programlarını, akademik ortakların beklentileri doğrultusunda geliştirmeleri beklenir. Bu programların yeterince geliştirilememesi, bir diğer gediği oluşturabilecektir.

Bu programların geliştirilmesi yanında, bunların akademik ve destek hizmet kaynaklarına çok iyi aktarılabilmesi ve bunların da diğer akademik ortaklara bu programı etkinlikle sunabilmesi gerekir. Akademik ortakların beklentileri doğrultusunda akademik bir kültürel program geliştirme ve bunu aktarabilmede olası aksaklıklar, akademik kültür geliştirme konusunda diğer gedikler olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada, vakıf üniversitelerinin çok önemli bir sorunla karşılaştığı ve çok önemli bazı kültürel gediklerin ortaya çıktığı söylenebilir. Bunları şu şekilde belirtebiliriz:

1. Akademik kaynakların yapısı
2. Bunların sürekliliğindeki aksaklıklar

Vakıf üniversitelerini besleyen başlıca akademik kaynakların, farklı kurumlardan gelen emekli öğretim üyeleriyle doktoralı mezunlar olduğu dikkate alınacak olursa, bu kaynak çeşitliliği, kendi içinde heterojen bir kültürel yapı oluşturmakta ve ilgili üniversitelerde, daha başlangıçta, kurumsal kültürel öykücülerin (story teller) bulunmaması gibi bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu kurumsal kültür öykücülerini eksikliği, yıl bazında yapılan sözleşmelerle daha da artabilmekte, vakıf üniversitelerinde, akademisyen döngüsü fazla olan bir akademik kültür ortaya çıkabilmektedir. Bu durum, ilgili kurma yönelik “aidiyet” duygusunu da olumsuz bir biçimde etkileyebilmektedir.

Diğer bir gedik ise, akademik programların uygulanması aşamasında yaşanmaktadır. Kaynak çeşitliliği olan akademisyenler, eğitim ve öğretim programlarının kurum kültürüne uygun bir biçimde sunulmasında da çeşitlilik ve farklılık yaratabilmekte ve akademik kültür, “sunana” göre farklılaşıp çeşitlenebilmektedir. Ancak, bu durumu, bir ölçüde, akademisyenlere verilecek eğitimler ve ortak çalışma programlarıyla gidermek mümkün olabilir.

Bulunması gereken çözüm yaklaşımlarını da kendi içinde taşıyan bu sunumumuzla, burada, konunun önemini vurgulamakla yetiniyoruz. Esasen bu konuda sistematik araştırmalara da ihtiyaç vardır.

Bu sayımızda, oldukça deneyimli akademisyenler yanında genç bilim insanlarımızın da makaleleri yer almaktadır. Bazı akademisyen arkadaşlarımızın makalelerine yer veremediğimiz için üzgün olduğumuzu da belirtmeliyiz.

Değerli okurlarımızın yeni çalışmalarını ve önerilerini bekler, esenlikler dileriz.

Saygılarımızla,

Prof. Dr. Muhittin KARABULUT
Genel Yayın Yönetmeni

FOSTERING INSTITUTIONALIZED ACADEMIC CULTURE AT FOUNDATION UNIVERSITIES

Institutionalized academic culture can best be defined in terms of a holistic perspective regarding the students and their families, resources of the academy and assistance services, business circles, society, and national and universal academic circles. This holistic perspective, to a certain extent, derives from the urge to meet the needs and expectations of “academic stakeholders” with integrated interests.

Fostering and understanding of institutionalized academic culture that addresses the academic stakeholders in question initiates as administrative bodies at foundation universities thoroughly analyse and develop a full understanding of the integrated interests of the academic stakeholders. Flaws in this initial process may seriously hinder the cultivation in question. The administrative bodies at foundation universities are thus expected to design the curricula in accord with the expectations of the academic stakeholders. Flaws in this subsequent process may result in yet another predicament.

In addition to designing the curricula in question, it is also of great importance to relate them to the resources of the academy and assistance services and consequently to offer them to the academic stakeholders. Flaws in this process may also prove to be adverse to the objective regarding institutionalized academic culture and present a major problem for foundation universities. At this stage, serious deficiencies concerning the institutional culture may arise. These can be listed as follows:

1. The structure of academic resources
2. Potential sustainability problems regarding these resources

Taking into consideration that the major assets constituting the academic resources are comprised of either retired academics from diverse academic institutions or graduates holding Ph. D.s, the diversity in the resources is of a heterogeneous nature, which in turn brings to the fore that the academic culture to be implemented does not have a “story teller” of its own from the very beginning. This lack, so to speak, may become further accentuated due to the contracts that consummate on a yearly basis, generating a tidal influence on the turnover within the academic culture and thus inflicting the feeling of belonging to the institution.

Yet another loophole may surface as academic curricula are offered. The diversity of the assets within the academic resources may further diversify the manner the curricula are offered, inflicting the indiscrete nature of the academic and cultural services. This can be amended, to a certain extent, via a specific training addressing the academics.

This presentation focuses merely on the importance of the issue in question, which also covers the very amendments necessary. However, it should also be noted that systematic research on this issue is fundamental.

This issue consists of highly prestigious academic works presented by experienced academics. Works by young academics have been welcomed as well. We are sorry for having eliminated some of the articles submitted.

We would like to state that we look forward to new academic studies and suggestions.

We present our best wishes.
Prof. Dr. Muhittin Karabulut
Chief Editor of Journal of Social Sciences

HAKEMLERİMİZ / OUR REFREES.

Prof. Dr. Halil AKDENİZ.....	İşık Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Asuman AKDOĞAN.....	Erciyes Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. Şafak AKSOY.....	Akdeniz Üniversitesi (Turizm)
Prof. Dr. Cafer Tayyar ARI.....	Uludağ Üniv. (Uluslar arası İlişkiler)
Prof. Dr. A. Füsun ARSAVA.....	Atılım Üniversitesi (Hukuk)
Prof. Dr. Atilla ATAR.....	Anadolu Üniv. GSF (Resim)
Prof. Betül ATLI.....	Beykent Üniversitesi GSF (Moda Tasarım)
Prof. Dr. Aydın AYAN.....	Mimar Sinan Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Mustafa AYSAN.....	İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Nazlı BAYRAM.....	Anadolu Üniv. İletişim (Sinema-TV)
Doç. Dr. Burak BUYAN.....	Beykent Üniversitesi GSF (Sinema Tv)
Prof. Dr. Münevver Ölçüm ÇETİN.....	Marmara Üniv.
Prof. Dr. Beril DEDEOĞLU.....	Galatasaray Üniv.(Uluslararası İlişkiler)
Prof. Dr. Mustafa DELİCAN.....	Uluslar arası İlişk. / Em.
Prof. Dr. Vahdettin ENGİN.....	Beykent Üniv. (Uluslar arası İlişk.)
Prof. Dr. İlhan ERDOĞAN.....	İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Mümin ERTÜRK.....	Beykent Üniv. (İİBF) (İşletme)
Prof. Veysel GÜNAY.....	Beykent Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Esat HAMZAOĞLU.....	Beykent Üniv. (İİBF) (Yön-Bilişim)
Prof. Dr. Öner ESEN.....	İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Adem GENÇ.....	Beykent Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Nurullah GENÇ.....	Kocaeli Üniv.
Prof. Dr. Zafer GENÇAYDIN.....	Hacettepe Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Ahmet GÖKÇEN.....	İstanbul Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. İ. Yaşar HACISALİHOĞLU.....	Beykent Üniversitesi (Uluslararası İlişkiler)
Prof. Dr. Ersan İLAL.....	Kültür Üniv. (İletişim)
Prof. Dr. Atilla İLKYZAZ.....	Gazi Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA.....	İstanbul Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. Metinay İNCEOĞLU.....	Beykent Üniversitesi GSF (İletişim)
Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ.....	Beykent Üniv. (Türk Dili ve Edeb.)
Prof. Dr. Oğuz MAKAL.....	Beykent Üniv. GSF (Sinema-TV)
Prof. Dr. Osman Z. ORHAN.....	Beykent Üniv. (M.Y.O)
Prof. Dr. Ünsal OSKAY.....	Beykent Üniv. (ileşitim) Sinema-TV
Prof. Dr. İzzettin ÖNDER.....	İstanbul Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. Ferhat ÖZGÜR.....	Hacettepe Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Hasan ÖZYURT.....	Karadeniz Teknik Üniv. İİBF (iktisat)
Prof. Dr. Mahmut PAKSOY.....	İstanbul Üniv. (İşletme)
Prof. Dr. Işıl PEKDEMİR.....	İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Recep PEKDEMİR.....	İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Mümtaz SAĞLAM.....	Dokuz Eylül Üniv. GSF. (Resim)
Prof. Dr. Selahattin SARI.....	Beykent Üniv. İİBF (iktisat)
Prof. Dr. Remzi SAVAŞ.....	Beykent Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Recep SEYMEN.....	Beykent Üniv. İİBF (iktisat)
Prof. Dr. Hüner ŞENCAN.....	İstanbul Üniv. (işletme) / Em.
Prof. Dr. Ayten SÜRÜR.....	Beykent Üniv. GSF (Tekstil-Tasarım)
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL.....	Mimar Sinan Üniv.Fen-Edeb. (Tarih)
Prof. Dr. Mehmet Şükrü TEKBAŞ.....	İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Şermin TEKİNALP.....	Kültür Üniv. (İletişim)
Prof. Dr. Enar TUNÇ.....	Kadir Has Üniv. İİBF (Üretim Yön.)
Prof. Dr. Münevver TURANLI.....	İstanbul Ticaret Üniv. (İstatistik)
Prof. Dr. Tansel TÜRKDOĞAN.....	Gazi Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Gönül UÇELE.....	Bahçeşehir Üniv. (İng. Dili ve Edeb.)
Prof. Dr. Didem USLU.....	Beykent Üniv. (İng. Dili ve Edeb.)

Prof. Dr. Güzin ÜÇİŞİK.....	Beykent Üniversitesi (Hukuk)
Prof. Dr. Hayri ÜLGEN	İstanbul Üniv. (İşletme)
Prof. Dr. Bülent VARDAR	Marmara Üniv. GSF (Sinema- TV)
Prof. Dr. Ertan YILMAZ.....	Dokuz Eylül Üniv. (İletişim)
Prof. Dr. Asım ŞEN.....	Beykent Üniv. İİBF (İşletme)
Prof. Dr. İsmail DALAY.....	Beykent Üniv. İİBF (İşletme Türkçe)
Prof. Dr. Ahmet Güner SAYAR.....	Beykent Üniv. İİBF (İktisat Türkçe)
Doç. Dr. Burak BUYAN.....	Beykent Üniv. GSF (Sinema – TV)
Prof. Dr. Mükerrerem HİÇ.....	Beykent Üniv. İİBF (İktisat Türkçe)
Prof. Dr. Sudi APAK.....	Beykent Üniv. İİBF (Uluslararası Tic.)
Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL.....	Beykent Üniv. İİBF (İşletme Türkçe)
Prof. Dr. Mithat BAYDUR.....	Beykent Üniv. İİBF (Uluslararası İliş.)
Prof. Dr. Ayşe ERBORA.....	İstanbul Üniv.
Doç. Dr. Veysel KILIÇ.....	Beykent Üniv. YDYO (Müt.-Terc.İng.)

KAPSAM/ SUBJECTS

İşletme Yönetimi/ Management

- Ulusal ve Küresel Yönetim/National and Global Management
- Ulusal ve Küresel Pazarlama/National and Global Marketing
- Reklam ve Halkal İlişkiler/Advertising and Public Relations
- Mağaza ve Zincir Mağazacılık/Store Management and Chain Stores
- Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi/Logistics and Supply Chain Management
- Finans ve Bankacılık/Finance and Banking
- Muhasebe/Accounting
- Üretim ve Teknoloji/Production and Technology
- İnsan Kaynakları/ Human Resources

İktisat ve Ekonomi Politik/ Economics and Political Economy

Sektörel Yönetim/ Sectorial Management

- Kamu Yönetimi/ Public Administration
- İktisat ve Ekonomi Politik/ Economics and Political Economy
- Turizm/Tourism
- Hastane Yönetimi/Hospital Management
- Eğitim Yönetimi/Education Management

Uluslararası İlişkiler/International Relations

Hukuk/Law

Eğitim Bilimleri/ Education Sciences

- Tarih/History
- Türk Dili ve Edebiyatı/ Turkish Language and Literature
- Psikoloji/ Psychology
- Sosyoloji/ Sociology
- Antropoloji/ Anthropology
- İngiliz Dili ve Edebiyatı/English Language and Literature

Bilişim Sistemleri Yönetimi/Information Systems Management

Güzel Sanatlar/Fine Arts

- Tekstil ve Moda/Textile and Fashion
- İletişim/ Communication
- Sinema-TV/Cinema-TV
- Tiyatro-Theatre

Uygulamalı Araştırmalar/Applied Research

Vak'a Analizleri/Case Analysis

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Sayfa No

İktisat Düşüncesinin Gelişimi İçerisinde Küreselleşmenin 19. Yüzyıl Versiyonuna Dair Bir Deneme Prof. Dr. Ahmet Güner SAYAR.....	1 - 33
Leadership Core Strategies For 21 st Century: Lessons From Atatürk Prof. Dr. Asım ŞEN.....	34 – 67
Atatürkçülük, Devletçilik, Laiklik Merkez Sol ve Merkez Sağ Partilerin Genel Eğilimleri, Tutumları ve Yanlıları Prof. Dr. Mükerrerem HİÇ.....	68 – 97
Avrupa Anayasa Sözleşmesi Öncesi Ve Sonrasında Ab Yetki Sistemi Prof. Dr. A. Füsün ARSAVA.....	98 – 136
Siyah Çizgilerin Apelles'i Prof. Dr. Adem GENÇ.....	137 – 154
John Constable : Resim Sanatında Doğal Çevre Dr. Emre TANDIRLI.....	155 – 176
Baskı Resim Konseyleri Ve Türkiye'de Gereklilikleri Yrd. Doç. İlgın VERYERİ ALACA.....	177 – 189

İKTİSAT DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ İÇERİSİNDE KÜRESELLEŞMENİN 19. YÜZYIL VERSİYONUNA DAİR BİR DENEME

Ahmet Güner SAYAR^[*]

ÖZET

Doğal düzen ile rasyonel iktisadi birey arasında organik bir bağlantı kuran Klasik iktisatçıların savdukları iktisat reçetesi “laissez-faire” idi. Ancak, kurulan bu bağlantı, iktisat metodolojisi açısından, metafizik idi. 1820’lerle birlikte, İngiltere’de düşen karlar “laissez-faire”in saf halini sulandırdı ve 19. yüzyılın ortalarından itibaren uygulamada kolonizasyona geçildi. Sonuçta, çevre ekonomileri sistematik bir kolonizasyon süreci ile merkeze bağlandı. İskan yoluyla yeni ülkeler – Avustralya, Yeni Zelanda – kazanıldı. Ayrıca serbest dış ticaretle ihraç malları satışı ile üretim için gerekli ithal mallarının tedarik edilmesi gerçekleştirildi. 19. yüzyılda somut iktisadi hayatta gerçekleşen kolonizasyon hareketinde ortaya çıkan proto – tip, metafizik karakterini bozmadan 21. yüzyılda da taşındı.

Anahtar Kelimeler : İktisadi düşünce, laissez – faire, küreselleşme, kolonizasyon, serbest dış ticaret

ABSTRACT

The Classical economists who seemingly established an organic link between natural order and rational economic man adopted laissez – faire ideology as policy prescription. However, as regards the methodology of economics, the established link was metaphysical. In 1820s, the falling rate of profits in England diluted the essential monobloc content of laissez-faire ideology and from the mid-19th century onwards, in practice, colonization was connected on economic liberalism. As a corollary, the economies of periphery were riveted to the centre. The annexation of settlements – Australia and New Zealand – was realised along with the monopolization of exports and the secured import goods necessary for homeland production. The prototype, which has manifested through the process of colonization, without distorting its metaphysical hardcore, is transfused in 21st century.

Key Words : National economic man, laissez – faire, colonization, economic liberalism, settlements,

[*] T.C. Beykent Üniversitesi, Prof. Dr.

GİRİŞ

Uzunca bir tarihi birikim içerisinde ‘yapı’ ve ‘insan’ merkezli normatif bir iktisat boyutunu belirleyecek kavramlar düşünce tarihinin pre-Adamite döneminde evrilmiş, ancak pozitif--normatif iktisat ayrışmasının aydınlığında bunların yerinin tayin ve tespiti ise Adam Smith’in “The Wealth of Nations” in yayımlanmasıyla başlamıştır. Özellikle ‘pre-Adamite’ iktisat düşüncesinin son yüzyılı ‘norm’un pozitif iktisat boyutunu billurlaştırın kavramsal çerçeveleri üretmek kadar, rasyonel iktisadi bireyi ekonomik düzleme ve farklı iktisat politikalarına bağlayacak esasların tartışılması ile geçti. ‘Yapı’ [iktisadi hürriyetçi] ile ‘insan’ [rasyonel iktisadi birey]’in hem-ahenkliği doğal düzenin bir yansıması olduğu ileri sürülüyordu. ‘Yapı’ ile ‘insan’ arasındaki uyum yordamlama ile sağlanırken, iktisat politikaları bağlamında Smith öncesinde çarpışan fikirler vardı. Kavga Merkantilistlerin öncülüğünde iktisadi korumacılıkla Smith’in seleflerinin savundukları iktisadi liberalizm arasındaydı. Selefler, bilhassa pozitif iktisat düşüncesinin şekillenmesinde ‘denge’ kavramının önemini vurgularken, kozmik denge ile rasyonel iktisadi bireyin davranışı arasında bağlar kurmaktaydılar. Ayrıca John Locke, normatif iktisat içerisinde yer alan özel mülkiyeti kutsarken fikri dayanak noktasını objektif değer [emek-değer] teorisinde bulmaktaydı. Bernard Mandeville, birey temelli ekonomik faaliyetleri kötülük [‘private vices’ (tek tek kötülükler)] olarak görüyor, ancak kişisel çıkar peşinde koşan bireylerin ‘kötü’ faaliyetlerinin neticede ‘toplum çıkarları’na [‘public benefits’] dönüşeceğini söylüyordu. Bu işaretiyle Mandeville, bir adım ötede, inşa edilecek tutarlı bir ‘norm’ için pozitif iktisat ile normatif iktisat arasında olması gereken içsel bir terazilemenin ‘kişisel çıkar’la sağlanacağını ihsas ettirmekle kalmıyor; ayrıca dışsal olarak da kurgulanacak ‘norm’u ‘reel’ de – ya da somut hayatta – dengeleyecek ya da ‘norm’u ‘normal’ veya ‘anormal’ kılacak bir ‘el’in varlığına da dikkat çekiyordu. Bu ‘el’ Mandeville’e göre ‘Tanrı’nın eli’ [‘the hand of God’] idi. Bu

kavramla Mandeville Smith'de ifadesini bulacak olan 'görünmez el'in ['invisible hand'] de önünü açıyordu.

Pre-Adamite iktisat filozofları sağlıklı bir 'norm'un kurgulanmasını mümkün kılacak boyutlar üzerinde tartışırken, bilhassa 'insan'la 'yapı'yı uyuma götürecek bir terazilenmeyi rasyonelleşen faaliyetlerin iktisadi liberalizmle gerçekleştirebileceğini düşünüyorlardı. Bu düşünce doğal düzene duyulan inancın Smith'le birlikte 'norm'a metafizik öncüllerin taşınmasıyla neticelenecektir.

Farklı ve birbirleriyle ilintisiz kavramsal çerçeveler -- (pozitif iktisat için: 'denge' kavramı ve içeriği (fiyat istikrarı ve tam istihdam); 'emek değer teorisi'; 'ücret fonu doktrini'; normatif iktisat için: iktisadi hürriyetçi sistem, liberal iktisat politikası) -- 1776 yılında Smith'in "The Wealth of Nations" ["Milletlerin Zenginliği"] kitabında sağlıklı bir 'norm' altında bütünlüğe, ilintiye ve temasa kavuştular. Kurgulanan 'norm'u payandalayan kavramsal çerçevelerden 'denge'yi ayakta tutacak olan fiyat istikrarı anlayışı ve sürdürülüşü hariç, diğerleri birer analitik öneri olarak kaldı. Klasik iktisatçıların analitik önerilerin testten geçmesi diye metodolojik bir endişe taşımamaları 'norm'u sentetik apriori'ye dönüştürecek. Bu dönüşümün yarattığı sıkıntı 1930'lara değin iktisatçının gündemine gelmedi ama ortada kurgulanmış 'norm'un ürünü olan bir başarı vardı. Bu başarı Smith'indi. İktisat bilimsel bir kimliğe kavuştuğu için bilim ağacı içindeki yerini almıştı. Smith'in iktisadın kurucu babası olarak anılması bu yüzdendir.

II

1776'yı 1870'e bağlayan zaman çizgisinde, Smith'in kurguladığı 'norm'un iç örgüsünün pozitif ve normatif kanatları -soyut gerçek- somut gerçek karşısında ufanmaya başlamıştı. Pozitif iktisadı oluşturan katmanlara yönelik soyutlamadan gelen eleştirel oklardan en esaslıları emek-değer teorisi ile ücret fonuna yönelikti. Ayrıca, işsizlik sorununun altı çizilmiş olsa bile bu eleştiriler

soyut gerçeğe dönüşemedi. Bu meyanda, normatif kanat içerisinde Klasiklerin iktisat politikası olarak liberalizm, korumacı politikalara karşı esaslı bir üstünlük kazanmıştı. 1871 Neoklasik ihtilali ‘norm’da Klasiklerin ‘denge kavramını muhafaza etmiş; buna mukabil, emek değer teorisi marjinal fayda ile ücret-fonu doktrini de marjinal verimlilikle ikame edilmiş, Smith-Ricardo laissez-faire anlayışına ise hiç dokunulmamıştı.¹ J.E.Cairnes bu kabulü buruk bir dille, ‘laissez-faire’in bilimsel bir gelişmesi olarak’ şikâyet ediyordu.² Şu kadar ki, 1870 yılında, ‘Political Economy and Laissez-Faire’ başlıklı konferansında J.E.Cairnes şöyle sesleniyordu: “Laissez-faire düsturunun hiç bir şekilde bilimsel temeli bulunmamaktadır; buna mukabil, en iyisinden sadece basit bir uygulama ilkesidir”.³ Oysa görünen oydu ki, bilhassa sanayi ihtilali sonrasında kütleli üretimle İngiliz ekonomisi başta kolonileri olmak üzere dış pazarlara rahatlıkla nüfuz edebiliyordu. Bu başarıda aslan payı ‘laissez-faire’ ideolojisininindi. Halbuki, tarihi perspektif içerisinde, Merkantilistlerin de müspet ödemeler dengesi (iktisadi refah) sağlamak için gözlerini dış pazarlara (güç) çevirmesi, kolonileştirme sürecinin önünü asırlar öncesinden açmıştı.⁴ Bu bakış

¹ İlk dikkate değer makalesinde T.W.Hutchison, Neoklasik iktisat teorisinin test edilmeyen yapısı üzerine inşa edilmiş olan ütöpik liberal politikalarıyla hesaplaşmanın zaruretine vurgu yapıyordu [cf. ‘Expectation and Rational Conduct’, “Zeitschrift für Nationalökonomi”, vol. 8, (1937),sf. 636 vd.; Ayrıca “The Significance and Basic Postulates of Economic Theory”, (New York,1960), Appendix]. G. Myrdal’in tesbitleriyle: “Neoklasik iktisat teorisi doğal hukukun moral filozofları ile faydacılardan miras kalan metafizik önerilerden hala kendisini sıyrmanın epey ötesindedir” [“Objectivity in Social Sciences”, (London, 1970),sf. 109].

² T.W. Hutchison, “A Review of Economic Doctrines”, (Oxford, 1953), sf.280.

³ Zikreden J.M.Keynes, “The Collected Writings of J.M.Keynes: Essays in Persuasion”, IX, (London, 1972), sf. 282.

⁴ Nitekim, 1650-1651 ‘Navigation Act’ İngiliz gemilerine kıtalararası ticarete tekелci gücü vermekle kalmıyor, ayrıca İngiliz mallarına olan talebin artırılması yönünde alınması gereken tedbirlerin de önünü açıyordu [cf., G. Armitage-Smith, “The Free-trade Movement and its Results”, (London, 1908),sf 34; H.Magdoff, ‘Emperyalizm:Tarihsel Bir Bakış’, A.Aksoy, (der.), “Azgelişmişlik ve Emperyalizm”, (İstanbul, 1975), sf. 66].”Serbest ticaretle Merkantil açılımın vasıtalarından biri kolnileştirme idi” [J.Hicks, “A Theory of Economic History”, (London, 1969), sf. 163-164]. Merkantilistlerin dış politikada güç ve bolluğu (iktisadi refah) aynı öneme sahip iki amaç olarak görmeleri pek

açısıyla Merkantilistlerin bu politik manevraları ile laissez-faire taraftarlarının emperyalizmle kurduğu yakınlık bir yerde örtüşmekteydi.⁵ Pre-Adamite iktisat düşüncesinin mühim ismi Turgot, ‘koloniler (müstemlekeler) emperyal ülkeler için ağaçtaki elmalara benzer’ diktumuyla, dikkatleri üzerine çekiyordu. Merkezin çevredeki elmaları ele geçirme çabaları mutlaka siyasi bir süreci, netice itibarıyla de diplomatik bir atağı harekete geçireceğinden bu yöndeki atılımların pozitif iktisada dönük vasıtasız bir açıklaması bulunmamaktadır. Dolayısıyla, dış âleme açılmanın iktisat mantığı içerisindeki yorumu iki katmanlı olacaktı: İlki; Klasik ‘denge’nin varlığı serbest ticareti zorunlu kılmaktaydı. Serbest ticareti pazar muamelelerinde ve dışa açılmada esas kabul eden ve buna bağlı kalan ‘norm’ kurucu Adam Smith serbest ticareti tekelci kolonileştirme anlayışına dönüştüren Merkantilist yaklaşıma şiddetle karşı

haklı olarak, doktrin tarihçileri arasında tartışılmalara sebep olmuştur. İktisadi refahın ötesinde ‘güç’ün öne çekilmesi kadar ‘güç’ün emperyalizmle tek yönlü bir çıkar ilişkisine dönüştürüldüğünü iddia eden yazarlar vardır. Bu tartışmalar içinde J. Viner, bu iki fikrin birlikte harmanlandığı görüşündedir [cf., “Essays on the Intellectual History of Economics”, (New Jersey, 1991) sf. 142]. Bir ara not olarak belirtelim ki, bu çalışmamızda emperyalizmin devlet destekli yönünü Merkantilistler sonrası gelişmeleri, hususıyla 19. yüzyıl üzerine odaklanarak iktisat politikalarında görülen değişiklikler bağlamında göstermeye çalışacağız. Oysa emperyalizm olgusu varlığını iktisat teorisiyle ilişkilendirmeden, değişik versiyonları ile, tarihi kayıtların aydınlığında Merkantilizm öncesinde de tescil ettirmişti. Bu hususta ünlü iktisatçı J.A.Schumpeter, “Imperialism and Social Classes” adlı eserinin 3. bölümünü 18. yüzyıl öncesi emperyalizmin tarihine ayırmıştı [(Oxford, 1951), sf. 31-69]. Tarihi perspektifi içerisinde, 18. yüzyıl öncesi şehir devletleri ile koloni ilişkilerinin doğası için ayrıca bk. J.Hicks, ibid., sf. 49 – 54. Dolayısıyla, ”emperyalizmi kapitalizmin zorunlu bir aşaması olarak gösterilmesi ve hatta kapitalizmin emperyalizme doğru gelişmesi olarak bahis açılması fahiş bir hatadır”[J.A.Schumpeter, ibid., sf. 118]. M.Blaug’un şu tanımlaması 21. yüzyılda farklı bir açılımla metafizik karakterini sergileyen emperyalizmi eksik ve kusurlu bırakmaktadır: “Emperyalizmle kasedilen, merkez ekonomisinin başı boş tasarrufları ile üretim fazlasının stratejik ham maddelerle mübadelesini güvence altına alan bir dış politikadır” [“Economic Theory in Retrospect”, (Cambridge, 1980), sf. 271].

⁵ Alman kameralistlerinden J.Becher dikkatini “çoşku ile hatta romantizmle bir çeşit merkantilist politika olarak kolonilerin tesisi ve ticaretin yaygınlaştırılmasına adanmış” [T.W. Hutchison, “Before Adam Smith”, (Oxford, 1988), sf.93].

durmuştur. Smith, sadece kolonilerle yapılacak alım-satımda serbest ticaretin önündeki engellerinin kaldırılmasını savunmuştu.⁶

Smithian iyimserlik 1810'lara değin devam etti. Napolyon harpleri iktisadi 'denge'yi yerinden oynattı. Teknolojik gelişmelerin bütünüyle askeri teçhizata odaklanması sonucu, esasen 18. yüzyıl başı itibariyle büyüme hızı düşük olan bu ilerlemeden ekonomi dünyası herhangi bir pay almamaktaydı. İngiltere'de düşen karların varlığını Ricardo esaslı bir şekilde tahlil etti. 'Norm'un yeniden normalleşmesine duyulan ihtiyaç iktisadi buhranın aşılması için Ricardo'ya milletvekilliğinin yolunu açtı. Ricardo'nun parlamentoda yasallaştırdığı iki politika tedbirinden ilki toprak sahiplerinin vergilendirilmesi, diğeri de İngiltere'ye ucuz tarımsal ürünlerin ithalinin kolaylaştırılması idi. Bu tedbirler 'kaos'u 'denge'ye getiremedi. Ricardo da, tıpkı Smith'in ayak izini sürerek, serbest ticarete gölge düşürecek politik önlemlere sıcak bakmıyordu. Erken gelen ölümü bu bakış açısını rafa kaldıracaktır.

Kârların önlenemeyen düşüşü karşısında satılamayan mallar için ülke dışında pazar arayışına geçilmesi, ülke içinde istihdamın önünü açacak önlemlerin alınması vb. konularda Ricardo sonrasında Klasik iktisatçıların da elbette söyleyecekleri olmalıydı. İleri sürecekleri politika tedbirleri serbest ticareti kesintiye uğratmayacaktı ama onların da ilk ağızda günü kurtarmak isteyen siyasetçi mantığının dışında bir yol izleyecekleri muhakkaktı. Şu kadar ki, düğümün çözümü için üretecekleri politikalar diplomatik girişimler için yol gösterici olmalıydı. Smith-Ricardo otoritesiyle Klasik düşüncede varlığını sürdüren 'norm'un Napolyon harpleri ertesinde şekillenen somut iktisadi gerçek karşısında 'anormal' kalması soyut gerçeğin (abstraction) buhranını çağırıştırıyordu. Soyut gerçeğin somut gerçek karşısında kilitlenmesi, kârların

⁶ Cf., D.Winch, "Classical Political Economy and Colonies", (London, 1965), sf. 7 vd.

düşmeye devam etmesi post-Ricardocu iktisatçıları laissez-faire ideolojinin sürdürülen anti-emperyal karakteri üzerinde oynamaya itti. Buna göre, Smith – Ricardo çizgisi terk edilecek ve serbest ticaretle koloni siyaseti arasında köprüler kurulacaktı. Ricardocu önlemler pansuman tedavilerden ibaretti. Sadece sermayenin ihracı ve işgücünün göçü de krizin çözümünde yeterli olmayabilirdi; daha köklü tedbirlere ihtiyaç vardı. Bazı Klasik iktisatçılar liberalizme emperyalizmi kolonizasyon bağlamında lehimlemek istiyorlardı. Bu yolla ‘norm’un normalleşeceğini düşünmeye başladılar. Aslında liberalleşmeye karşı sergilenen bu tavır, bir başka açıdan, daha sonraki yıllarda İngiliz iktisatçıları tarafından laissez-faire’in “kesin bir dogma olarak öğretilmediğini”⁷ ortaya koyacaktır.

Rasyonel iktisadi bireyin kapsama alanını genişletmeyi kurgulayan bu atılımların pozitif iktisatla doğrudan beslenmeyen analitik politika önerileri olacağı açıktır. İnsan doğasını kozmik dengeye dayandırmak isteyen bu çıkarsama, esas olarak, bir apriori duyarlılık formuyla açıklanabilirdi. Bu duyarlılık formu kozmik denge için doğa yasası ile rasyonel bireyin iktisadi eylemlerde çıkar peşindeki hareketini uyuma götürmekten ibaretti. Doğal düzen fizikî dünyaya ait yasalarca yönetilirken iktisadi değerler dünyasının da çıkarlara uygun tarzda hareket etmesi, hatta ‘çıkâr’ kavramının pazar muamelesine taşıyıp bireyselleşmesi ile anlaşılabilir.

Görülen oydu ki, doğal düzen kavramı laissez-faire doktrinine cansuyu olacaktı.⁸ Esasen çetrefil olan doğal düzenle kişisel çıkar arasında pozitif bir rabitanın olduğu düşüncesiydi ki bu düşünce sadece kendinden menkuldü. Şu kadar ki,

⁷ J.D.Roberts, “Laissez-Faire in England”ı zikreden A.J.Taylor, “Laissez-Faire and State Intervention in Nineteen-century Britain”, (London, 1972),sf. 18.

⁸ Cf., G.Myrdal, “The Political Element in the Development of Economic Theory”, (London, 1971), sf., 29.

Fizyokratlar'ın ulaştığı “laissez-faire doktrini fizikî bir doğal düzen bağışlayıcılığının... kartezyen rasyonalizm efsanesiyle şüpheli bir karışımı” idi.⁹ Bu anlayış, Adam Smith'in ‘görünmez el’ kavramıyla birlikte Klasik iktisatçıların laissez-faire anlayışlarına damgasını vuracak, hülasa, ‘görünmez el’ laissez-faire’e işlerlik kazandıracaktı.¹⁰ Doğal düzeni laissez-faire doktrinine bağlayan anlayış, daha ilk adımda, “bilimsel bir kanun ve siyasi postüla” olarak kabul buldu, ispata ihtiyaç duyulmadı.¹¹ Var olduğu sanılan doğal düzenle laissez-faire ilkesi arasındaki bu uyum kurgulanan birey davranışının akla göre temellendirilmesini kabul eder ki, bu kurgu esasta metafiziktir. Çünkü “doğa'nın sistemleri içinde hiç birinin rasyonel bir varlık olarak insan'ın doğasıyla hiçbir alakası yoktur”.¹² Dolayısıyla, ‘kaos’un aşılmasında uygulamaya konulacak politikaların sağlayabileceği başarı sadece bir sanat [art], başarılı uygulayıcı (politikacı, iktisat danışmanı, idareci, diplomat, girişimci, banker) ise sanatkâr [artist] olacaktır.¹³ Bu anlatım içerisinde altı doğrudan çizilmesi gereken gerçek bizatihi laissez-faire kavramının müphem¹⁴ ve metafizik oluşudur.¹⁵

⁹ J.Viner, *op.cit.*, sf. 214.

¹⁰ Cf., J.Viner, *ibid.*, sf. 216. R. Lowe 1868'de laissez-faire için şöyle konuşmuştu: “İskoçya'dan devşirilen, Adam Smith tarafından kabul görmüş bir önyargı” [zikreden S.Hollander, ‘On J.S.Mill's Defence of Ricardian Economics’, Paper Presented History of Economics Society in Oxford, (Sept., 1981), sf. 47].

¹¹ G.Myrdal, *op.cit.*, sf., 29.

¹² A.Janik – S.Toulmin, “Wittgenstein'in Viyanası”, (İstanbul, 2008), sf. 172.

¹³ Akademisyen – iktisatçı I.M.D.Little Whitehall'daki danışmanlığı sırasında edindiği tecrübeyi dile getirirken bu bağlamda şunu gözlemlemişti: “Orada ‘sanat’ın [iktisat politikalarının] üniversite seminerlerinde sesi duyulamıyacak olan en üst düzey uygulayıcıları vardı” [‘The Economist in Whitehall’, “Lloyds Bank Review”, (April, 1957), sf. 35].

¹⁴ Cf., T.W.Hutchison, “The Politics and Philosophy of Economics”, (Oxford,1981), sf. 77. Sosyal düşünce tarihçisi H.Perkin'e göre:“Laissez-faire kesinlikle anlamlı bir kavramdır” [zikreden A.J.Taylor, *op.cit.*, sf. 63]. Bu iddia metodolojik bir endişe taşımadan ileri sürülmüş bir aksiyomdur. Oysa, iktisat metodolojisti T.W.Hutchison'ın tesbitiyle çelişik bir durumun ortaya çıkmasındaki gerçek onun amprik bir muhtevadan yoksun laissez-faire kavramının metafizik karakterini, W.S.Jevons'a dayanarak, daha 1953 yılında yayınlanan eserinde göstermiş olmasıdır.

¹⁵ Cf., T.W.Hutchison, “op.cit.”, (1953), sf.10.‘Laissez-faire’i doğal düzene bağlayan görüşün dışında Le Mercier de La Rivière, “Ordre Naturelle et Essentiel des Societes

Fizyokratlar'ı Smith – Ricardo çizgisinde doğal düzeni laissez-faire ile ilişkilendiren bu yaklaşım “metodolojik olarak...a prioristik idi”.¹⁶ Nitekim, 19. yüzyıl ortaları itibariyle süregelen tartışmalarda iktisadi korumacılığın yeniden gündeme gelmesi kadar hangi liberalizm tartışmasının da sath üstüne çekilmesi bu yüzdendir. Bu noktaya bu tartışmaların sonunda yapılacak metodolojik bir değerlendirme ile yeniden döneceğiz.

Smith'in “Milletlerin Zenginliği”nde taslağını çizdiği laissez-faire ideolojisi Napolyonik harplere değin herhangi bir erozyona uğramadan uygulamada kaldı.¹⁷ Ricardo'nun vefatı sonrasında dolu on yıl ağırlıklı olarak laissez-faire şemsiyesi altında kolonileştirmeden yeni pazar arayışlarına, sermaye ihracından işgücü göçüne, gerekli hammaddelerin tedarikinden, madenlerin işletmeye açılmasına kadar çeşitli konular tartışmaya açılmıştı. Klasik iktisatçıların bu tartışmalarından ortaya mono-blok bir politika ‘prospektüs’ü çıkmıyordu. Fikir ayrılıkları uzlaşmayı güçleştiriyor, ileri sürülen bir hedefi bir diğer iktisatçı tereddütle karşılıyordu. Birleştikleri tek ortak hedef emperyalizmdi. Oysa, Klasik iktisat düşüncesinin Smith—Ricardo versiyonu sermayenin ülkelerarası hareketliliğini – daha geniş şemsiye altında kolonizasyonu – varsayımsal olarak söz konusu etmiyordu. Ancak somut gerçekte,1840'lar sonrasında, vücut bulan İngiliz sermayesinin uluslararası hareketliliği daha 1820'ler itibariyle soyut gerçeği şekillendirmeye başlamıştı. Bu durumda Smith—Ricardo savunusu

Politiques” (1767) adlı eserinde “ortak mülkiyet kurumunu” önerirken devletin temel anayasasında görülen ‘doğal düzen’le uyum sağlayacağını hedeflemişti [cf., A.O.Hirschman “Tutkular ve Çıkarlar”, (İstanbul, 2008), sf. 103 – 104]. “Fizyokratlarda ve İngiliz Klasik iktisatçıların öncüllerinde siyasi unsur iktisadi akıl yürütmelerinde açıkça metafizik bir karaktere sahipti”[E.Roll, “A History of Economic Thought”, (London, 1961), sf. 461]. Benzer şekilde, Ricardo sonrası liberalizm anlayışında J.R. McCulloh tarafından temsil edilen bir görüşe göre , liberalizm doğal güçlerin ترکیbi olup bir netice değil, bütün iktisat teorisinin temeli konumundadır. Geniş bir kabul bulan bu anlayış da , öncülleri itibariyle , metafiziktir [cf., G.Myrdal, op.cit., sf.122].

¹⁶ G.Myrdal, “Value in Social Theory”, (London, 1958), sf. 207.

¹⁷ Cf., H.S.Gordon, ‘The Ideology of Laissez-Faire’, A.W.Coats (ed.), “The Classical Economists and Economic Policy”, (London, 1971), sf. 180.

yerini bilhassa J.Bentham—J.S.Mill düşünce ekseninde şüpheyi bırakacaktı. Mesela Jeremy Bentham, 1830 öncesinde, kolonilerin İngiliz ekonomisine olan katkılarının devamını isterken işgücü ve sermayenin dışarıya aktarılması fikrine destek veriyordu. Hatta ona göre, sermaye ihracı İngiltere’de düşen kârlar için bir ilaçtı.¹⁸ Yaptığı bu vurgularla Bentham, en sıcak tartışmaların yapıldığı bu konuda düşünce dünyasında yarattığı tesirle E.G.Wakefield’in adeta mübeşşiri oluyordu.¹⁹

Bozulmuş ya da her an bozulabilir bir hassasiyete sahip ekonomik dengeyi kendi içsel yörüngesinin dışında birbiriyle eklemlenmiş sıkı ve tutarlı politik ilişkilerin öncülüğünde tesis edilecek sağlam bir ağın varlığını yeni pazarlarla kolonileştirme süreci pekiştirecekti. Bu hal, 1830’larda iktisatçıların en temel meselelerinden biriydi. E.G. Wakefield ise bu düşünce kervanının başında seyrediyordu. Benthamite bir çevre içerisinde soluklanan E.G.Wakefield, Ricardocu karamsarlığın temel vurgusu olan karların düşüşü ile yakından ilgiliydi.²⁰ Karamsarlığın aşılmasında çıkış yolunu sistematik bir müstemele reform hareketinde görmüştü. Hedef ülke ise Avustralya ile Yeni Zelanda idi.²¹

¹⁸ Cf., D.Winch, op.cit., sf. 31;33.

¹⁹ Cf.,D. Winch, ibid., sf. 38. Bentham’ın 1830’ların başında ölümü sonrasında Wakefield, Bentham’ı kendi düşüncelerine döndüğünü iddia edecek, bundan da gururlandığını söyleyecektir [cf., ibid., sf. 128] Wakefield’in Bentham’ın fikirlerini çeldiği iddiası için bk. T.W. Hutchison, op.cit., (1953), sf. 352, dn.1. Ancak Bentham, Wakefield’in fikirlerine dönüşümün çok öncesinde bu konularda fikir sahibi idi ve T.W. Hutchison’a göre “otuz yıl öncesinden Bentham kendiliğinden yarı-çark atmıştı” [“The Uses and Abuses of Economics”, (London, 1994), sf. 46, dn. 8]. Başlangıç itibariyle J.Bentham, Smith çizgisinde seyrederken, zaman içerisinde, Klasik düşünceden esaslı kopmalar göstermiştir. Turgot—Smith tasarruf—yatırım eşitliğini reddetmiş, netice itibariyle laissez-faire ideolojisinden kopuşunu, devletin ekonomik hayattaki rolüne ilişkin düşünceleri izlemiştir [T.W.Hutchison, ‘Bentham as an Economist’, “The Economic Journal”, vol. 66, (1956), sf. 300; 302 ; 302-304].

²⁰ Cf.,K.Marx, “Theories of Surplus Value”, II ,(Moscow, 1968),sf.239.

²¹ Cf., E.Halevy, “The Growth of Philosophical Radicalism”, (London, 1972), sf. 510; M.G. Brock, ‘Wakefield, Edward Gibbon’, “Encyclopaedia Britannica”, vol.23, (London, 1963), sf. 284. E.G.Wakefield için bk. D.Winch, op.cit., sf. 3;73;90-104;128;135.

Ayrıca Wakefield, olgunluğa erişmiş İngiliz sermayesi için kârlı yatırım alanlarının kıt oluşuna dikkat çekmişti. Dolayısıyla, yeni pazar arayışları da gerekliydi. Bu cümleden olarak, Amerika potansiyel bir yatırım alanı idi. Ayrıca, işgücünün göçü de teşvik edilmeliydi. Wakefield'in kolonyal teorinin esaslarını incelediği kitabı "England and America" 1833'de yayınlandı. Ancak ortada bir gerçek vardı ki o da 1830'ların başı itibarıyla Wakefield buhranının aşılması için ileri sürdüğü politika hedef ve vasıtalarıyla dönemin önde gelen Klasik iktisatçılarından birçoğunun yolunu daha da belirgin bir şekilde çizmişti.²² Özgün bir iktisat filozofu olmamasına rağmen Wakefield, hâkim iktisat düşüncesinin sıkı bir takipçisiydi. Hatta K.Marx'a göre "döneminin en dikate değer politik iktisatçısıydı".²³ Profesör T.W.Hutchison, onu Smith sonrası Klasik gelenek içerisinde "ciddi bir iktisatçı" olarak değerlendirmektedir.²⁴ Başta T.R.Malthus olmak üzere²⁵, J.Bentham ve R.Torrens ile sıkı bir fikir alışverişi içerisindeydi. Belli bir gelenek içinde bulunması, toplum karşısında ve iktisatçılarla tartıştığı konularda onları ikna edici bir güç kazandırmıştı.²⁶ Asıl önemli olan da Klasiklerin iktisat politikası hedeflerine ulaşmada, bilhassa kolonizasyon konusuna getirdiği önerileriyle çağdaşlarını, kendi düşünce kampına getirebilmeyi başarmasıydı. Şu kadar ki, Wakefield'e şüpheyle bakan Malthus'un yanında J.McCulloch gibi ağır sıklet muhalifleri de vardı.²⁷ Fakat kolonileştirme politikalarının faal temsilcisi R.Torrens²⁸, onun düşünceleri doğrultusunda, kolonileri İngiliz ekonomisi için bir emniyet sübabı olarak

²² Cf., D.Winch, ibid., sf. 72:122.

²³ K.Marx, "Capital", I, (London, 1970), sf. 675.

²⁴ T.W.Hutchison, "Robert Torrens and Classical Economics", "The Economic History Review", vol.11, (1958-1959),sf.316.

²⁵ Cf., J.Bonar, 'Malthus and his Work', H.C.Rectenwald (ed.), "Political Economy: A Historical Perspective", (London, 1973), sf. 84. Ayrıca J.M.Keynes, "The Collected Writings of J.M.Keynes: Essays in Biography", X, (London, 1972), sf. 94.

²⁶ Cf., D.Winch, op.cit., sf. 122

²⁷ Cf., D.P.O'Brien, "The Classical Economists", (London, 1975), sf. 290.

²⁸ Cf., L.Robbins, "The Evolution of Modern Economic Theory", (London, 1970), sf. 93.

görmekteydi.²⁹ Wakefield, başta koloniyal tarifeler olmak üzere bu konularda kalem oynatan Klasik yazarları, hususiyle de Torrens'i gölgede bırakacaktı.³⁰ Wakefield -- Torrens'in koloni bölgelerine yatırım yapılması tartışması ile "denge"yi savunan Turgot-Smith doktrininden ilk kırılma bu şekilde gerçekleşmiş oluyordu.³¹ Torrens'den sonra Klasisizm'in ağır topları N.W.Senior ve daha sonra J.S.Mill onun düşünce kervanına katılacaktır.

Kolonileşmenin politik iktisadın bir kolu haline gelmesinde Wakefield'in çabalarının payı çok büyüktür.³² Şu kadar ki, 1840'lar itibarıyla sermaye ihracı, yeni pazarların bulunması, arz kaynaklarının temini gibi İngiliz ekonomisinin ihtiyaç duyduğu hedeflere taşınmasında Wakefield düşünceleriyle önce Klasik düşüncenin yaşayan büyük ustalarını yanına çekti, sonra politika kurucularının önünü açtı ve bu kavramlara işlerlik kazandırdı. 19. yüzyılda yeni İngiliz emperyalizminin doğuşunda, hususiyle Güney Avustralya ve Yeni Zelanda'nın koloni haline getirilmesi ve buralara göçlerin teşviki ile uygulama alanlarının bulunmasında ve Amerika'ya açılmada onun fikirleri siyasetçiler için yol gösterici oldu.³³ O, aslında 19. asırda ayakları üzerine basan İngiliz imparatorluğunun mimarlarından biri olmuştu.³⁴ 1840'lar ertesinde müstemleke siyasetinin Amerika ayağının ne netice verdiği pek işlenmemiş olsa bile Wakefield'in işaretlediği koloni reform hareketlerinin geniş anlamda başarılı

²⁹ Cf., H.W.Spiegel, "The Growth of Economic Thought", (New Jersey), sf. 357.

³⁰ Cf., T.W.Hutchison, op.cit., (1958-1959), sf.316 ; H.W.Spiegel, ibid., sf.348.

³¹ Cf. T.W. Hutchison, ibid., (1958-1959), sf.319. K.Marx'a göre Wakefield koloniler konusunda yeni bir ortaya koymamış, bu konuda bazı görüşlerinin tamamıyla Fizyokratlardan Mirabeau Pére tarafından ileri sürülmüştür [op.cit., I, sf. 766 ve dn. 1 ; op.cit., III, (Moscow, 1971), sf. 756].

³² E.G.Wakefield'in fikirlerinin Klasik iktisatçılar tarafından bulunduğu kabulun esaslı bir tahlili için bk. D.Winch, op.cit., sf. 122. Wakefield'in kolni siyaseti üzerine düşüncelerinin bir tahlili için de bk. K.Marx, ibid., I, sf. 766 - 775.

³³ Wakefield'in politika kurucularını etkilemesine bir örnek olarak Lord Durham'ın kaleme aldığı kolonileştirme raporu gösterilebilir [J.S.Mill, "Autobiography of John Stuart Mill", (New York, 1960), sf.151].

³⁴ Cf., H.W.Spiegel, op.cit., sf. 356.

olduğunu Profesör D.Winch kaydetmektedir.³⁵ Ancak ortaya çıkan bu başarılı tablonun 1840'lar sonrasında İngiliz ekonomisi üzerinde yarattığı olumlu değişme için etraflı bir çalışma yapılmamıştır.³⁶

İktisadi liberalizme kolonileştirmenin bağlanmasıyla İngiliz ekonomisine nefes aldırın girişimin mimarı Wakefield'in fikirlerinden ikna olmuş son önemli isim J.S. Mill'dir.³⁷ “Birkaç büyük faydanın istemi olmadıkça, laissez-fair'den sapmak kesin bir kötülüktür”³⁸ diyen J.S. Mill sistematik kolonileşmeyi ekonomik bir zorunluluk olarak değerlendirmekte, Wakefield'in ulaştığı sonuçları ise “adil ve önemli” bulduğunu “Principles of Political Economy”de kaydetmektedir.³⁹ Ancak o, sermayenin ihracı ile yabancı ülkelerdeki bereketli toprakların ve işlenmemiş madenlerin üretime geçmesini öngörüyordu. Bu iki damara işlerlik kazandırmak, J.S.Mill'e göre, İngiltere'ye fayda sağlayacaktır.⁴⁰

Ricardocu karamsarlığın aşılmasında çıkış yolu olarak bulunan kolonileşmeyi payandalayacak olan ikincil öneme sahip politik tedbirler, iktisadi liberalizmi, kenarından köşesinden eğip bükerek devletle birlikte yürümeyi vazgeçilmez hale

³⁵ Cf., op.cit., sf. 112;121.

³⁶ Cf., ibid., sf. 105. V.İ.Lenin, H.C.Morris'in “The Theory of Colonization”(1900) başlıklı çalışmasında koloni hakimiyetinde İngiltere'nin 1860—1880 yılları arasında müthiş bir yayılmayı gerçekleştirdiğini kaydediyor [cf., “Imperialism, The Highest Stage of Capitalism”, (Pekin, 1970), sf. 91]. J.A.Hobson ise “Imperialism “ (1902)'de İngiltere için yayılmanın zirveye ulaştığı yıllar olarak 1884 --1900 arasını işaretliyor [cf., ibid., sf. 92]. 1840'lar itibariyle bir zirveye doğru tırmanan 19. asır emperyalizminin iktisat tarihçileri için dikkate değer bir araştırma konusu olduğundan şüphe edilemez. H.C.Morris'ten J.A.Hobson'a hatta V.İ.Lenin'e kadar teoriden ve uygulamadan gelen birçok yazar bu konuyu incelemekten geri kalmamıştır. M.N. Rothbard ise J.S.Mill'in “kapitalizmin iktisaden tasarruf ya da sermaye fazlasını yatırıma dönüştürebilmesi için imparatorluğa ihtiyacı olduğu fikriyle” Leninist emperyalizm teorisinin kurucusu olduğunu iddia etmektedir [“Classical Economics: An Austrian Perspective on the History of Economics” , II , (Auburn, 2006) , sf. 288].

³⁷ Cf., D.Winch, ibid., sf. 122;135.

³⁸ J.S.Mill, “Principles of Political Economy”, (Harmondsworth, 1970), sf. 314.

³⁹ Ibid., sf. 90.

⁴⁰ Cf., ibid., sf. 110.

getirmişti. Görünen, serbest ticaret anlayışının saf ve idealize edilmiş halinin sulandırılması gerçeği idi. Mesela, J.S. Mill koloni ticaretinde Merkantilist benzeri tekelleşmeyi öngörüyor, devlet eliyle sağlanacak tarife denetimleri ile çıkarların oluşturacağı baskı karşısında laissez-faire'in terk edilebileceğini söylüyordu.⁴¹ Bu baskıya devlet destekli göç olgusu da ilave edilince J.S.Mill'in laissez-faire anlayışının ne kadar yumuşatılabileceğinin boyutları ortaya çıkıyor. 1868'de "Klasik iktisatın sıkı öğrencisi Robert Lowe"⁴² tarafından ileri sürülen 'evrensel laissez-faire tavsiyeleri'ni J.S.Mill tepkiyle karşılamıştı.⁴³ Aslında saf, üniversal laissez-faire çizgisinin devletçi müdahalelerle sulandırılmasının izini J. Bentham'a kadar geriye çekmek mümkün görünüyor. "Belki de sosyal bilimlerde en büyük öncü İngiliz Bentham"⁴⁴ "ın adeta klasikleşen 'ajanda" ve 'ajanda dışı' ayırımının ilki münhasıran kamusal alana ve devlet müdahalelerine ayrılmıştı.⁴⁵ Daha sonraki yıllarda iktisadi liberaller arasında görülecek olan fikri ayrışmada bilhassa a posteriori liberallerin kendi doktrinel ilhamlarını Bentham'da buldukları iddia edilebilir. Ancak meselenin olgunlaşmasını 19.

⁴¹ Cf., D.Winch, op.cit., sf. 137;141.J.S.Mill'in koloni ticaretine ilişkin olarak ileri sürdükleri gücünü onun bir aksiyon adamı olmasından almaktadır ve unutulmamalıdır ki Mill, 'East Indian Company' ile sıkı bir iş ilişkisi içerisindeydi [cf., "Autobiography of John Stuart Mill", (New York, 1960), sf. 57-58; 169-170; 196.

⁴² T.W.Hutchison, "Markets and the Franchise", (London,1966), sf. 13.

⁴³ Mill'in bu tepkisinin metodolojik olarak "doğrudan tarihi – göreceli olup... Ricardocu katı dedüktif –mutlakiyetçiliğe karşı durmak" anlamına geldiğini Profesör T.W. Hutchison kaydetmektedir ["On Revolution and Progress in Economic Knowledge", (Cambridge, 1978), sf. 63 – 64 dn]. Üniversal laissez-faire anlayışına gösterdiği bu tepki aslında 1860'ların ortalarında Mill'in tarih dışı Ricardocu dedüktif çıkarsamalarına karşı Cliff Leslie'nin etkisiyle "tarihiç-endüktif" yola çark edişinin bir işaretidir. [cf., T.W. Hutchison, ibid., sf. 55].

⁴⁴ T.W.Hutchison, op.cit., (1960), sf. 14.

⁴⁵ Cf., J.Viner, op.cit.,(1991), sf.164. Ayrıca A.V.Judges, 'The Idea of Mercantilism', W.E.Minchinton (ed.), "Mercantilism: System or Expediency ",(Lexington, 1969), sf. 52. J.M.Keynes, "The End of Laissez-Faire" başlıklı çalışmasında bir doktrin tarihiçisi yaklaşımıyla laissez-faire'in tarihi seyrini, temsilcilerine yaptığı göndermelerle, ortaya koymuş, bu meyanda bu kavramın metafizik doğasına yönelik olarak da esaslı bir işarette bulunarak ondan arındırılmasına dikkatleri çekmişti [op.cit., IX ,(1972), sf. 287]. Bu durum Keynes'i Bentham'ın söz konusu ikili ayırımına, " faydalı terminolojiye" götürmektedir [cf., ibid., sf. 288 ve 288- 289].

yüzyılda laissez-faire ile korumacılık çatışmasında aramamız gerekiyor. Buna rağmen artık, şu sorunun sorulması kaçınılmazdı: “Hangi liberalizm?”. Bütün bu gelişmeler, adı konmasa bile, yordamlamayla ulaşılan bir yol ayrımına geldiğini ima etmektedir. Ayrıca bu fikri kıpırdanmalar a priori liberalizmin dışında, ama onun yanı başında a posteriori liberalizme giden yolu açacak, ilk önemli ayrışma olarak düşünülebilir. Nitekim 1870'lere doğru W.S. Jevons a posteriori liberalizme geçişin esaslı işaretini vermişti. “Laissez-faire ilkesinin sınırlarının dikkatli bir araştırmasını isteyen” Jevons, nerede daha çok ve nerede de daha az hürriyete duyulacak ihtiyacı gösteriyordu⁴⁶. Klasik iktisatçıların laissez-faire konusunda tavırlarının giderek yumuşaması, laissez-faire’i dengeye bağlayan analitik yaklaşımın -- ki bunun metafizik karakteri vurgulanmıştı -- yerini pozitif iktisatla rabitalandırmayan bir reçetelendirmeye bırakmaktaydı. Dolayısıyla, bu tahliller iktisat siyaseti hedeflerine yönelik olduğu için siyaset teorisiyle ilintili olacaktı. Nitekim, 1830’lar ertesinde laissez-faire’den geri dönüşler başladı, düşüncede ve uygulamada bu iktisat politikasının gücü ve yetersiz kaldığı alanlar iyice su üzerine çıktı. Özellikle, sanayileşme ve onun tetiklediği şehirleşmenin yarattığı sorunların bir çözüme kavuşturulmasında devlete duyulan ihtiyaç en samimi, hatta en bağnaz laissez-faire taraftarlarını bile yerinden oynatmıştı. Demiryollarının inşası bunun en belirgin göstergesi oldu. Öte yandan ‘Fakirlik Yasası’nın yürürlüğe konması laissez-fair’den ciddi bir sapma idi.⁴⁷ Artık görülen oydu ki, İngiltere’de teoride ve tatbikatta 1865—1885 arası laissez-fair’in hakimiyetini kaybettiği yıllar oldu.⁴⁸ Bütün bu gelişmeler eski laissez-faire doktrinin bittiğini gösteriyordu.⁴⁹

⁴⁶ Cf., T.W. Hutchison, op.cit., (1953), sf. 29.

⁴⁷ Cf., A.J.Taylor, op.cit.,sf. 55.

⁴⁸ Cf., ibid., sf. 51. İşçi sınıfı bilincinin yükselişe geçtiği günlerde, 1867’de, yürürlüğe konan II.Reform Kanunu önde giden siyasi partileri sosyal ve iktisadi politikalarını gözden geçirmeye zorlamıştı [cf.,A.J.Taylor, op.cit., sf.51. Ayrıca bk., J.A.Schumpeter, op.cit., (1951), sf., 10-12]. Söz konusu yasa tasarıhalindeyken, J.S.Mill milletveki idi ve parlamentoda tartışmalara fiilen katılmıştı [cf., J.S.Mill, op.cit., (1960), sf. 198-199]. II.Reform Kanunu’ndan hemen sonra işçi sınıfının seçim hakkına kavuşması karşısında

Politika hedeflerine ulaşmada Wakefield'in taslağını çizdiği vasıtaların çeşitliliği krizin aşılmasını başardığı ölçüde benimsendiğine şüphe yoktur. Sistemik kolonizasyon arayışı 20. yüzyılda da merkezi ekonomilerin sürekli açık tutulmasını istedikleri bir menfez, bir açık kapı idi. Hele 2000'li yıllarla birlikte dünya ekonomisine damgasını vuran küreselleşme olgusu da, şekil ve vasıtaları değişmiş olsa bile, öz kaybolmadığından bu kapının sürekli açık kalmasını emrediyordu. İktisadi liberalizm–emperyalizm bağlantısının Kantçı şemadaki sentetik a priori doğrular olarak totolojik bir zorunluluğa dönüşmesi 19. yüzyılın ilk on yıllarında ekonominin sıkışmasıyla çözümü Wakefield'in reçetelerinde bulmuştu. Ancak emperyalizmi iktisat siyasetinin vazgeçilmez bir aracı haline getirebilmek için, felsefi bakımdan çok daha temel bir metafizik ilke olan laissez-faire'e bağlanmasını özel bir temsilin dışında genel bir ilkeye dönüştürmek gerekiyordu. Dolayısıyla, ekonomik sistemin devletle kurabileceği güçlü bir bağın tesisine ihtiyaç vardı. Bu ise yeni bir dönüşümü zorunlu kılacaktı. Bu dönüşümün vasıtaları arasına askeri müdahalelerin katılması, hatta işgal hukukunun hazırlanması için tarih, başlangıç noktası olarak, 2001 Eylül'ünü işaretleyecektir.

III

E.G.Wakefield'in fikri atılımlarıyla politika kurucularına reçeteler sunan, bunun neticesinde Avustralya ve Yeni Zelanda'nın kolonileştirmesine yönelik uygulamaların dışında, aynı dönemde, bu süreçle ilintili bir örnek daha vardır: Türkiye. Esasen Osmanlı ekonomisi 1820'lere değin dünya ekonomisinin,

19.yüzyılın ikinci yarısının büyük iktisatçılarından -- W.S.Jevons, A.Marshal, H.Sidgwick, F.I.Edgeworth'ın -- laissez-faire yönelik eğilimleri zayıflamış ve daha fazla devlet müdahalesine sıcak bakmışlardı [cf.,T.W.Hutchison, op.cit., (1983), sf. 33-35; 39].

⁴⁹ Cf., G.Myrdal, "Economic Theory and Underdeveloped Regions", (London, 1969), sf. 100.

hususiyile merkezin dışında kalmıştı, ama Osmanlı ekonomisi İngiltere için iskân yoluyla kolonileştirilecek bir ülke değildi. Buna mukabil, serbest ticaret üzerinden istenilen ilişki kurulabilirdi. Osmanlı ekonomisinin metropole bağlanması konusunda ilk esaslı adım İngiliz Hariciyesi'nden geldi. 1830'lar itibariyle İngiltere'nin şark politikasını yönlendiren Hariciye Nazırı Lord Palmerston siyasi eğilimi itibariyle 'şahin'di. Şu kadar ki, önem arzetmeyen çıkarlarda bile saldırgandı.⁵⁰ İngiliz diplomasisinin bu bağlamdaki en dikkate değer ismi David Urquhart idi. 1833'te yayınladığı "Turkey and its Resources" ile ilk kez istatistikî verilere bakarak Osmanlı ekonomisini masaya yatırıyor, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının el değmemişliğine işaretle bu ülkenin küçük bir Amerika olduğunu söylüyordu. Urquhart'ın gözünde Türkiye serbest ticaret için ideal bir ülkeydi; İngiltere'nin Türkiye üzerine odaklanmasından "ne kadar menfaati bulunduğ[u]"⁵¹ da açık yüreklilikle itiraf ediyordu. Türkiye İngiltere'den sanayi mamulleri talep edecek, İngiltere de ihtiyaç duyduğu ham maddeleri Türkiye'den alacaktı. Nitekim, daha sonraki yıllarda Osmanlı ekonomisinde pamuk üretimine geçişin tarihi İngiliz ekonomisiyle eklemleşmede dikkate değer bir kilometre taşıdır. Şu kadar ki, bu değişimin önemli yansımalarını istatistik kayıtlarında, tarihçilerin tespitlerinde, hatta halk edebiyatında kendini göstermiştir. Bu yansımaların aydınlığında, sanayiye yönelik üretime direnç gösteren Türkmen boyları bir yandan iskân uygulamasına isyan edişini, öte yandan da tarımsal üretimin sanayi ile kuracağı zorunlu bağlantının toplumda sebep olacağı zihniyet oynamalarını da izleyebiliyoruz.⁵²

⁵⁰ Cf., J.A.Schumpeter, op.cit., sf. 26.

⁵¹ D. Urquhart'ı zikreden A.G.Sayar, "Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması", (İstanbul,2000), sf.192

⁵² Bu cümleden olarak, Çukurova'da pamuk üretiminin arkasındaki uluslararası iktisadi gerçeğin yansımaları görülmeye başladı. Şu kadar ki, 1870'lere doğru "Kozanoğulları'nın İngilizlerin de teşvikiyle birgün istiklal peşinde koşup kendi bölgelerinde bir hükümet kurmasından bile korkuluyordu" [C.Öztelli, "Köroğlu ve Dadaloğlu", (İstanbul, 1953), sf. 10]. Türkmen aşiretlerinin yerleşik düzene geçmeleri için 'Fırka-i İslahiye' isminde bir ordu kurulmuş, ünlü tarihçi A.Cevdet Paşa da bu

D.Urquhart'ın iktisat bilimiyle ve hususiyle dönemin Klasik iktisatçılarıyla temasını gösterir bilgilere sahip değiliz. Bu bağlam içerisinde o, Wakefield'le herhangi bir benzerlik arz etmez. Urquhart, İngiltere için Osmanlı ekonomisinde bir ihracaat tekelini kurmakla ilgili politika reçetelerini hayata geçirmekle görevli bir diplomattır. Tetkiklerinin onu götürdüğü serbest ticaret başta olmak üzere edindiği klişe bilgilerin Klasik iktisadın politika hedefleri ile bunun vasıtalarından ibaret olduğu söylenebilir. 1830'larla Ortadoğu üzerine atağa kalkmış İngiliz diplomasisinin Türkiye'ye yönelişinde D.Urquhart'ın misyonu serbest ticarete dayalı bir alışverişle Ricardocu buhranın aşılması üzerine odaklanmıştı. Ülke içinde genişlemek ve sermayesini de dışarıda işler hale getirebilmek için didinen dinamik İngiliz girişimcisi, bankeri ve armatörü ile⁵³ rakiplerinin, başta Almanya ve Avusturya, ele geçirmeye başladıkları Avrupa pazarlarını kaybetmenin verdiği korku ile yeni mahreçlere yönelmek bir gereklilik şartı olmuştu. Ancak Türkiye'yi siyaseten dize getirmeden çıkar esaslı ekonomik düzleme işlerlik kazandırılmayacağı bir gerçektir. Herkesten çok D.Urquhart işin bu yönünün bilincindeydi.

Tarihi gelişmelerin aydınlığında İngiltere'nin 1830'ların başında uygulamaya koyduğu Türkiye'yi Rusya'ya kaptırmama politikası diplomatik manevralarla başarılı olmuş, epey bir vakit gaile yaratan Mısır sorunu bir antlaşma ile

fırkanın komiserliğine tayin edilmişti. Paşa'nın "Tezakir"inden gelişmeleri izlemek mümkündür. [Bk., "Tezakir.(21-39)",(Ankara, 1963)]. Paşa'nın tezkirelerinde zihniyet değişimini yansıtan tesbitler bulunmaktadır: "Akçeye çenden kıymet vermezlerdi... Lakin...pek çok esnaf gelip gitmeğe ve her türlü eşya getirip satmağa başladıkları gibi köylüler dahi derhal paranın kıymetini takdir eder oldular"[ibid., sf. 161]. Aslında, Türklerin o yıllara değin para muamelelerinden uzak duruşlarını İngilizler biliyorlardı [cf., H.Bowen, "British Contributions to Turkish Studies", (London, 1945),sf. 34]. Bu olayın halk ruhiyatında bıraktığı izlere gelince; Dadaloğlu ya da iskân türküleri denilen türkülerde söz konusu köklü değişimin izini sürmek mümkündür. Bu konuda bk. D.Ayan, 'Osmanlı'da İdeoloji İzleri: Folklor ve Edebiyattan Örnekler', "Düşünen Siyaset", sayı 7, sf. 79—131.

⁵³ Cf., D.Thompson, "England in the Nineteenth Century", (Harmondsworth, 1953), sf. 27.

neticeye bağlanmıştı. Nihayet, 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması ile Osmanlı Gümrük sistemi yed-di vahid [tekel] uygulaması da son bulmuştu. Yapılan ticaret antlaşması gereği artık kaçak yollardan Osmanlı ülkesine sızan İngiliz malları serbest ticaretle pürüzsüz bir akışkanlığa kavuşmuştu. Geleneksel Osmanlı lonca ürünleri ise bol, kaliteli ve ucuz İngiliz malları karşısında herhangi bir direnç göstermeden ekonomik düzlemi terk etmiştir. Hiç şüphe yok ki, Osmanlı Türkiye'sinde Tanzimat ertesinde tüketimde bir değişme yaşanmış, tüketim endeksini oluşturan mallarda bir zenginleşme gözlemlenmiştir. Buna rağmen, ülkenin bütününe bakıldığında bu değişimin toplum tabanında topyekûn bir değişme yarattığı söylenemez. İktisadi fakirlikle birlikte tüketimdeki muhafazakârlığın yarattığı direnç Osmanlı pazarının pek kolay teslim alındığı anlamına gelmeyecektir.⁵⁴ Buna rağmen, ekonomik düzleminde yaşanan fabrika malı lonca malı çatışması düşük yoğunluklu bir emperyalizme de kapı açmıştı.⁵⁵ Bu gelişmelere rağmen İngiliz diplomasisinin Şark ayağı Osmanlı ekonomisinde ülkesinin çıkarlarını koruma görevinden kıl payı sapmamıştır. Lord Porsonby sonrasında Türkiye'ye gelen Stradford Canning 1852'de kendi konumunu şöyle dile getirmişti:

“... Daima İngiliz ticaretinin etkin korunması benim daimi hedefim olmuştur”.⁵⁶

Yörüngesinden şaşmayan bu hedef Osmanlı ekonomisinde bölük pörçük bir tüketici ihtilalini de başlattı. Tedrici değişmeler --geleneksel el sanatlarının çöküşü, ithal Avrupa mallarının tezgâhlarda kalıcı bir yer bulması, tüketici zevklerinde *a la franga* yönünde kırılmalar – 1880'ler ertesinde oluşturacağı

⁵⁴ 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması ve yarattığı etki üzerine bk. A.G.Sayar, op.cit., sf. 190 vd.

⁵⁵ Bu konuda bk. D.Avcıoğlu, “Türkiye'nin Düzeni”, (Ankara, 1969), sf.50 vd. İktisadi emperyalizmin aynı dönemde Mısır'da bulunduğu uygulama için bk. D.S.Landes, “Bankers and Pashas”, (New York, 1969).

⁵⁶ V.J.Puryear, “International Economics and Diplomacy in The Near East”, (New York, 1969), sf. 213, dn. 101.

tesiri bir edebiyat adamı, Pierre Loti, esaslı bir genel değerlendirmeye tabi tutmuştu:

“...Osmanlı eski payitahtına Garp memleketlerinin rahat duymaz ve huzur bilmez hazin insanları gelecekler ve her şey çabuk çabuk bozulmaya başlayacak ve artık, önüne geçilemeyecek bir nehir gibi her şey akacaktır. Sulh, hayal, dua ve iman, her şey!”⁵⁷

Loti'nin somut gerçekte ulaştığı tespitlerin romancı muhayyilesinden aktarılması Osmanlı-Türk tarihinde vuku bulmuş çok önemli bir zihniyet kaymasına ışık saldığı için önemlidir. Maddenin yaptırım gücü sadece ekonomik düzlemde lonca-fabrika malı çatışması geleneksel üretimi ekonomik düzlemde silip süpürmekle kalmıyor, köklü değerleri yerinden oynattığı görülüyor. Özellikle kurumsal dünyada, kalb-i selim ve zevk-i selim kürelerinde bir dizi sonlanmalara zemin hazırladığı için küreselleşmenin 19. yüzyıl versiyonunun durağan bir toplumda, Osmanlı Türkiye'sinde bıraktığı izler bir nesilden ötekine geçerek Cumhuriyetli yıllara ulaşacaktır.

IV

İktisadi hürriyetçilikle yol alan ülkelerin temel sorunu ekonomide 'denge'nin tesisi kadar onun muhafazası idi. Sık sık yaşanan denge ile kaos arasında gidip gelmeler, 1820'lere doğru 'kaos'a yuvarlanması sürekli durgunluğa dönüştürmüştü. 1830'larda sorunun pozitif iktisat bağlamında çözilememesi laissez-faire ideolojisinin oksijen çadırına alınmasıyla bir çıkış yolunun arayışına geçildi.

Soyut düşüncenin kilitlenip çözümün siyaset-diplomasi ataklarında aranması, aslında satıh üstü bir gerçek olduğu intibamı vermektedir. Buhranın çetrefil

⁵⁷ A.Ş.Hisar, “İstanbul ve Pierre Loti”, (İstanbul, 2005) ,sf.34, dn. 9

olması ve uzun soluklu kalması, herhalde, satih altında vücut bulan köklü değişmelerin eseri olsa gerektir. Ekonomiyi Smithian dengeden Ricardocu kaosa taşıyan olayların piyasa muamalatında yarattığı güvensizliğin paranın piyasaya akışını engellediği bir gerçektir. 19. yüzyıl boyunca özellikle borsanın değişen organik yapısı söz konusu 'kaos'a yuvarlanması potansiyel olarak elinde tutuyordu. 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyılın hemen başları itibariyle sermayedar-girişimci ayırımı olmadan borsaya giren tasarruf sahibinin davranışı, teorik olarak, tasarruf yatırım eşitliği ile açıklanmıştı. Bu durumda para piyasaya pürüzsüz bir şekilde akıyordu. Oysa dolu bir yüzyıl içerisinde borsada sermayedar (tasarruf sahipleri) tipolojinde görülen köklü değişime göre artık sadece kapitalistler tasarrufta bulunmuyor, işçi sınıfı da, küçük çapta da olsa, tasarruf yapabiliyordu. Piyasaya giren tasarruf sahiplerinin kompozisyonunda görülen bu değişimi bir başka köklü değişim takip edecektir. Buna göre sermayedar ile girişimci ayrışması bir yanda, öte yanda tasarrufta bulunanlarla parayı yatırıma dönüştürenler farklı iktisadi çıkarlara bürünen süljeler olacaktı. Dolayısıyla, hem tasarruf sahiplerinde görülen ayrışma, hem de kapitalist ile girişimcinin farklı insanlar oluşu paranın piyasa çıkışının önüne dikilen engellerdi. Tasarruf sahiplerinin beklentisi ile yatırımda bulunanların beklentileri, rasyonel iktisadi insanı faiz ve kâr gibi farklı çıkar beklentileri üzerine davranışlarının inşasını gerekli kılıyordu. Bu çıkar ayrışmaları, neticede, paraya aşırı bir hassasiyet yüklüyordu. Çıkar beklentilerinin oluşturacağı bu hassasiyet ekonomisinin kaosa yuvarlanmasını kolaylaştırdığı gibi buhran zamanlarında da kaostan çıkışı zorlaştırıyordu. Siyasetin de yoğunlaştığı konjonktürel değişmelerin ekonomiye gönderdiği dalgaların 1929'a kadar izlediği seyir içerisinde paranın piyasaya dönmemesi keyfiyetini burada aramak gerekiyor. Elbette bu tahlile, İngiltere'de 1920'lerle, R.G.Hawtrey'in başkanlığında Merkez Bankası'nın gayri safi milli hâsıladaki oransal düşüşlerden hareketle, para arzının daraltılmasının yarattığı müthiş şoku da katmak gerekir. Gelişmelere 'science' anlayışı içerisinde tavrı alan İngiliz

Merkez Bankası'nın sorunun halli için 'art'a açılan yolu kullanmaması hem 1929 dünya krizine yuvarlanışın çok önemli sebebi olmuş, hem de tam istihdama yönelik teorik kurgulamalara yönelecek olan J.M.Keynes'in çalışmalarına ivme vermiştir.

Hiç şüphe yok ki, tasarruflarla yatırımlar arasındaki temasın yetersiz kalması 'denge'yi payandalayan tam istihdam kavramını önce somut gerçekte görülen yükselen işsizlikle sarsacaktır. Teori kurucularının, tedrici de olsa, bu konuya eğilmelerinin başlangıç tarihini 1903'e değin gerilere çekmek mümkündür. Böylelikle Smith liberalizmi karşısında himayeciliği savunan Sir James Stuart çizgisini örten küller de savrulmaya başlayacaktır.

1903 yılında İngiltere'de işsizliğin resmen tescili ile teorik yapı derin bir yara almıştı. 'Denge' kavramı topallıyordu. 1908 yılında A.C.Pigou, Cambridge Üniversitesi'nde yaptığı açış dersinde (inaugural lecture) işsizlik olgusuna yaptığı vurgu ve çözüm için ileri sürdüğü tedbirlerle esaslı bir tartışmanın önünü açıyordu.⁵⁸ Pigou'nun da işaretleri doğrultusunda belediye hizmetlerinin çapı genişletildi, fakirlik yardımı artırıldı, devlet hizmetleri ve kamu harcamalarında yapılacak artışlarla işsizlik sorunun iyileştirilmesine geçildi. 1914–1918 arasında vuku bulan I. Dünya Harbi ile işsizliğin iktisadi baskısı hafifledi. Ancak 1917 Ekim ihtilaliyle Rusya'nın Avrupa ekonomileri için bir pazar olmaktan çıkması, harbin sona ermesiyle birlikte tekrar işsizliği en önemli mesele haline getirdi. Artık 1929 dünya ekonomik krizi yoldaydı.

1930'ların başı itibarıyla dünya ekonomisinin dibe vurması karşısında, teoride ve tatbikatta, bir iktisat siyasası olan laissez-faire karşı himayeciliği öne

⁵⁸ A.C.Pigou, "Economic Science in Relation to Practice" başlıklı açış dersinde işsizlik sorununa "İktisadi analizin doğası ve yöntemi"nin aydınlığında çözüm getirici bir teklifte bulunmuştu [T.W.Hutchison, op.cit. (1953), sf. 416].

çekerken iktisadi bir sistem olarak da hürriyetçiliğin karşısına eşitliği getirmekle kalmıyor, kapitalizmin bütününe ilişkin kuşkular ve kopmaları da beraberinde getiriyordu⁵⁹.

1926–1946 yılları arasında dolu yirmi yıl iktisat düşüncesine damgasını vuran J.M.Keynes, 1926–1936 zaman diliminde (Neo)klasik düşüncenin iktisat politikası olan liberalizmi teşrih masasına yatırdı. 1926’da yayınlanan oldukça yanıltıcı bir başlığı olan kitabı “The End of Laissez-Faire” ile hükümetlerce yapılacak düzenlemelerde tasarruf ve yatırımlar için bir ajanda sunuyor, devletsiz liberalizmin sonunu ilan ederken rasyonel iktisadi bireyin faaliyet alanının daraldığını, dahası, “yeni bir değişimin yolda” olduğunu söylüyordu.⁶⁰

Tırmanan işsizlik karşısında tam istihdama yönelik ‘norm’ arayışlarına geçilmesi 1930’ların hemen başındadır. Sağlıklı bir ‘norm’ arayışına giren Keynes işsizliği sadece politika [art] bağlamında çözümlenemeyeceğini yakından takip etmekteydi. Köklü bir çözümün anahtarı ise ‘denge’yi tam istihdama bağlayan pozitif iktisada yönelik kurgulamadan geçiyordu. Esasen sadece korumacı politikalarla işsizliğin çözülemeyeceğinin bilincinde olan

⁵⁹ Bu yıllarda iktisadi liberalizmin ömrü de tartışmaya açıldı: “Birçok güdümcü iktisatçılar ...’liberalizm devrini yaşamıştır’ diyorlar” [L.Pommery, “Yeni Zamanların İktisat Tarihi”, (Ankara, 1956), sf. 215]. Kapitalizmin ömrüne de kefen biçilmişti: “Bu günkü [1930’lar] ekonomik evrimden parlak surette çıkan bir ders vardır: O da... bitmiş addedebileceğimiz liberal kapitalizmin mahkumiyetidir... Bir gün ortadan kalkacak olan tarihi bir kategoridir” [G.Pirou, “Kapitalizmin Buhranı”, (İstanbul, 1935), sf. 97; 109]. 2008 güzünde Amerikan ekonomisini teslim alan finansal kriz, Avrupa’ya da sıçrayınca kojonktürel gelişmelerin ortaya çıkardığı tablonun 1929’da vuku bulan büyük çöküntüden de daha vahim olduğu karşılaştırmaları yapıldı; daha da ileri gidildi, ‘kapitalizm bitiyor mu?’ sorusu bile soruldu. Yapılan spekülasyonlar iktisat politikalarıyla değil, bizatihi sistemin kendisiyle alakalıydı: “Yaşamakta olan kriz kapitalizmin [iktisadi hürriyetçiliğin] dönüşmesine yol açabilir” [L.Köker, ‘Kapitalizm Bitiyor mu?’, “Zaman“, (9. X. 2008)].

⁶⁰ J.M.Keynes, op.cit., IX , (1972), sf. 272.

Keynes, bu tür iddiaları “korumacı safсата” olarak nitelendiriyordu.⁶¹ Keynes’in işsizliği pozitif iktisat içerisinde çözmeye yönelik çalışmaları elbette ki takdire şayandı. 1936 başlarında çıkan kitabı “The General Theory” de korumacı iktisat politikalarıyla tam istihdama açılan yolu gösteriyordu. 1920’lerin başında Keynes unsurlarında “önemli sayılabilecek gelişmeler gittikçe daha az görülmektedir”⁶² dediği iktisat teorisine “Genel Teori” ile yaptığı katkıların metodolojik tutarlılığının elbette tartışmaya açık olduğunu biliyordu. Nitekim A.C. Pigou, 1939’da endişelerini şu sözlerle dile getirmişti: “Korkarım ki iktisat bilgisinde elde edilen bir ilerleme çok zayıf kalmaktadır”.⁶³ Bu tarihten bir müddet sonra, J.M. Keynes şunları söylemişti: “Çağdaş çalışmalar hatalı yönde seyretmekte, burukluğa ve aptallığa meyletmekteler”.⁶⁴ Dahası, vefatından önce yazdığı fakat yayınlanmasını göremediği son makalesinde ise şöyle diyordu: “Smith’in iktisat felsefesini alaşağı etmek değil, fakat uygulamada ona işlerlik kazandırmalıyız.⁶⁵ Böyle diyordu Keynes! Smith’in iktisat felsefesine işlerlik kazandırmanın yolunun liberalizmden geçtiğini söylemeye bile gerek yoktur. Demek oluyor ki, ‘laissez-faire’in sonunu ilan etmek kadar ona işlerlik kazandırmak da bu ideolojinin metafizik doğasını değiştirmeyecektir.

Keynesyen politikalar, 1960’a değin II. Dünya Harbi’nde harap olmuş ekonomilerin yeniden kurulmasında müspet neticeler verdi. ‘Denge’ye gidiş bu politikaların mahsurlarını ortaya çıkartıyordu Zaman akarken, laissez-faire

⁶¹J.M Keynes, “The General Theory of Employment, Interest and Money”, (New York,.1964), sf. 334.

⁶² Zikreden: M.Dobb,’Modern İktisat Teorisinde Görülen Bazı Eğilimler Üzerine’,”A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi”, No.1,(1966), sf.89.

⁶³ Zikreden T.W. Hutchison, op.cit, (1953), sf.284, dn.1.

⁶⁴ Zikreden S.Gordon, ‘Review of T.W.Hutchison, The Politics and Philosophy of Economics’, “The Journal of Political Economy”, vol. 91, (1983), sf. 188.

⁶⁵ J.M.Keynes, ‘The Balance of the United States’, “The Economic Journal”, vol. 56, (1946), sf. 186.

ideolojisi yeniden ayakları üzerine basmaya başlamıştı.⁶⁶ Fikri gücünü teoriye bağlamak endişesi 1970'lere doğru "The New Right" akımı bu doğrultuda çalışmaları ustlendi. Devletin ekonomik düzleme bir iktisadi karar birimi olarak müdahalesinin yarattığı olumsuz tablonun çözümü için özelleştirmeye geçildi. 1980'lere doğru İngiltere'de M.Thatcher'in başbakanlığı döneminde özelleştirmenin kazandığı ivme diğer ekonomiler için de genel bir eğilime dönüştü. Bu cümleden olarak, devletin elindeki konutlar satıldı; kamu tarafından üretilen malların üretimi de özel sektöre devredildi. Bu işlemlerle tıkanan bireyin önü açıldı ve laissez-faire ideolojisi pupa yelken serüvenine yeniden açılmış oldu. 1990'lara varıldığında rasyonel iktisadi birey dünya ekonomisini avucunun içinde tutan, ona şekil ve yön veren en esaslı güç haline gelmişti. Düşünce dünyasında da iktisadi korumacılık sahneyi terk etmiş, Lord Keynes'in fikri mirasının sonu Sir James Stuart'a benzemişti. Ortada yeni Smith yoktu ama fiyat istikrarına bağlı 'denge' esas alınmıştı. Bundan böyle tek kutuplu dünya nizamı içerisinde özerk merkez bankaları bu işlevi yerine getirecek usulü biliyorlardı. Bu asırları bir mızrak gibi delip bugünlere ulaşan en uzun soluklu mirastı. Hükümetlere gelince: 'Denge'nin temadisi için tutarlı mali politikalar uygulamaya konulurken, denk-bütçe ile işsizliğin aşağı çekilmesi hedeflenecekti. Para ve maliye politikalarının ortaya koyacağı hemahenklik 'denge'yi sürdürülebilir kılacak bir denetim mekanizmasının [checks and balances] varlığına işaretler. Ancak ekonomiyi 'denge'de tutmak ve onun sürekliliğini kesintiye uğratmamak endişesi merkez ekonomilerini bir başka türden kolonizasyon hareketine çekecektir. Yeni pazarların devreye sokulması kadar arz kaynaklarının temini, hususiyile enerji kaynakları ile koridorlarının güvence altında tutulması, ancak, siyasi ve askeri müdahaleleri ustaca uygulayacak politikalarla sağlanacaktı. Merkez ile çevre ekonomilerinin eklenerek akışkan bir bilgi ve tedarik ağının kurulması çağdaş teknolojinin

⁶⁶ "Bazı düşünürlerle göre gerçekten de laissez-faire ruhunun 1970'lere değin kullanılabileceği bir gücü yoktu" [A.J.Taylor,op.cit., sf.52].

inanılmaz katkısı ile gerçekleşiyor. Yeni pazarların fethi bu şekilde sağlanırken, laissez-faire ideolojisiyle eklemlenen yeni kolonileşme hareketinde, askeri müdahalelerle esaslı kazançlar elde edilmektedir. Artık bu iki damarın bir sarmala dönüşmesiyle küreselleşme olgusunun ekonomi ayağı tamamlanmış görünüyor.⁶⁷ Merkezin üretici, çevrenin de tüketici ve arz kaynaklarını tedarikleyen ülkeler konumunu pekiştirmeleri küreselleşmenin somut işaretleridir. Geriye kalan küreselleşme olgusunun politik toplum ve kurumsal faktörler üzerinde yaratacağı etkilerin tahlilidir.

V

Bu çalışmamızla ortaya çıkan sonuçları bir kaç başlık altında toplamak mümkündür:

A— İktisadi liberalizm ya da laissez-faire doktrini metafizik olup ekonomilerin durgunluktan çıkması kadar, durgunluğa düşmeden iktisadi istikrarın muhafazası politika kurucularını bir başka metafizik alanla temas kurmaya itmiştir. Önce şehir devletleriyle başlayan kolonileşme hareketi Merkantilist dönemde de sürdürülmüş, laissez-faire anlayışını en saf haliyle muhafaza eden Smith – Ricardo çizgisi 1810’larla başlayan karların düşmesi karşısında iktisadi liberalizmde bir yol ayırımına gelinmiştir. E.G.Wakefield, uygulamada laissez-faire’i kolonileşmeyle lehimleyen iktisat politikasının kurucusudur. Artık görülen odur ki, metafizik bir bağlam içersinde yol alan kolonileştirme, iskân ve

⁶⁷ P.Johnson, 1993’de yayınlanan ‘Sömürgeciliğin Dönüşü: Tam da Vaktinde’ başlıklı denemesinde “uygar ulusların, uygar yaşamın en temel koşullarının ortadan kalktığı Üçüncü Dünya ülkelerinin yeniden sömürgeleştirilmesini üstlenmesi[ni]” istiyordu [zikreden: E.W.Said, “Şarkiyatçılık”, (İstanbul, 2003), sf. 364]. Bu alıntıya E.W.Said’in getirdiği yorum şöyle: “Johnson’un ki, düpedüz bir 19. yüzyıl sömürge modelidir: Avrupalıların, ticarete kar edebilmek için, siyasal düzen getirmek zorunda olduğunu söyler” [ibid.,].

ihracat tekeli olarak iki esaslı ayrışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu olgu, metafizik doğasını bozmadan uygulamada şeklini değiştirecek ve 21. yüzyıla küreselleşme olarak adımını atacaktır. Dolayısıyla, 20. yüzyılın sonlarında “emperyalizm, kolonyalizm geçmişe aitti”⁶⁸ diyen J.K.Galbraith yaptığı bu tespit ile emperyalizmin metafizik yaptırım gücünü iskaladığı görülüyor.

B—Laissez-faire ideolojisi, 1820’ler itibariyle, yekpare bütünlüğünü önce düşünce dünyasında, Klasik Okul’a mensup iktisatçılar arasında kaybetmeye başladı. J.Bentham mühim bir sosyal bilimci olarak laissez-faire ile regülasyon arasında bağlar kurmuş, onun ‘ajanda’ ve ‘ajanda dışı’ ayrımı, aslında, günümüze damgasını vuran a priori – a posteriori liberalizm ayrışmasına da zemin olmuştur.

Saf çizgilerini kaybedip sulandırılan laissez –faire ideolojisi, 1850 sonrasında iktisadi korumacılıkla ilgili tartışmalarla birlikte ele alınır oldu. 1900’lerle işsizlik tam istihdam kavramını Klasik ‘norm’dan tardederken iktisadi liberalizm de güven kaybına uğruyordu. Keynesgil politikalar tam istihdama ulaşmayı hedeflerken 1945 sonrasında yerinden oynamış ekonomilerin dengeye dönüşlerine de ciddi katkıda bulunuyordu.

İktisadi liberalizmle yol alan ekonomiler, 1990’larla dünyayı tek kutuplu bir iktisadi sisteme dönüştürünce sadece iktisadi eşitliği metafizik alana sürmekle kalmadı; bir iktisat politikası olan korumacılığın irrasyonel siyasetçiler elinde ne kadar istismara açık olduğunu, kıt kaynakların nasıl çarçur edildiğini iktisat tarihinin verilerine dayanarak gösterdi. ‘Denge’ halinin karmaşaya düşmemesi için ayrıca devlet girişimleri özelleştirme ile ekonomik alandan tard ediliyordu.

⁶⁸ J.K.Galbraith, “The Good Society”, (Boston, 1996),sf. 128.

2000'lerle küreselleşme olgusu 'laissez-faire'in önünü açtı. Merkezi ekonomiler yeni pazarlar elde ederlerken muhtemel bir kaosa düşmemenin tedbirleri de alınmıyordu. Buna göre enerji kaynak ve yolları güvence altına alınmalıydı. Bundan böyle ekonomik düzlemde liberalizmin başarı grafiğini bir 'art' olarak bu iki damarın uyumlu birlikteliği sağlayacaktı.

Bu gelişmeler somutta şekillenirken, epey zamandır cevabı aranılan '*hangi liberalizm?*' sorusunda da bir yol ayırımına gelinmişti. İlki a priori liberalizm. Kendini ekonomik düzlemde güçlü kılan bu anlayış içerisinde birey, devletin hizmetlerini de yürütmek istiyor. Sadece sağlık ve eğitimde bireysel girişim mesafe kat ederken adalet ve güvenlik konularında yapılan tartışmalarda henüz tutarlı bir netice elde edilememiştir. Ayrıca a priori liberalizmde birey kendi sosyal güvenliğini devletten bir destek almadan gerçekleştirebiliyor. Bu model aşırı yalıtılmış haliyle 'asosyal' birey tipolojisi üzerine inşa edilmiştir. Buna rağmen dışa açılmada siyasete ve askeri müdahalelere duyulan ihtiyaç, elbette güvenlik şemsiyesi altında sistemin devletsiz adım atamayacağını gösteriyor.

A priori liberalizmin "a sosyal birey"i devletin hizmetlerine ihtiyaç duymadan kendi varlığını sürdürmektedir. Oysa bu resmin dışında kalan bireyin devletle olan bağımlılığını terazileyecek bir yaklaşımı a posteriori liberalizmde bulunduğu söylenebilir. Devlet, üstlendiği hizmetlerin yön ve şiddetine göre, bireyi, sağlık ve eğitim sektörlerinde pay sahibi olmaya itecektir. Ayrıca devlet bireyin sosyal güvenliğini teminat altına alırken bunun maliyetini de inceden inceye hesaplamak zorundadır. A posteriori liberalizm 'ihtiyaç toplumu'nun konjonktürel gelişmelere cevap veremediği alanlarda devletin katılımının ne olduğunu yordamlama ile belirleyecektir. Bu bağlamdaki devlet-birey ilişkisi, küreselleşmenin yarattığı aşırılıkların törpülenmesine de imkân verecektir.

Nihayet, söz konusu her iki liberalizm, emperyalizmle olan bağlantılarında farklı bir duruş sergilememektedir. Farklılık, birer kamusal hizmet olan adalet ve güvenliğin yerine getirilmesinde devletin rolünün tespitinden ibarettir.

C – Merkezin kolonileştirme (iskân veya ihracat tekeli) yoluyla çevre ekonomilerine yönelişinin gerisinde gözlerden kaçan ya da kendini ustalıklı gizleyen bir milliyetçilik düşüncesi yatmaktadır. Bu milliyetçilik anlayışı devletin koruyucu şemsiyesi altında laissez – faire’e dayalı bir iktisadi milliyetçiliktir. “İktisadın esas doğası köklerini milliyetçiliğin içine salmıştır” diyen Joan Robinson ⁶⁹ haklı bir tesbitte bulunuyor. Mesela, 16. yüzyılda İspanyol müstemleke siyaseti “her şey İspanya için ve ancak İspanyanın menfaatine düzenlenmişti”.⁷⁰ Örnekler zaman içersine yayılabilir ve çoğaltılabilir. 19. yüzyılda İngiliz müstemleke imparatorluğu “endüstriyel ve ticari inkişafını kolaylaştırdığından Büyük Britanya için elzemdır”. Dolayısıyla, İngiltere müstemlekelerini “muhafaza etmeye ve kendisi için saklamaya mecbur olmuştur”.⁷¹ Hal bu olunca, 19. yüzyıl İngiliz emperyalizminin milliyetçi yüzü değişen dünyada, 21. yüzyıl başlarında merkez ekonomilerinde iktisadi dengeyi uzun soluklu kılmayı amaçlayan küreselleşme ile yer değiştirecektir. Sözü tekrar genel bir değerlendirmede bulunan 1960’ların ünlü Cambridge’li iktisatçı Joan Robinson’a bırakacak olursak:

“...Laissez – faire teorisinin sahte görüntüsünün ötesinde, bütün kapitalist Milletlerin hükümetleri ticaret ve üretimi artırdılar, ülkeleri hükümlerini altına aldılar ve kendi vatandaşlarına çıkar sağlamak için yardım edecek kurumları benimsediler. Serbest ticaret doktrininin

⁶⁹ J.Robinson, “Economic Philosophy”, (Harmondsworth, 1969), sf. 117.

⁷⁰ L.André, “Ekonomik Tarih”, (İstanbul, 1938), sf. .

⁷¹ Ibid., sf. 183.

kendisi, Marshall'ın akıllıca müşahede ettiği gibi, gerçekten de İngiliz ulusal çıkarlarının bir tasarımıdır".⁷²

KAYNAKÇA

1. André, L. 1938. *Ekonomik Tarih*, İstanbul.
2. Armitage-Smith, G. 1908. *The Free-trade Movement and its Results*. London.
3. Avcıoğlu, D. 1969. *Türkiye'nin Düzeni*. Ankara.
4. Ayan, D. "Osmanlı'da İdeoloji İzleri: Folklor ve Edebiyattan Örnekler". *Düşünen Siyaset*. Sayı 7
5. Blaug, M. 1980. *Economic Theory in Retrospect*, Cambridge.
6. Bonar, J. 1973. *Malthus and his Work*. H.C.Rectenwald (ed.). "Political Economy: A Historical Perspective". London.
7. Bowen, H. 1945. *British Contributions to Turkish Studies*. London.
8. Brock, M.G. 1963 "Wakefield, Edward Gibbon". *Encyclopaedia Britannica*. Vol.23. London.
9. Dobb, M. 1966. "Modern İktisat Teorisinde Görülen Bazı Eğilimler Üzerine". *A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. No.1.
10. Dunker, C.F. 1886. "The Reaction in Political Economy". *The Quarterly Journal of Economics*. Vol. 1.
11. Galbraith, J.K. 1996. *The Good Society*. Boston.

⁷² J.Robinson, op.cit., sf. 119. Tabiatıyla, J. Robinson'un laissez-faire ile milliyetçiliği ilişkilendirmesi, üstü örtük bir bağlantı ile, emperyalizmle milliyetçiliğin ilişkilendirilmesi de içermektedir. Bu bağlam içerisinde milliyetçilik, bir iktisadi sistem olan iktisadi hürriyetçilikle en geniş kapsama alanlarından birine kavuşmuş olmaktadır. Bu bağlam içerisinde, T.Veblen de emperyalizmle milli yolsuzluk arasında bağ kurmuştu [cf., "Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times", (New York, 1938), sf. 442]. Ancak, Veblen milliyetçilikle militarizmi emperyalizme refakat eden kurumlar mütalea ederken [cf., "Business Enterprise", (New York, 1932), 8. bölüm], milliyetçiliğin en geniş iktisadi tanımlaması emperyalizmle yer değiştirmektedir. Benzer şekilde, J.A.Schumpeter de milliyetçiliği emperyalizmle ilişkilendirmiştir. Fakat, her iki usta iktisatçının da kapitalizmi emperyalizme lehimleyen bağlantıdaki metafizik boyutun varlığını ıskaladıkları görülüyor.

12. Gordon, H.S. 1971. *The Ideology of Laissez-Faire*. A.W.Coats (ed.). "The Classical Economists and Economic Policy". London.
13. Gordon, S. 1983. "Review of T.W.Hutchison, *The Politics and Philosophy of Economics*". *The Journal of Political Economy*. Vol. 91.
14. Halevy, E. 1972. *The Growth of Philosophical Radicalism*. London.
15. Hicks, J. 1969. *A Theory of Economic History*. London.
16. Hirschman, A.O. 2008. *Tutkular ve Çıkarlar*. İstanbul.
17. Hisar, A.Ş. 2005. *İstanbul ve Pierre Loti*. İstanbul.
18. Hollander, S. 1981. "On J.S.Mill's Defence of Ricardian Economics". *History of Economics Society*. Oxford
19. Hutchison, T.W. 1937. "Expectation and Rational Conduct". *Zeitschrift für Nationalökonomi*. Vol. 8.
20. Hutchison, T.W. 1960. *The Significance and Basic Postulates of Economic Theory*. New York.
21. Hutchison, T.W. 1953. *A Review of Economic Doctrines*. Oxford.
22. Hutchison, T.W. 1956. "Bentham as an Economist". *The Economic Journal*. Vol. 66.
23. Hutchison, T.W. 1958-1959. "Robert Torrens and Classical Economics". *The Economic History Review*. Vol.11.
24. Hutchison, T.W. 1978. *On Revolution and Progress in Economic Knowledge*". Cambridge.
25. Hutchison, T.W. 1981. *The Politics and Philosophy of Economics*. Oxford.
26. Hutchison, T.W. 1988. *Before Adam Smith*. Oxford.
27. Hutchison, T.W. 1994. *The Uses and Abuses of Economics*. London.
28. Hutchison, T.W. 1966. *Markets and the Franchise*. London.
29. Janik, A., Toulmin, S. 2008. *Wittgenstein'in Viyanası*. İstanbul.
30. Judges, A.V., 1969 *The Idea of Mercantilism*. W.E.Minchinton (ed.). "Mercantilism: System or Expediency". Lexington.

31. Keynes, J.M. 1946. "The Balance of the United States". *The Economic Journal*. Vol. 56.
32. Keynes, J.M. 1964. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. New York.
33. Keynes, J.M. 1972. *The End of Laissez-Faire*. IX.
34. Keynes, J.M. 1972. *The Collected Writings of J.M.Keynes: Essays in Biography*. X. London.
35. Keynes, J.M. 1972. *The Collected Writings of J.M.Keynes: Essays in Persuasion*. IX. London.
36. Köker, L. 2008. *Kapitalizm Bitiyor mu?*
37. Kurmuş, O. 1974. *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*. İstanbul.
38. Landes, D.S. 1969. *Bankers and Pashas*. New York.
39. Lemerrier, P. P. 1767. *Ordre Naturelle et Essentiel des Societes Politiques*.
40. Lenin, V.I. 1970. *Imperialism, The Highest Stage of Capitalism*. Pekin.
41. Magdoff, H. 1975. *Emperyalizm: Tarihsel Bir Bakış*. Aksoy, A. (der.). "Azgelişmişlik ve Emperyalizm". İstanbul.
42. Marx, K. 1968. *Theories of Surplus Value*. II. Moscow.
43. Marx, K. 1970. *Capital*. I. London.
44. Mill, J.S. 1960. *Autobiography of John Stuart Mill*. New York.
45. Mill, J.S. 1970. *Principles of Political Economy*. Harmondsworth.
46. Myrdal, G. 1958. *Value in Social Theory*. London.
47. Myrdal, G. 1969. *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. London.
48. Myrdal, G. 1970. *Objectivity in Social Sciences*. London.
49. Myrdal, G. 1971. *The Political Element in the Development of Economic Theory*. London.
50. O'Brien, D.P. 1975. *The Classical Economists*. London.

51. Öztelli, C. 1953. *Köroğlu ve Dadaloğlu*. İstanbul.
52. Paşa, A.C. 1963. *Tezâkir*. 21-39. Ankara.
53. Pirou, G. 1935. *Kapitalizmin Buhranı*. İstanbul.
54. Pommery, L. 1956. *Yeni Zamanların İktisat Tarihi*. Ankara.
55. Puryear, V.J. 1969. *International Economics and Diplomacy in The Near East*. New York.
56. Robbins, L. 1970. *The Evolution of Modern Economic Theory*. London.
57. Robinson, J. 1969. *Economic Philosophy*. Harmondsworth.
58. Roll, E. 1961. *A History of Economic Thought*. London.
59. Rothbard, M.N. 2006. *Classical Economics: An Austrian Perspective on the History of Economics*. II. Auburn.
60. Said, E.W. 2003. *Şarkiyatçılık*. İstanbul.
61. Sayar, A.G. 2000. *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*. İstanbul.
62. Schumpeter, J.A. 1951. *Imperialism and Social Classes*. Oxford.
63. Spiegel, H.W. *The Growth of Economic Thought*. New Jersey.
64. Taylor, A.J. 1972. *Laissez-Faire and State Intervention in Nineteen-century Britain*. London.
65. The Economist. 1957. *Lloyds Bank Review*. Whitehall.
66. Thompson, D. 1953. *England in the Nineteenth Century*. Harmondsworth.
67. Veblen, T. 1932. *Business Enterprise*. NewYork.
68. Veblen, T. 1938. *Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times*. New York.
69. Viner, J. 1991. *Essays on the Intellectual History of Economics*. New Jersey.
70. Winch, D. 1965. *Classical Political Economy and Colonies*. London.

LEADERSHIP CORE STRATEGIES FOR 21ST CENTURY: LESSONS FROM ATATÜRK

Prof. Dr. Asım ŞEN *

OZET

Bu çalışmanın amacı, Atatürk'ün temel liderlik stratejilerini inceleyerek, ulusal ve uluslararası bazı güncel siyasi, iktisadi, sosyal ve eğitim problemlerini çözmek için, uygun stratejileri geliştirmektir. Temel liderlik stratejileri hürriyet ve bağımsızlığı kazanma ve koruma stratejilerini içermektedir. Fakat, hürriyet ve bağımsızlığı kazanmak, korumak ve istikrarlı olarak sürdürebilmek için, siyasi demokratikleşme, bağımsız iktisat geliştirme (kaliteli maddi yaşam), eşitliği oluşturma (fırsat eşitliği) ve toplumu eğitime stratejileri gerekli ve çok önemlidir. Dolayısıyla, bu stratejiler birlikte temel liderlik stratejilerini oluştururlar. Bu çalışmamız, temel liderlik stratejilerinin içeriğini, politika ve tekniklerini açıklar, günün ve geleceğin liderleri için, bazı önemli dersler sunar.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Atatürk, strateji, yönetim, hürriyet ve bağımsızlık

ABSTRACT

The objective of this study is an attempt to develop leadership core strategies for solving some of the current local and global economical, political, social and educational problems by dealing with Atatürk's leadership core strategies. The leadership core strategies dealt with in this paper include strategy of gaining and defending freedom and independence. However, the strategies of democratizing political activities, developing independent economy (quality life), equality (equal opportunities) and educating people are necessary and crucial for maintaining a stable continuity of freedom and independence. Therefore, these strategies together constitute the leadership core strategies. This essay explores the nature, policies and techniques of these strategies and presents some useful morals for the contemporary and prospective leaders

Keywords: Leadership, Ataturk, strategy, management, freedom and independence.

* Beykent University and St. John Fisher College Business Administration
Faculty Member

INTRODUCTION

Freedom is having rights and opportunities for participating in political, economical, technological, social and educational activities. The ability to be independent is not an end itself, but it is also principle means to express human dignity. Political freedom in the form of free speech helps economic security. Social freedom as a right to education facilitates economic participation. In turn, economic participation establishes the cornerstone of production and trade as well as development of resources for the social structure. Moreover, the rights in all kinds can support and strengthen one another within human social milieu (Sen, 1999).

Freedom is the core-concept in maintaining national independence (sovereignty). The independence is the state of being independent. It provides requisite security for retaining public order and quality of life. Such quality reflects in the value of goods and services and represents the level of a nation's development. In progress the citizens of a country enjoys the means to satisfy needs and wants.

Most of the contemporary problems including hunger, poverty, unemployment, environmental destructions, terrorism and wars, arise from lack of freedom and independence. These problems are growing fast, and they will grow faster during the twenty-first century. If these problems are not solved soon, the world will face a great risk of destruction of our humanity and environment (Sachs, 2008). Contemporary leadership strategies are partly responsible for these problems, and are slow to solve them. The problems are urgent and they require immediate solutions.

Majority of the contemporary problems are globally connected and their

solutions require fine tuned strategies. The contemporary leadership strategies are not responding to today's pressing problems and fast changing needs of people, including knowledge customers and employees, advance technologies and hyper-competitive global market.

Many prominent experts indicated that contemporary leadership strategies based on the authoritarian principles will not work in twenty-first century (Toffler, 1980; Drucker, 1993; Senge, 1993; Gibson, 1997; and Sen, 2003). The new strategies have to be developed for solving local and global problems.

The objective of this paper is to develop more effective leadership strategies while may be useful for solving contemporary problems. One way of developing effective leadership strategies is to study most effective examples from twenty-century. Atatürk's leadership strategies are one of the greatest among the most successful. This paper investigates the nature of leadership strategies of Atatürk and uncovers lessons from the life of this great leader.

In this study, strategy is defined as a process for developing a shared vision; analyzing the external and internal conditions; and charting the direction, and implementing the resultant plan. The analysis of the Atatürk's leadership strategies are made within the frame of strategic management process (Thompson and Strickland, 2003). In my examination of Atatürk's leadership strategies, I will focus on specifying the major strategies, policies, and techniques for their successful implementation. I also consider the complex interplay between environment, and the variety of behaviors of Atatürk and his followers that are utilized for implementing the strategies.

Atatürk's leadership strategies studied in this paper include, mainly the strategy of how to gain and maintain freedom and independence. Atatürk

adopted national freedom and independence and development as a “shared vision” for his people (Sen, 2007). In order to achieve this vision, he organized military forces and people to gain and defend freedom and independence. His strategy of democratization of political activities resulted in endowing people with power. He was able to see that, the future of his nation was in parliamentary democracy for the people by the people and to that end it was necessary to abolish the Sultanate and Caliphate. His economical strategies helped to establish the necessary institutions for satisfying people’s material needs and moving nation toward more developed technological and military conditions that were imperative for securing its freedom and independence.

However, the successful implementation of these strategies depended mainly on the availability of knowledge people. Realizing the importance of knowledge, Atatürk utilized the education strategy to educate the nation. He established educational reforms at a mass scale for improving individual knowledge, skills, and values to maintain stability and continuity of freedom and independence. These strategies which we call “core strategies” established the foundation for moving Turkish Republic towards achieving a contemporary development level and beyond.

His core strategies were effective for solving the main problems of freedom, and independence. Considering today’s struggles, I feel that Atatürk’s experience can provide guiding light, a map for advancement. To this end, his core strategies have to be implemented with mutual cooperation of nations. Today’s leaders can actuate this movement by designing a plan based on knowledge, skills and competencies.

In order to utilize core strategies for solving local and global problems successfully, it is also necessary to establish goodwill and cooperation, care

and trust between individuals, institutions, and nations. This can be achieved by adopting Atatürk's "peace at home and peace on earth" policy. This policy became Turkey's main policy and it should also be the policy of every nation to protect freedom and independence at home and abroad.

LEADERSHIP CORE STRATEGIES FOR 21ST CENTURY

The contemporary common problems can not be solved by the contemporary strategies; they require leadership core strategies for generating joint efforts. There are of course, many different problems in many different organizations and nations. However, the most pressing common problems are caused by the lack of freedom and independence. These are also the most desired things (the values) that most people like to have. Developing leadership core strategies will help to solve these problems and satisfy the contemporary needs and desires of the people in the twenty-first century.

Atatürk was able to design and implement the core strategies for gaining and maintaining freedom and independence and establishing the basis of independent development to move his country toward a contemporary development level and beyond. The following sections explain the core strategies, policies, and techniques that were utilized for achieving his shared vision and establishing the foundation for its stability and continuity. The insights obtained from the designing and implementing of these strategies provide some valuable lessons for the contemporary and future leaders.

1. The Strategy of Gaining Full Freedom and Independence

Many people throughout the world have been suffering a lack of freedom and independence. Freedom is the most needed and desired for people's life. It is crucial for a nation's existence and people's life. Political, economical,

technological, social, and educational freedom depends on the nation's independence. The people's culture, identity, and freedom of speech, learning, writing, deciding, and doing also depend on independence. People work hard, fight and give their life for having and preserving their independence. If people can not preserve their independence their nations and freedom will disappear. History provides many examples of this kind (Albert, 1993; Kennedy, 1987; and Braudel, 1994). Freedom and independence are complementary to each other; one can not exist without the other.

Ataturk was also faced with these kinds of freedom and independence problems. The external forces were threatening the freedom and independence of the Turkish people. Furthermore, some internal forces were supporting the external forces. However, Ataturk successfully dealt with these forces and gained full freedom and independence for his people.

Freedom and independence were very important to him, his friends and his followers. He believed that independence and freedom are necessary for every individual and every nation. He made the following statement about freedom and independence:

Those people who have freedom of ideas can help their "Fatherland". They are able to have the power for saving and protecting it...Where there is no freedom, there are death and destruction. The freedom is the mother of every progress and independence...

He indicated that the integrity, honor, humanity, equality, and quality exist with freedom and independence. People can not build a nation without independence. Freedom and independence make it possible for people to have their own nation, country, and to live, learn, decide, work, and behave the way

they like. Freedom and independence is the backbone of individuals and nations; without them they live like a slave. They together make a person human and people a nation. Therefore, freedom and independence are the most valuable and desirable things for a human being and must be obtained and defended.

1.1. Developing Freedom and Independence as a Shared Vision: Atatürk developed the shared vision to establish independence and freedom for the Turkish people, and raise the nation's development level to the level of contemporary nations' development level and beyond (Sen, 2008). He did this under the severe political, economical and social conditions of the falling Ottoman Empire and under the occupation of the most powerful nations. The autocratic administration of the Sultan was failing in almost every political, economical, social and military activity. The Empire was losing very valuable parts of its land. The people were suffering from the lack of freedom, quality of life, and equality. Therefore, preserving the continuity of the Fatherland and maintaining the freedom and its full independence became the dominant issue for Atatürk, his friends, and many citizens (Aydemir, 2006; Kinross, 1994; and Mango, 2000).

Atatürk developed the Fatherland and Freedom Committee in Damascus and expanded it in Macedonia with Omer Naci (writer and speaker), Husrev Sami (artillery officer), Hakki Baha (teacher at the Rustiye), Tahir Bey (director of the Rustiye), and Hodja Mahir (director of military teacher-training school) being the original members. He organized a team and went around the Country including Samsun, Amasya, Erzurum, Sivas, Kayseri and Ankara to communicate the value of freedom and independence to people. He organized them, got their support and gathered all the resources for achieving the freedom and independence (Aydemir, 2006; Sen, 2007).

1.2. Establishing People's Freedom through Parliament: During the Ottoman Empire, the authoritarian strategies were utilized. The authority of making important decisions and strategies belonged to the Sultan. However, the Sultan's strategies were mainly responsible for the Empire's collapse. Ataturk wanted to establish the people's authority by establishing the Parliament. To him, the People's Parliament was the highest authority of a nation. The people should establish the Parliament, and the Parliament should decide on the important national issues. Only then the National Power will represent the people. All the decisions must be based on the People's Parliament elected by the people. In another words Ataturk wanted to eliminate the autocracy by establishing the Parliament.

Ataturk explained to people the problems of the Sultan's administration and the dangerous situation of the Empire. He told them the decisions of the Erzurum and Sivas Congress for establishing freedom and saving the independence of the Nation. He said to them the following:

...The people must preserve their freedom and independence by themselves.

On March 16, 1920 Ataturk sent a Circular to all the Governors, the Commanders and other administrative leaders for the Committee of Representatives (Heyet-i Temsiliye). The Circular included the followings:

The Central Government of the Empire was occupied by the Allied Forces and the Cabinet was dissolved...It is therefore necessary to establish a new People's Parliament in Ankara by the people to think and take the necessary measures for saving the Independence of the Nation...It was also realized that

those members of the dissolved Parliament in Istanbul who can come to Ankara can join to the new People's Parliament.

Ataturk's ideas about the Parliament were similar to those democratic leaders like Thomas Jefferson, George Washington, and other leaders of democratic governments. In fact, Halide Edip Adivar (2007), writer and nationalist, wrote the following about Ataturk's ideas about the people's authority and the government:

I remember him talking just like Jean Jacques Rousseau and George Washington. All the power belongs to people. The people's power can not be divided.

However, there was not much power but a lot of dangerous problems around Ataturk. The terrorists (rebels) encouraged by the Sultan Vahdettin and the British Forces were moving to Ankara from Bolu, Gerede, Beypazari, and Ayas. The Anzavur soldiers, the Army of Caliphate and other terrorist groups were almost ready to attack and take over Ankara by force. Meanwhile, seven of the Nationalists including Ataturk were sentenced to death penalty by the Government and approved by the Sultan Vahdettin on May 24, 1920.

In spite of all these problems and dangers the people's Parliament was established with the big ceremony on April 23, 1920. There were 115 delegates out of 355 that could come to Ankara from the Anatolian Provinces at that time. Ataturk was elected the President of the people's Parliament by the majority vote of the present Representatives. On May 2, 1920, 11 Ministers were elected by the people's Parliament (Aydemir, 2006, Vol. II, p. 255).

The establishments of the people's Parliament and the Cabinet were probably the major activities for achieving the independence and starting the development of the Republic of Turkey under the leadership of Atatürk. On January 20, 1920 the people's Parliament adopted the Constitution (Anayasa). According to the Constitution:

The Independence (Sovereignty) belongs to people without any condition.

The Republic of Turkey and its independence was becoming to exist by accepting the Constitution.

Atatürk's leadership for designing shared vision implies that good leadership skills such as team building, organizing people, communicating with them, and inspiring, motivating and obtaining their support are essential for gaining full freedom and independence.

2. The Strategy of Defending and Maintaining Freedom and Independence

After establishing the Parliament, Atatürk urged the Representatives to defend the nation's freedom and independence. He said the following about defending freedom and independence:

...It is either freedom or death!

...The people must preserve their independence by themselves.

...I dedicated myself for our independence and will work with people to achieve it.

Ataturk organized military forces and motivated them and fought in Canakkale, Sakarya and Dumlupinar for defending the independence and freedom of the people. He and his fellow Military Officers and soldiers fought very courageously to defend their freedom and independence.

During the Canakkale War, on one occasion, Ataturk ordered his soldiers to put the bayonets on and lay down at Conkbayir when some of the soldiers were running away because they had no more ammunition. Ataturk gave them the following order:

I am not ordering you to attack; I order you to die... The other troops and the Commanders may take our places during the time that we die (Aydemir, 2006; and Erickson, 2001).

The soldiers put on their bayonets and lay down on the ground. The enemy who saw them from the close distance did the same thing. During that short time that they gained by lying down, the 57th Regiment arrived for their support.

December 19-20, 1915, the enemy deserted the Anafartalar-Ariburun Fronts on January 3-9 and left Gelibolu. Both sides lost about 500,000 soldiers (about 250,000 Turks, 205,000 British, and 47,000 French).

Winston Churchill explained the Turkish efforts as follows:

The Turks tried to defend the narrow pass stiffly. They were given their life, but not even a piece of their land...

Years later they asked Mustafa Kemal why no great monument marked their

victory for independence and freedom. He replied that the greatest monument is the Mehmetcik (Turkish soldier) himself. The Monument is to thank to the soldiers that these lands have remained within the Turkish frontiers.

Ataturk explained his strategy for defending freedom and independence of the Country as follow:

There is no Line Defense! There is a Plane Defense! And this Plane is the Anatolia.

He concentrated on the whole plane by integrating the small groups on the right place at the right time of the whole forces. His main strategy was to centralize the whole forces by decentralizing the parts of the Turkish Forces to win the War of Independence.

Ataturk started the preparation right after the Sakarya Fight by grouping the separate parts of the forces into the Army. All of the people were called in to the Army who could hold a weapon. In spite of some members' criticisms of the Parliament for been late, Ataturk made sure to have enough forces and logistics for the Big Attack. He concentrated on training the forces and establishing all the resources before the Big Attack.

The major objective of Ataturk's strategy was to finish the enemy with one "strong punch" on its strong unit and cut off its supply lines with Izmir. On August 26, 1922 at 4:30 am the attack started with artillery bombardments and continued until 5:50 am. At 6:30 am Tinaz Tepe and at 9:00 am Belentepe were captured. A large portion of the enemy forces was destroyed at Ata Tepe. General Trikopis was able to escape from the circle with about 8,000 soldiers and lost the communication with the other units.

After the Dumlupinar defeat, the enemy forces could not hold their positions for a long time. They lost their hope to win the War and they were emotionally down. On September 9, 1922 the Turkish Forces entered Izmir. The Turkish Flag was raised at Kadifekale and on the Governor's building.

Ataturk sent an ultimatum to the Commander of the Battleships of the Allied Forces to leave the Izmir Port within 24 hours. Consequently, they left the Izmir Port in a hurry. It was remembered by everyone what Ataturk said when he saw these Battleships at the Istanbul Bosphorus:

“They will go back the way they came”.

And they went back the way they came with a big salute as Ataturk predicted on November 13, 1918.

The journey for achieving National Independence and Freedom started in Samsun on May 19, 1919. It moved to Erzurum, Sivas, and Ankara and stayed there for a long time and ended in Izmir with a victory on September 9, 1922. The final victory for full independence and freedom gave birth to the Democratic Republic of Turkey.

During the Canakkale War, Ataturk's total quality techniques including just in time, flexibility, concentration, centralization with decentralization and working in a team setting played important roles for winning the Independence War. Preparation Forces through training and gathering necessary logistics and moving fast and being flexible to defend the whole plane rather than a line, being in right place at right time were also important techniques of winning the War. Ataturk centralized all the Turkish Forces to generate the Big Punch to

divide enemy forces, cut off their supply and communication lines helped to demoralize the enemy forces for winning the War.

He commanded his troops very bravely, intelligently and motivated them to save their freedom and independence by fighting hard and dying for it (Aydemir, 2006; and Erickson, 2001). The values of Ataturk, his comrades and soldiers, such as courage, dedication, trust and loyalty to each other, love of country, freedom and independence played the key role for the victory. However, Ataturk's leadership knowledge, skills for motivating his forces, fighting and dying to defend their freedom and independence were the most important factors.

3. The Strategy of Democratizing Political Activities

The political stability is necessary for protecting a nation's freedom and independence in the short and long terms. The democratic political activities have been the most desirable for the stable political activities (Haggard and Webb, 1994; Haggard and Kaufman, 1995; and Dahl, 1989).

During the twentieth century many organizations and governments have been changing their leadership strategies. Most of these changes are away from authoritarian leadership strategies toward democratic leadership (Haggard and Kaufman, 1995; Fukuyama, 1992; and Dankwart, 1990). Many governments in Latin America, Asia, in Eastern Europe and in the Soviet Union collapsed mainly because of their authoritarian leadership practices. These activities put some pressure on many authoritarian governments of Africa and the Middle East for democratization which is called "global democratization" (Dankwart, 1990; Haggard and Webb, 1994).

Ataturk utilized the democratic ideas and principles decades ago and established the basis of democratization through establishing political parties. Part of his shared vision was the mission:

To develop a nation's political, economical, and social, technological and educational conditions and bring its development to the level of a contemporary nation's development level and beyond.

The democratization of Sultan's autocracy would not be easy. He himself knew it and said the followings:

My dear friends! The success for development depends on changes. It is the only way for succeeding the in development of social, political, economic life, and science and arts...However, the war for a nations' development will be more difficult than the external war.

The political structure of the Ottoman Empire was authoritarian. Ataturk started to democratize this out dated political structure. But, some of his friends and some conservative religious people lived under the administration of the Sultanate for a long time, and were not ready to support change.

On June 23, 1920 with the establishment of the Parliament, the sovereignty belonged to the people. Consequently, the Representatives of the Parliament were in a situation to accept the people's sovereignty and at the same time show loyalty to the Sultan.

Ataturk made the following speech about this situation at the Parliament:

The independence (sovereignty) and Sultanate can not be given to anybody by law, debate or negotiation. The sovereignty and Sultanate can be taken by

force, and power. The Ottomans were captured the sovereignty and Sultanate by force. They used this privilege for six hundred years. Now, the Turkish people took over their sovereignty. The issue is over (Nutuk, 2005).

Upon this speech, the opposing Representatives mostly Hodja's were agreed with the decision for abolishing the Sultanate. On November 1, 1922 the Sultanate was abolished by Law. Following this Law, Sultan Vahdettin left the Country and went to Malta with a battleship of British Forces on November 17, 1922.

Ataturk was thinking to establish the Republic as a form of the government of the new Nation for a long time. On October 4, 1922 Ataturk gave the following speech for this idea:

This Parliament belongs to the people. This Parliament belongs to the Turkish citizens without any conditions (Kayitsiz sartsiz, milli hakimiyet).

After the discussions, all of the members of the Parliament accepted the form of government as Republic and they elected Ataturk as the President of the Republic. This was the continuation of the first Republic which was the foundation of the Democratic Republic.

On January 20, 1922 the Parliament decided to abolish itself and complete the new election within two months. In order to select the member of the second Parliament, Ataturk established the People's Republican Party (Halk Firkasi or Cumhuriyet Halk Partisi/CHP). Ataturk was the leader of the CHP. There were 270 Representatives from CHP. Ataturk was elected Representative from Ankara and Izmir.

The second Parliament was established on August 2, 1923. Atatürk was elected the President of the Parliament on August 13, 1923 and the Cabinet was established on August 14, 1923. Some friends of Atatürk including Fethi Okyar, Kazım Karabekir, Fevzi Çakmak, and Ali Fuat were in the Cabinet (Aydemir, 2006, Vol. III. p. 90).

After abolishing the Sultanate and the Caliphate the Parliament started working on the new Constitution and accepted it on June 20, 1924. The new Constitution was prepared based on the development of individual freedom, justice and the political ideology of the 1789 French Revolution. It was also influenced by political ideas of that time. Some of the laws of the new Constitution are stated below:

1. *The Turkish Nation is a Republic.*
2. *Independence belongs to the People without any conditions.*
3. *The Parliament is the only representative of the people and represents them fully.*

On June 10, 1928 some changes were made in the Constitution by replacing religious words. This Constitution has been used until 1961 with a minor change.

Atatürk wanted to have the multi party system for further democratization of the political activities. He encouraged and advised Fethi Okyar to establish a new party. Fethi left his ambassador position in Paris and established the Free Republican Party on August 12, 1930. Atatürk promised that he would as a President to act fairly and protect the party and its activities with Secularism (Tunaya, 1962). Atatürk explained his thoughts about the democratization of the political activities as follows:

I am in love with democracy since my youth. The free speech should be permitted for the people. The Representatives of the Parliament should search the great interests of the people.

The Free Republic Party developed and grew up fast. But Party was abolished by its founders on December 18, 1930. The reason given for the Party closing was stated as the danger of being against Ataturk and his reforms (Tunaya, 1962).

4. The Strategy of Developing Independent Economy (Quality life) and Equality (Equal opportunities)

Economic development (developing quality of good and services) is the most important factor to maintain nation's freedom and full independence and is necessary for satisfying the people's material needs and desires. It is also necessary for nation's security and protection of its freedom and independence requires strong and independent military forces. However, this can only be possible with developed independent economy.

Most of the developing nations are having serious problems for developing and maintain independent economic development. Their scarce resources, including capital and technology resources make economic development very difficult and cause variety of dependence and debt problems. These kinds of problems influence the other developments of nation and they eventually become dependent not just economically, but politically and militarily as well (Santos, 1970; and Cooper, 1972-1973). Realizing this Ataturk's wanted to adopt strategies that will enable developing independent economy with equal economic opportunities and classless society.

4.1. Establishing Independent and Fair Economic Activities: Currently many developing nations are suffering from the dependence problems. Ataturk also

faced with these kinds of problems. The economic dependence was existed during the Ottoman Empire. Partly because of this dependence through Capitulations, the Empire's economic development was very poor during the last years of Ottoman Empire. Besides, the Capitulations and large amount of debts did not allow Empire to have an independent economic development.

In order to start the economic development Atatürk organized Turkish Economic Congress (Turkiye İktisad Kongresi) on February 28, 1923 in Izmir (Gunduz, 1973). Atatürk pointed out the importance of economy as follow:

The national independence has to be maintained with the economic independence. We can not obtain our missions with the strong desires and the rules and regulations on the paper. The economic power is the only and strongest power to unify these as a whole. Even the greatest military and political victories can not live long if these victories do not combine with the economic victories. It is necessary to have a strong and independent economy in order to maintain of our Independence (Tokoz, 1981).

The principles of the free market economy with the support of government were spelled out in this Congress. The Congress provided objective solutions based on the conditions of that time and the contemporary knowledge (Zarakolu, 1977). Atatürk's economic policies were establishes on the following principles: fast economic growth for the individual's well being with a fair income and wealth distribution; full employment with equal job opportunities; establishment of market economy with the support and guidance of the government (Etatism), balanced budget and with balance trade; and the economic development as a part of the whole national development. His economic model was similar to that economic development model of Japanese which was adopted during the Meiji period and became a model for the

developing nations (Sen, 1982).

Ataturk adopted the Etatism, to allow government for providing help and guidance to individuals, public and private organizations for fast and independent economic development. Government trained human resources provided capital and other resources, and developed new organizations (Cillov, 1972). The Etatism did not interfere for the free market economy, but provided help for reducing the risk for establishing new business.

Agriculture provided 80 percent of the employment and half of the national income. Ataturk started economic development by emphasizing development of the agriculture and raising the quality of life of the villagers. He made the following speech in the Parliament at earlier, on March 1, 1922:

Gentlemen! Our people are farmer. We have to advance the work of villagers to the highest development level with the new methods and technologies. It is the soul of our economic development policy to raise the interest and the productivity of the villagers to the highest level (Nutuk, 2005; and Kocaturk, 1969).

The taxes were so high and the citizens could not pay them and the government did not have any other financial resources. The under ground resources were not known and were not operated. Besides, the government had to pay 86 million gold lira debts from the Ottoman Empire (Gunduz, 1970).

The private business was not existence; people were expecting everything from the government. Even the government did not have any expert and experienced people to utilize for the economic development (Tokgoz, 1981). There were only two schools, Engineering School (Muhendislik Okulu) and Agriculture and Veterinary School (Yuksekk Tarim ve Veteriner Okulu) in

Istanbul.

The basic needs of economic development including qualified human resources and financial resources were prepared rather quickly. The raw materials and energy were obtained and necessary knowledge and training was provided by the government. The capital was accumulated through taxes, and credits from the national banks. The land was distributed to those farmers who do not have their own land. This strategy increased the productivity of agriculture and reduced the inequality between rich and poor. During this period the economic development which was started with very poor conditions showed relatively impressive success with about 4 percent growth in personal income, without foreign debt and inflation (Cillov, 1972; Hic, 1974; and Ergin, 1980).

5. The Strategy of Education for Developing Knowledge People

The main factor of gaining and maintaining national freedom, independence; and development of a nation's economical, political, technological, and social activities is the education (Toffler, 1990; Quin, 1992; Drucker, 1993; and Stewart, 1997). Education develops knowledge to formulate the leadership strategies and implement them successfully. Education includes the explicit and tacit knowledge of the people. Explicit knowledge helps leaders to determine the bases of what and how to do things. Tacit knowledge provides values, insights, and vision which in great measure determine moral bases of people for determining mainly why to do things (Nonaka and Takeuchi, 1995). Explicit and tacit knowledge together provide the essential qualities for the leadership strategies. Thus the leaders should have this essential knowledge to develop leadership strategies.

Ataturk knew the value of knowledge for individuals, societies and the nations. He himself gave the first priority to knowledge and tried to educate himself and the people continuously. The following statement explains his thought about knowledge:

Knowledge is the best guide (the best thing) for life...It is a knowledge that makes a nation free, sovereign, and developed and also makes a nation poor, and slave...You never forget that the Republic wants strong healthy generations with free thoughts, high knowledge, free conscious and free comprehension (Nutuk, 2005).

Ataturk thought that development of a nation politically, economically, socially, technologically, and militarily depends on contemporary knowledge. He also believed that the best way of obtaining knowledge is through education. Therefore, he adopted education strategies and took the necessary measures to prepare qualified teachers for educating people.

Education during the Ottoman Empire was neglected; the literacy of the people was about 10 percent. This was very low compared 60 percent of Western Europe and Japan. Poor education was one of the major reasons for declining Empire at that time. Ataturk wanted to educate people in both explicit and tacit knowledge with their applications.

Ataturk informed Parliament about the importance of education on March 1, 1922 as follow:

...We have to educate our children and youth to understand the importance of learning for our Independence, identity, and the necessity of fighting against those who are the enemy of our national culture (Nutuk, 2005).

Love of country, good intensions and loyalty are important values for those who want to save the Nation and the people...But these values are not enough for the development of our nation according to the needs of contemporary civilization... The knowledge and technology is also necessary. The places that provide these are the schools. Therefore the school is necessary.

The new Faculty of Religion (İlahiyet Fakültesi) was established to take the places of the Medrese (Eroglu, 1990). On March 2, 1926 the Law about Education was accepted. They organized all the educational activities to unify education. They established new programs for the elementary and secondary schools; took old courses out of the new programs. In order to maintain unified standards, only the government can open a school (Mumcu, 1996).

There was only Darulfunun University for higher education. But this university was not enough for the Nation's higher education and could not provide contemporary education. On May 31, 1933 Darulfunun was closed with the opening of Istanbul University. Istanbul University was established according the Western universities. The University was also helped by many German scientists who escaped from Germany and came to Turkey. They helped considerably to improve the higher education at Istanbul University.

Ataturk also wanted to educate the Turkish villagers the largest portion of the Nation's population. He realized that in order to make good decisions for selecting good Representatives, citizens should have contemporary knowledge to judge what is right and what is wrong for them and for the Country. In order to educate villagers fast, Ataturk started to educate the Elementary School Teachers (İlk Okul Egitmeni) with short training courses on June 11, 1937. These teacher training schools opened the doors establishing the Village Institutes (Koy Enstitüleri). The Village Institutes educated the village children

throughout the Country by providing the contemporary knowledge in science, technology, agriculture, and services with the applications that the villagers needed the most.

Contemporary leadership strategies have to be concentrated on educating all the citizens in both explicit and tacit knowledge. The people have to have the knowledge to understand and select the right leaders for their organizations and nations. They should be objective and think long term rather than just short term. Leadership education strategy should consider individual freedom and national independence to educate people.

SOME LESSONS AND CONCLUSION

The recent studies indicate that, traditional view of leadership strategies will not be able to effectively address our problems (Toffler, 1990; Drucker, 1993; Ackoff, 1994; Halal, 1996; and Sen, 2003). As a strategy the older view remains dated, biased, and established to satisfy, mainly the interests of stockholders, some privileged class or those with certain political affiliations. Other stakeholders, including employees, and the general public are often neglected and marginalized in present policies. These kinds of strategies increase contemporary problems rather than solve them.

If we look at the recent problems of 9/11 and the wars in Iraq, Afghanistan, and other parts of world we feel hopeless. There are violence and terror. Suicide bombers have been threatening our freedom, independence and national interests. Against all this, the views of the world leaders are too simplistic and do not go beyond the philosophy of “you are either with us or against us”.

In order to solve the common local and global problems, we need to develop strategies based on “we, the united” rather “we and they, the divided”. This is possible by establishing a shared vision for every organization, nation and the world. A shared vision has to develop freedom for every individual and endowed nation with independence. It should grant quality of life (prosperity) and equality (equal opportunities) to people of all geographies. The shared vision should entail a common desire to utilize scientific knowledge and technology in the most efficient, effective and ethical ways. It should facilitate a sustainable sense of freedom and lasting independence. It should facilitate sustainable production, economically viable consumption in full respect for the environment. The shared vision will help people to establish close communications, good relations, cooperation and unity to solve common problems. It is of course very difficult to establish a shared vision for our divided organizations, nations and the world. However, thinking the alternative makes it a must to establish it before it is too late.

Ataturk developed a shared vision and established core strategies for achieving, and maintaining it successfully. He did it under the guns of the most powerful external and internal opposing forces and with poor economic, social and technological conditions. It took a century for Europe to accomplish similar success. When he was asked how he accomplished it, he replied:

I made you to talk (communicated them the value of freedom and independence), I made you to run (fought for the freedom and independence) and I made it happen (committed my life for the freedom and independence).

This statement was a short explanation of his core strategies. They played the key role for establishing the Democratic Republic of Turkey and its continuity with freedom and independence. These strategies could provide some lessons

for solving the contemporary problems. They are summarized below as “core strategies tenets in strategy making”:

Lesson 1. The strategy of ensuring freedom and independence is an inevitable goal for every organization and nation. Freedom and independence are birth rights. In order to gain and protect freedom and independence people should adopt them as a common value, as part of a shared vision in every possible social milieu.

Ataturk recognized the significance of freedom and independence. He indicated that freedom is the mother of every progress and independence; humanity, honor, quality, and equality. According to him human life started with freedom and independence. Ataturk always dreamed of freedom and full independence and committed his life achieving them. He often said that freedom and independence were his character.

He established a shared vision as a freedom and independence, quality with equality for the Turkish people. The shared vision united, and energized Turkish people to solve many problems and establish the Democratic Turkish Republic. His shared vision is still followed in Turkey.

Nations who suffer from a lack of freedom and independence have to develop freedom and independence as a shared vision. The shared vision can enable an organization, nation, and the world to solve not only freedom and independence problems but also many other common problems.

Lesson 2. The strategy of defending freedom and independence is necessary for their continuity. Freedom and independence have to be protected for its stability and continuity at any cost. All citizens of a nation have to prepare and

defend them internally and externally. Turkish people with the support of their military forces have been played a crucial role for maintaining and defending freedom and independence.

This strategy was inherited from Ataturk. He organized people and the Turkish Military Forces and got the support from every able men and women and defended people's freedom and independence. Ataturk's leadership strategy was the main factor in defeating the opposing external and internal forces for gaining freedom and independence. Without the Turkish Military Forces and Ataturk's leadership strategies the Turkish Nation would not exist now.

Every citizen of a nation has to commit themselves defending their freedom and independence. They should not leave this important duty to some external forces. As Ataturk indicated, "the power that you need for this task is in your blood." People have to defend their freedom and independence like their life.

Lesson 3. The strategy of democratization is necessary for the stability of freedom and independence. Freedom and independence should belong to the people. Many nations have been democratizing their political activities to have people's freedom and national independence through the Representatives of the Parliament elected by the people. Many others have been struggling to democratize their authoritarian political activities.

Ataturk's leadership strategy for this process provides some valuable lessons. Ataturk was thinking and working for the people's freedom and independence for along time. He strongly believed that freedom and independence must belong to the people. After the Independence War, Ataturk abolished the autocracy of the Sultan and the Caliphate and established the Democratic Turkish Republic and set the basis of people's democracy. He established the

Constitution to protect it. His principles of Nationalism, Republicanism, Populism, and Secularism (Laicism) endowed people right to freedom and independence.

His right-hand man İsmet İnönü established the multi-party system democracy after Atatürk passed. His democratization activities helped establish the foundation of democracy in Turkey. Also the Turkish Military has adopted the role of protection of democracy in the Country.

Democracy is the best process to maintain freedom and independence. Political parties should use it according to the Constitution and laws based on science and logic rather than religion or other beliefs. Democracy should belong to everyone, but not one group of people and should work for every individual rather than a group.

Lesson 4. The strategy of developing independent economy is essential for individual freedom and national independence. It is also necessary for maintain independent military forces, and technological development of a nation. Economic development is the main factor for providing quality (quantity/prosperity) of goods and resources for people's needs and wants.

In order to speed up economic development, many nations borrow capital, technology, and other capital goods from external resources. Such economic development policies generate dependence problem for not only economic development, but political development and military forces as well. It is therefore imperative to establish an independent economic development for freedom and independence of a nation.

Ataturk addressed the dependence problem by utilizing domestic resources rather than borrowing heavily from other nations. Because of the poor economic conditions and scarce resources he used principle of Etatism to help and guide the economic development. In order to develop independent economy he concentrated on developing the agriculture and distributed land to farmers who did not own land. The use of internal resources in time helped the economy generate needed capital internally for much needed investments.

Ataturk demonstrated how developing nation rely on internal resources for a fast economic development and full independence. Many developing nations who are under large debts should follow Ataturk's strategy for economic development and full independence. Turkey had impressive economic growth under the leadership of Ataturk. His economic policies were based on neither socialism nor capitalism but, the realism of the economic conditions and availability of domestic resources. Ataturk's economic policies are becoming popular to solve some of the current economic crisis throughout the world.

Lesson 5. The strategy of developing knowledge people is the foundation of all the other strategies. Knowledge together with the other strategies constitutes the core strategies. Knowledge makes people valuable and successful. Designing a shared vision and achieving it requires knowledge. Knowledge, skills, values and talents play key role for leaders to know the past, understand the present, and see the future and beyond. All successful organizations and nations had a knowledge leaders and followers for achieving stable freedom, independence, and development. Knowledge human resources are the main factors for designing and implementing core strategies successfully.

Ataturk had great interest in diffusing knowledge and believed that it is the best guide for life. He used every opportunity to educate himself and his followers continuously to obtain knowledge. The combination of his wide knowledge, superior skills and strong universal values provided him numerous

competencies and comparative advantages. His natural talent of creating knowledge and skills, wherever and whenever needed, was probably his most exceptional quality. He worked hard and smart for implementing core strategies tirelessly, but patiently and continuously, in a real team setting to achieve freedom and independence. Leaders have to give the first priority to educate people continuously in explicit and tacit knowledge for gaining and protecting freedom and independence.

Conclusion: Contemporary problems related to freedom and independence increased fast during the twentieth century. The evidence indicates that these problems will persist and continue to jeopardize global prosperity, environment and global peace. If leaders of contemporary organizations and nations do not find effective strategies to alleviate or eliminate the contemporary problems, they will grow to be threat for our civilization. The history attests to this concern (Kennedy, 1989; and Sachs, 2008).

Contemporary leadership strategies will not solve the contemporary common problems. It is the contemporary leadership strategies that partially generated the cotemporary problems. The problems can not be solved with the strategies that generated them. It is therefore imperative to establish appropriate leadership strategies for solving the contemporary problems.

Ataturk's leadership core strategies provide us tested model for solving the contemporary freedom and independence problems and develop stable and sustainable development with a sustainable environment. Only then we can have freedom, independence, and quality with equality that make it possible for a local and global peace and prosperity.

Ataturk demonstrated that if the core strategies can be utilized cooperatively and continuously they can achieve freedom, independence, and quality life with equality under even severe difficult conditions. The member of each organization and citizens of each nation have to understand the value of shared vision and commit themselves for achieving it thorough utilizing leadership core strategies. They can win every war against even the most powerful adversaries if they commit themselves for utilizing core strategies like Ataturk did.

REFERENCES

1. Ackoff, Russell L. (1994). *The Democratic Corporation*. New York: Oxford University Press.
2. Adıvar, Halide Edib (2007). *Türkün Ateşle İmtihanı*. İstanbul.
3. Albert, Michael (1993). *Capitalism vs Capitalism* (Translated by Paul Havilland). New York: Four Walls Eight Windows.
4. Aydemir, Şevket Süreyya (1965). *Tek Adam*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
5. Atatürk, Mustafa Kemal (2005). *Nutuk*. İstanbul: ALFA Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
6. Braudal, Fernand (1994). *A History of Civilization* (Translated by Richard Mayne). New York: The Penguin Press.
7. Cillov, Haluk (1972). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul.
8. Cooper, Charles (October, 1972). "Science, Technology and production in the Underdeveloped Countries: An Introduction". *Journal of Development Studies*.
9. Dahl, R. A. (1989). *A Preface to Economic Democracy*. Cambridge, MA: Polty Press.
10. Dankward, Rustow, A. (Fall 1990). "Democracy: A Global Revolution". *Foreign Affairs*, 69, No: 4. pp. 75-90.
11. Drucker, P.F. (1993). *Post Capitalist Society*. New York: Harper Business.

12. Ergin Ferudun (Kasım, 1980). “Atatürk Zamanında Para Politikası”. Uluslararası Atatürk Konferansı. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
13. Erickson, J. Edward (2001). *Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War*. Westport, CT: Greenwood Press.
14. Eroğlu, Hamza (1990). *Türk İnkılap Tarihi*. Ankara: Savaş Yayınları.
15. Fukuyama, Francis (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: Avon Books.
16. Gibson, R. (1997). *Rethinking the Future*. London: Nicholas Brealey Publishing.
17. Gündüz, Asım (1973). *Hatıralarım*. (audited by İhsan İlğaz). Ankara.
18. Haggard, Stephen and Kaufman, Robert R. (1995). *The Political Economy of Democratic Transitions*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
19. Haggard, Stephen and Steven Webb B. (1994). *Voting for Reform: Democracy, Political Liberalization and Economic Adjustment*. New York: Oxford University Press.
20. Halal, William E. (1996). *The New Management*. San Francisco: Berrett-Koehler Publisher.
21. Hiç, Mükerrrem (1974). *Kapitalizm, Sosyalizm, Karma Ekonomi ve Türkiye*. İstanbul.
22. İnan, Afet (2007). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. Kültür Yayınları: İstanbul.
23. Kennedy, P. (1987). *The Rise and Fall of the Great Powers*. New York: Vintage Books.
24. Kili, Suna (2006). *Türk Devrim Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
25. (2007). *The Ataturk Revolution: a paradigm of modernization*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
26. Kinross, Patrick (1994). *Ataturk*. (Çeviren, Necdet Sander) İstanbul Altın K

27. Kocatuük, Utkan (1969). Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri. Ankara.
28. Mango, Andrew (2000). Atatürk: The Biography of the Founder of Modern Turkey. New York: The Overlook Press.
29. Mumcu, Ahmet (1996). Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın.
30. Nonaka, Ikujiro, and Hirotaka, Takeuchi (1995). The Knowledge Creating Company. New York: Oxford University Press.
31. Sachs, Jeffrey D. (2008). Common Wealth: Economics for a Crowded Planet. New York: The Penguin Press.
32. Santos Dos Theotonia (May, 1970). "The Structure of Dependence". American Economic Review.
33. Sen, Amartya (1999). Development as Freedom. New York: Alfred A. Knopf, Inc.
34. Sen, Asim (2007). "Leadership with a Shared Vision in The 21ST Century: Lessons From Atatürk". Journal of Global Strategic Management. October 2007. Volume 1. No: 2.
35. (2003). Democratic Management. New York: University Press of America, Inc.
36. (1982). Science, Technology and Development: Lessons from Japan. Ankara: METU Faculty of Administrative Sciences.
37. Senge, P. (1993). The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization. New York: Doubleday.
38. Stewart, Thomas A. (1997). Intellectual Capital: The new Wealth of Organization. New York: Harper and Brothers.
39. Quin, J. B. (1992). Intelligent Enterprise: A Knowledge and Service Based Paradigm for Industry. New York: The Free Press.

40. Thompson, Arthur, A. and Strickland, A. J. (2003). Strategic Management. McGraw-Hill: New York.
41. Toffler, A. (1990). Power Shift: Knowledge, Wealth, and Violence at the Edge of the Twenty-First Century. New York: Bantam Books.
42. Toköz, Erdiñ (1981). Atatürk Döneminde Türk Ekonomisi. İstanbul.
43. Tunaya, Tarık Z. (1981). Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük. İstanbul.
44. Zarakolu Avni (1977). Atatürk Devrimleri ve İktisadi Kalkınma. Ankara.

ATATÜRKÇÜLÜK, DEVLETÇİLİK, LAİKLİK MERKEZ SOL VE MERKEZ SAĞ PARTİLERİN GENEL EĞİLİMLERİ, TUTUMLARI VE YANLIŞLARI

Prof.Dr. Mükerrerem HİÇ*

ÖZET

Atatürk'ün devletçilik rejimi anlayışı ılımlı, pragmatik ve dinamikdir; özel teşebbüs temel kabul edilir. Fakat, yanlış bir görüşle yoğun, kalıcı ve doktriner bir devletçilik olarak yorumlanmıştır. Aslında bu ikinci yorum İnönü'nün 2. Dünya Savaşı'nda uyguladığı devletçiliktir. Bu yanlış yorumu izleyerek merkez sol partiler Türkiye'deki ve dünyadaki gelişmelere uymayan, yanlış ekonomi politikaları uygulamışlar ve dolayısıyla ekonomik büyüme açısından zayıf sonuçlar almışlardır; ancak '90lı yıllardan sonra gerçek merkez sol anlayışına ve ekonomi politikalarına dönmeye başlamışlardır. Buna karşın merkez sol partiler laiklik ilkesi konusunda çok sağlam bir tutum içinde olmuşlardır.

Merkez sağ partiler ise – birçok yanlışlara rağmen – daha gerçekçi ekonomi politikaları uygulayarak daha yüksek bir büyüme hızı sağlamışlardır. Ancak partizanlık, yolsuzluk ve nepotizm açısından sicilleri genellikle çok bozuktur. Asıl önemlisi, din istismarı yaparak devamlı şekilde laiklik ve Atatürk düşmanlığını körüklemişlerdir. Bu ise Türkiye'nin geleceği için en büyük tehlikeyi doğurabilir. Aslında laiklik ilkesinin doğru yorumu ile fertlerin gerçek dindarlığı ve bu sonucu konuda fertler arasında farkların bulunması hususunda hiçbir çelişki yoktur; yaratılmış olan suni çelişki yanlış yorumlamalardan doğmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Atatürk, Devletçilik, Merkez Sol, Merkez Sağ, Partiler, Laiklik

ABSTRACT

Atatürk's concept of *étatisme* was moderate, pragmatic and dynamic; it accepted private enterprise as basic. However, it was misinterpreted as intensive, permanent and doctrinaire under the influence of *étatisme* implemented by İsmet İnönü during the Second World War. Following this wrong interpretation center-left political parties in Turkey implemented wrong economic policies, which are not compatible with the changing economic conditions in Turkey and in the world; thus, they obtained poor growth performance. After the 90s, did the center left parties shift towards the right kind of center-left economic policies. However, in terms of the principle of laicism they were all impeccable.

Center right political parties, on the other hand, implemented, on the whole, more realistic economic policies despite some mistakes made; thus they obtained relatively higher growth rates. However, they stand very poorly with respect to corruption, partizanship and nepotism. Most importantly, they exploited religion and spread anti-Atatürk and anti-laicist sentiments amongst people. This, in fact, can produce the gravest threat for the future of Turkey. There is, in fact, no contradiction between laicism and religion; all individuals are free to follow their religious beliefs and practices. The contradiction is artificial and stems from false interpretations of both laicism and religiousness.

Key Words: Atatürk *étatisme*, right and left parties, political parties, laicism

* Beykent Üniv., İktisat Bölümü, Em. İ.Ü. İktisat Fakültesi Profesörü

1- GİRİŞ

Bu makalede 1923'den beri Türkiye'deki başlıca merkez sol ve merkez sağ partilerin genel eğilimleri, tutumları ve yanlışları gözden geçirilecektir. Ancak konuya kronolojik şekilde yaklaşmak yerine sözkonusu partilerin bu eğilimleri ve tutumları ve yanlışlarının tespiti yolu seçilmiştir. Kronolojik ve sistematik bilgi hususunda okuyucunun ve araştırmacının başlıca şu eserlere başvurması tavsiye edilebilir: Hiç 2008, S.Hiç 1994 ve Yaşa 1980; Liste tahdidi değildir. Kronolojik olarak önemli olaylar YKY 1998'den izlenebilir. Tüm yıllara ve dönemlere ait istatistikler için TÜİK (eski DİE) 1923-1991 ve yıllık istatistiklere, 1962'den sonrası için ayrıca DPT yıllık programlar ve 5 yıllık planlara müracaat edilebilir. Doğrudan Atatürk ile ilgili yayın olarak (TOBB 1981 ed. Okyar, Yalçın, Hiç Sağlam, Kandiller), Türkiye-AB ilişkileriyle ilgili olarak ise Karluk 2007 tavsiye edilebilir. Bu kaynaklar da yine tahdidi değildir. Kronolojik olayların, partilerin uyguladıkları politikaların, elde ettikleri performansın incelemesi bizi burada belirtilen genel eğilimlerin ve yanlışların tespitine götürmüştür. Makalemizde merkez sol partilerin gösterdikleri eğilimlerin, tutumların ve yanlışların merkez sağ partilerin eğilimleri tutumları ve yanlışlarından önce ele alınmasının tek nedeni Atatürk'ün laiklik ve özellikle devletçilik anlayışının ilk olarak merkez sol partilerin incelenirken tetkik edilmesi gereğinden doğmuştur.

2- MERKEZ SOL PARTİLERİN GENEL EĞİLİMLERİ, ÖZELLİKLERİ VE YANLIŞLARI

Merkez sol partilerin genel eğilimleri, özellikleri, yanlışları ve bu eğilim ve tutumlarında zaman boyunca gözlenen değişimler bu ilk kısımda tespit edilmektedir. Başlıca eğilimler, tutumlar ve yanlışlar, önce Atatürk'ün uyguladığı devletçilik rejiminin doğru yorumundan başlamak üzere aşağıda sıralanmaktadır.

i) Merkez sol ile yakın ilişki kurulmasına çalışıldığı için, herşeyden önce Atatürk'ün devletçilik anlayışını doğru tespit etmek gerekir. Atatürk 1. İktisat

Kongresi (Ökçün 1968) ile ve 1923'den itibaren özel teşebbüse dayanan “liberal” bir ekonomi rejimi uygulamıştır. Loxan Anlaşması uyarınca ise beş yıl için (1923-1928) gümrük vergisi koymak ve korumacılık men edilmişti. 1929'da başgösteren Büyük Dünya Buhranının menfi etkileri karşısında 1931'de devletçiliği 6 ok arasında parti ilkesi olarak kabul etmiştir. O yıllarda azınlık olan ve pek itibar görmeyen Kadro hareketi ve Kadrocuların “Kemalizm” kavramını bir kenara bırakırsak, iki farklı devletçilik anlayışı vardı. Birincisi İnönü'nün önderliğini yaptığı ve bürokratların katıldığı yoğun ve kalıcı devletçilik ve yatırımlarda devletin ağırlığı idi. İkincisi işadamlarının katıldığı ve İş Bankası Genel Müdürü Celal Bayar'ın önderliğini yaptığı ılımlı devletçilik. Atatürk bu ikinci devletçilik yorumunu kabul etmiştir. Nitekim, Atatürk 1932'de devletçiliğin fiili uygulamalarda aşırı ölçülere yönelmesi karşısında o zamanki iktisat bakanını istifa etmek durumunda bırakmış, onun yerine Celal Bayar'ı getirmiştir. 1. Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-38) bu esasa göre yürütülen bir plandı. Atatürk 1937'de İnönü'nün istifası üzerine de Bayar'ı başbakan tayin etmiştir. İlimli devletçilik anlayışına göre özel teşebbüs yine esastır. Fakat özel teşebbüsün sermaye ve teknolojik bilgisinin yetmediği alanlarda, sanayileşme ve kalkınmanın hızlandırılması için devlet yatırım yapacaktır. İDT'ler ise “müdebbir” (tedbirli) tüccar gibi hareket etmelidirler. Bir sektörde özel teşebbüs yeterince geliştiğinde de devlet o sektörü özel teşebbüse bırakacaktır. Tarımda devlet üretim yapmaz, sadece araştırma ve çiftçiye hizmet için üretim yapabilir. Görülüyor ki Atatürk'ün devletçiliği ılımlı, pragmatik ve dinamik bir kavramdır (Okyar 1981, Yaşa 1966, Hiç 1981, Aysan 1981).

Bazı araştırmacılar devlet kontrollerinin 1931'den sonra giderek yoğunlaştığına dikkat çekerler (örneğin: Hershlag 1988). Bu doğru bir gözlem olmakla beraber kesinlikle Atatürk'ün gerçek “devletçilik” anlayışını yansıtmaz.

ii) İnönü 1938’de Atatürk’ün ölümünden ve Cumhurbaşkanı olduktan sonra katı, yoğun ve kalıcı yahut devamlı nitelikte bir devletçilik rejimi uygulamaya başlamıştır. Ne var ki, İnönü’nün devletçiliği, özellikle politikacılar ve “Kemalist” birçok düşünür tarafından Atatürk’ün devletçilik görüşü ile hemen aynı gibi algılanır. Bu düşünürlere göre tek fark İnönü’nün 2. Dünya Savaşı şartlarının yarattığı yokluklar, spekülasyonlar dolayısıyla daha yoğun kontroller uygulamak zorunda kalmış olmasıdır. Şüphesiz 2. Dünya Savaşı böyle bir ortam yaratmıştı ve kontrollerin artması gerekiyordu. Fakat İnönü tarafından uygulanan devletçilik rejimi ve kontroller gereğinin üstünde yoğun idi. Nitekim, İnönü döneminde özel teşebbüsün teşviki ilkesi kaldırılmış, teşvikler İDT’lerine yöneltilmiştir. İDT yöneticileri ise eşit maaş alan devlet memuru durumuna getirilmiştir. Atatürk’e ait olmayan ve İnönü’nün önderliğini yaptığı katı, yoğun ve devamlı nitelikteki devletçilik dinamik olmadığı için Türkiye’nin ve dünyanın değişen ekonomik şartlarına, günümüzde uygulanan piyasa ekonomisine ve dışa açılma modeline uymamaktadır. Bu görüş bugün Kemalistler (ilgili Dernek mensupları) tarafından da Atatürk’ün görüşü olarak kabul edildiği için, bu kere bir çok yabancı araştırmacı “Kemalizm”in bugünkü şartlara uymadığını ve terkedilmesi gerektiğini ileri sürerler (örneğin: Kramer 1999). Bu aslında İnönü’nün devletçilik anlayışı için doğrudur; bu anlayışın “Kemalizm” görüşü olarak öne sürülmüş olması bizim yanlışımızdır. Atatürk’ün devletçilik anlayışını ise, yukarıda da işaret edildiği gibi, günümüz şartlarına uyarlamak mümkündür.

iii) Türkiye’de bir başka önemli gelişme merkez sol ile merkez sağ hareketinin kamuoyu ağırlığı açısından farklı oluşu, merkez solun – istisnai şartlar dışında – merkez sağa kıyasla oy çoğunluğu elde etme şansının daha az olmasıdır. Bu tarihi gelişmede bu kere İnönü dönemi (1938-1950) ile Demokrat Parti Dönemi’nin (1950-1960) belirleyici bir rolü vardır. İnönü döneminde kısmen 2. Dünya Savaşı’nın menfi etkileri, kısmen de İnönü’nün

aşırı devletçiliği ve kontrolleri sonucunda Türkiye'nin fert başına geliri gerilemiştir. Buna mukabil, DP döneminde tüm sosyal katmanların gelirleri belirgin ölçüde artmıştır (DİE, yeni TÜİK: 1923-1991). 1946 seçiminde ve 1950-60 döneminde yapılan seçimlerde oyların çoğunluğunun CHP'ye değil, DP'ye yönelmesinin en ağırlıklı nedeni bu ekonomik etkidir (cep ekonomisi). Bir çok sol düşünürler DP'ye yönelen oyları DP'nin yanlış ekonomi politikaları ve ekonomideki kötü gidişe rağmen, din istismarı etkeniyle izah etmek yolunu seçerler. DP hiç şüphesiz, herkesin ve merkez sağ görüşlü düşünürlerin de kabul etmesi gerekir ki, din istismarına başvurmuş ve Atatürk'ün laiklik ilkesine ters hareket etmiştir. Bu ise Türkiye'nin siyasi olarak uzun vadeli sağlıklı gelişmesine set vurabilecek çok ciddi bir yanıştı. Fakat DP oylarının CHP'den fazla olmasının tek sebebi din etkeni değildir; ekonomik etken ve gelir artışı daha ağırlıklıdır. Ayrıca, CHP döneminde halk, özellikle o dönemde büyük çoğunluk olan kırsal halk "jandarma dipçiğinden" kurtulmuş, bunun da üstünde politik kuvvet sahibi olduğunu hissetmeye başlamıştır. Önü döneminde fert başına gelirin azaldığını, DP döneminde ise arttığını DİE (yeni TÜİK) milli gelir istatistikleri çok açık bir şekilde gösterdiğine göre, demek ki bir kısım sol düşünürler bu rakamları inceledikleri halde ekonomik etkeni küçümsüyor olabilirler, ki bu daha da hatalı bir değerlendirmedir. Böyle bir sav merkez solun ciddi bir otokritik yaparak ekonomi politikalarını düzeltme çabasına girmesini önlemektedir. Demek ki, uzun vadede merkez sol harekete zarar vermekte, bu hareketin gelişmesine set çekmektedir.

iv) Bu noktada Türkiye'deki solu, merkez solu veya Önünün deyimıyla "ortanın solu" kavramını ve o dönemlerdeki tarihi gelişmesini daha yakından ele almak gerekir. 1960-61 askeri darbesini izleyerek 1961'de yapılan seçimlerde CHP en çok oyu almış olmakla beraber aslında DP'nin devamının hangi merkez sağ parti olduğu anlaşılmadığı için çoğunlukta olan merkez sağ oylar bölünmüştü. 1961 seçiminden sonra 1962-65 yıllarında Önü iki kere

koalisyon ve en son azınlık hükümeti kurmuştur. 1965 seçimlerinde ise AP, DP'nin asıl devamı olarak tek başına iktidara gelmiştir. 1965 seçimlerin hemen öncesinde İnönü CHP kurultayında “ortanın solu” görüşünün CHP tarafından benimsenmesi gerektiğini vurgulamış, 1965 seçimleri kampanyasında da bu görüşe yer vermiştir. AP aynı seçime liberal ekonomi politikalar izleyeceğini belirterek girmiştir. AP'nin uyguladığı özel teşebbüse, petrol dahil özel yabancı sermaye akımına ve toprak reformu yerine tarım reformuna ağırlık veren liberal ekonomi politikası CHP tarafından ağır şekilde eleştirilmiştir. CHP, AP hükümetinin 1961 Anayasasının öngördüğü “karma ekonomi” rejimini uygulamadığı, petrolde ağırlığı özel teşebbüse verdiği, toprak reformuna yanaşmadığı için 1961 Anayasasına da ters düştüğünü vurgulamıştır. İnönü 1966 CHP kongresindeki genel sekreterlik seçiminde “ortanın solu” olarak tanınan genç Bülent Ecevit'i desteklemiş, ilk başlarda Ecevit azınlıkta olduğu halde onun kazanmasını sağlamıştır. İnönü “ortanın solu” görüşünü benimserken Marksist sosyalizme karşı olduğunun da önemle altını çizmiştir (YKY 1998, s.563).

v) CHP'nin ortanın solunu benimsemesi yanında çoğunluğuyla üniversite gençliği de slogan olarak “sol”u benimsemiş ve sık sık o devirdeki terimiyle “anarşik” eylemler düzenlemeye başlamıştır. Bir çok sanatkar, düşünür ve bir çok bürokrat da yine “sol” görüşü benimseyerek AP'ne ve AP'nin uyguladığı liberal ekonomik rejime cephe almışlar, sol gençliğin eylemlerini desteklemişlerdir. Kısaca o dönemde aydınların ve üniversite gençlerinin çoğunluğu sol idi. 1967'de kurulan DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) da yine sol eylemleri destekleme yanında kendi de eylemler düzenlemiştir. Buna karşı işçilerin büyük kısmı (TÜRKİŞ: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu), çiftçiler, küçük esnaf ve iş adamları ise genellikle merkez sağ görüş taraflısı idi; bu, halkın çoğunluğu demektir. Nitekim, 1969 genel seçimlerini de AP, oy oranı biraz düşmekle beraber, kazanarak tek başına hükümeti devam ettirmiştir. Buna karşı “anarşik olaylar

giderek artmış ve sonuçta TSK tarafından 12 Mart 1971 Muhtırası verilmiş AP hükümeti istifa etmek durumunda kalmıştır. Meclis ise kapatılmamış fakat reform hükümetlerine güven oyu vermiştir. 3. Reform Hükümeti ise sonunda, 1973’de “Petrol Reform Kanunu” ile “Toprak ve Tarım Kanunu”nu çıkardıktan sonra yeniden genel seçim yapılmıştır. Bu seçimlerden önce CHP’de İnönü muhtıranın ve reform hükümetlerinin desteklenmesini, Ecevit ise aksini savunuyordu. Kongrede desteklememe kararı alınması üzerine İnönü CHP başkanlığından istifa etmiş ve onun yerine Ecevit başkan seçilmiştir (YKY 1998; ilgili yıllara ait sayfalar). O halde, şöyle bir soru akla gelebilir. İnönü’nün destek verdiği “ortanın solu” hareketinin ilerlemesi sonucunda ortanın solunu daha ılımlı bir kavram olarak düşünen ve akılcı bir davranışla demokrasinin yürütmesine çalışan İnönü de sonunda bir kenara bırakılmış mıdır?

Reformları izleyerek yapılan 1973 genel seçimlerinde – bu kere Ecevit’in başkan olduğu – CHP ilk bakışta en çok oyu alan parti olarak görünür. Aslında bu seçimde de merkez sağ oylar biraz azalmakla beraber merkez sol oyların (CHP’nin) çok üstünde idi, fakat yine parçalanmıştı.

v) O dönemlerde “ortanın solu” daha somut olarak nasıl bir içerik gösteriyordu, bu çok önemlidir. Burada “ortanın solu” terimini “merkez sol” ile eş anlamda kullanıyoruz. “Demokratik sol” terimi ise biraz farklıdır, demokratik sol da demokrasi içinde tasavvur edildiğine göre, radikal veya Marksist bir sol değildir. Fakat “demokratik sol” demokrasi çizgisi içinde olmakla beraber merkez sol’a kıyasla daha solda olacaktır. Ecevit çok defa “demokratik sol” terimini tercih ettiğini belirtmiştir. Merkez sol ise “demokratik sol”a kıyasla “merkez”e daha yakındır. Nitekim “sağ” da demokratik çerçeve içinde olmakla beraber merkez sağa kıyasla daha sağdadır. Merkez sağ ile merkez sol arasındaki fark eski *laissez-faire* sağ ile demokratik sol arasındaki farka kıyasla şüphesiz azalmıştır, fakat ayırtdici temel farklar yine de mevcuttur.

Burada esas vurgulanması gereken nokta şudur. Sözkonusu edilen dönemlerde Ecevit, aydınlar, gençler vs. “ortanın solu” yahut “merkez sol” olduklarını beyan etmekle beraber aslında radikal solun ve Marksist slogan ve iddiaların etkisi altındaydılar. Örneğin, “ortanın solu” olduklarını beyan eden düşünürler genelde özel teşebbüse, özel yabancı sermaye akımına, NATO’ya, AET’ye ve ABD’ye karşı idi. Ekonomik rejim olarak ise yoğun ve geniş kapsamlı bir devletçilik önermekteydiler. Bu da halkın ortanın soluna çoğunluk oyu vermemesinin sebeplerinden biri olabilir. Buna karşı, bugün Avrupa’da merkez sol partiler özel teşebbüs, özel yabancı sermaye akımı, NATO, ABD ve AB’ye karşı değildirlir. Kopenhag ekonomik kriterlerine göre de bir ülkenin AB’ye üye olması için “işlerliliği olan bir piyasa ekonomisi” uygulaması gerekir (Karluk 2007, s.80). Ancak merkez sol, merkez sağa kıyasla daha ileri bir demokrasi, insan hakları, azınlık hakları, kadın hakları, fırsat eşitliği ve ayrıca gelir dağılımındaki eşitsizliklerin sendikal haklar, işsizlik sigortası, sağlık sigortası vs. yollarla (merkez sağa kıyasla daha önemli ölçüde) azaltılmasını hedeflemektedir.

Türkiye’de ise pek çok kimsenin merkez sol bir partide özelleştirme, özel teşebbüs, özel yabancı sermaye gibi ilkeleri gördüğünde ve yoğun devletçiliği bulamadığında, artık “merkez sol” kalmadı diye yanlış bir hükme vardığı görülmektedir.

vii) İnönü ve CHP’nin ortanın solu ilkesini benimsemesi Türkiye’de sol hareketin tarihini seçimlerde halkın oyu bakımından çok önemli bir şekilde etkilemiştir. Türkiye’de sol, yukarıdaki izahlardan da anlaşılacağı gibi, “tavan”da (parti ileri gelenlerinden) başlayarak “taban”a (halka) yönelmeye çalışan bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. “Taban”, yani halkın çoğunluğu ise ekonomik etkenler, dini etkenler vs. gibi nedenlerle merkez sağda kalmıştır, veya sol yerine dini istismar eden partilere yönelmiştir. Bu sebeple de merkez

sol Türkiye’de normal olarak sağa eşit bir iktidar olma şansına, bugün de dahil, maalesef pek sahip olamamıştır.

Buna mukabil, Avrupa’da sol farklı bir seyir izlemiştir. Avrupa’da, genel bir panorama olarak, işçi, köylü, küçük esnaf gibi düşük gelir seviyesine sahip sosyal kütleler ekonomik sıkıntılar, gelir dağılımının bozukluğu, tekel eğilimindeki kapitalistler vs. gibi etkiler altında başkaldırılarda bulunmuşlardır. Marksist olan veya Marksist düşüncenin etkisinde olan aydınlar, düşünürler ise bu kütlelerin başına geçmiş ve böylece sol partiler kurulmuştur. Demek ki, Avrupa’da sol partiler tavandan başlamamışlardır; geniş bir tabandan gelen bir hareket olarak kurulmuşlardır. Avrupa’daki sol partiler ilk başlarda geniş ölçüde Marksizmin etkisinde kalmakla beraber zamanla Marksizmin etkileri silinmeye başlamış ve merkez sola yönelmişlerdir. Bu da halkın görüşlerine paralel bir gelişmedir. Sol partiler arkalarında daima bu kütleleri alabildikleri için bugün genel olarak merkez sağa karşı her zaman ciddi bir iktidar alternatifi oluşturmaktadırlar. Nitekim, bu ülkelerde merkez sağ partiler devleti kötü idare ettiklerinde halk iktidara merkez sol partileri, bu sefer sol partiler kötü idare ettiğinde ise merkez sağ partileri iktidara getirmektedir. Bu ülkelerde halkın ve seçmenin büyük çoğunluğu merkez sol ile merkez sağda toplanmıştır; radikal sol olan komünist partilerin, radikal sağ ve yabancı işçi düşmanı olan partilerin oyları genellikle azdır. Liberal görüşlü partiler ortada, yani tam merkezde yer alırlar; yeşiller ise öncelikli olarak çevre kirlenmesinin önlenmesine önem verirler. Eğitim düzeyinin bu ülkelerde genellikle yüksek olması bu dağılımda, çoğunluğun merkez sol ve merkez sağda yoğunlaşmasında başlıca amildir. Bu da Avrupa ülkelerinde demokrasinin nispeten iyi işlenmesini sağlar.

Avrupa ülkelerinde, bu ülkelerin tarihi, kültürel, dini özellikleri gereği “radikal dinci” parti yoktur. Son yıllarda bu ülkelerde din etkeninin eskiye

kıyasla daha ağırlık kazanması ayrı bir olaydır ve bu hareket Avrupa'ı din ile idare edilen bir hükümet şekline kesinlikle götürmez.

viii) CHP'nin "merkez sol" ilkesini benimsemesi halk nezdinde Atatürk'ün de "sol" görüşlü olduğu yolunda yanlış bir fikir yaratmış olabilir. Ayrıca, Türkiye'deki radikal sol da Atatürk'ün emperyalist Batı ülkelerine karşı kurtuluş savaşı verdiğini vurgulayarak "sol" olduğunu iddia etmişlerdir (örneğin: Avcıoğlu 1969). Daha önce "kadrocular" ise "Kemalizm"i henüz sanayileşmemiş ve feodal yapıdaki Türkiye için "sosyalizm" ile "kapitalizm" arasında bir 3. "izm" olarak kabul ediyorlardı. Fakat aslında Atatürk'ün ekonomik rejimini bir 3. yol olarak ileri sürmek de, Atatürk'ü "sol" olarak nitelendirmek de yanlıştır. Bunu Atatürk'ün ekonomi politikalarına, dış ilişkilerle ilgili politikalarına dayanarak rahatlıkla ileri sürebiliriz. Fakat, daha da önemlisi, o dönemde Türkiye'nin şartlarını gözönüne getirince daha kesin şekilde ortaya çıkacaktır. Kurtuluş Savaşı öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nda esasen ciddi bir özel teşebbüs, tekelleşmiş sermaye ve onun karşısında sefalet içinde işçiler yoktu. Türk halkı büyük çoğunlukla çiftçi, bir kısmı asker ve bir kısmı da memur veya bürokrattı. Atatürk'ün ilk karşılaştığı mesele ise önce Türklere ulus şuurunu aşlamak, sonra ulus-devleti kurmak, saltanatı ve hilafeti kaldırmak ve bu yeni ulus-devlet için laik cumhuriyet ve üniter devlet ilkelerini tesis etmektir. Böyle bir ortamda Atatürk'ün "sol" olarak "özel teşebbüse karşıt, işçiden yana bir görüş belirtmesi veya bunun tersi söz konusu olamazdı.

Atatürk kurtuluş savaşı esnasında ve daha sonra SSCB'den yardım almakla beraber bu yardımların ölçüsüne daima dikatli davranmıştır. SSCB ise yardımı Atatürk sol olduğu için değil, yeni kurulacak Türkiye Batı ile savaştığı için yapmıştır. Buna karşı Atatürk'ün reformları daima ileri Batı medeniyeti gözönüne alınarak yapılmıştır. Atatürk 1923'den 1931'e kadar "liberal"

ekonomik rejim uygulamış, ancak Büyük Buhranın yarattığı kötü şartlar altında “ılımlı” bir devletçilik rejimini seçmişti.

viii) Yukarıda da işaret edildiği gibi, ‘60lı ve ‘70li yıllarda CHP ve Ecevit merkez sol olduklarını ifade etmekle beraber, radikal solun etkisinde kalmıştı. Buna bir somut örnek olarak 1974 yılında Ecevit’in başkanlığındaki CHP’nin radikal dini sağı temsil eden MSP ile koalisyon yapmasını verebiliriz. Nitekim, o yıllarda Ecevit ve “ortanın solu” aslında özel teşebbüs, özel yabancı sermaye, AET, ABD ve NATO’ya karşıtı. MSP de İstanbul’daki büyük sermayeye karşı olmakla beraber, Anadolu’da dindar olarak gördüğü küçük sermaye taraflısı, fakat özel yabancı sermaye, AET, ABD ve NATO karşıtı idi; ayrıca turizmi de benimsememişti. Yine 1978’de AP’den istifa eden 11 kişinin desteğiyle kurulmuş olan CHP ve Ecevit hükümeti ekonomik sıkıntıları ileri sürerek AET’ye karşı Katma Protokolün getirdiği yükümlülükleri, Yunanistan’ın tam üyelik için müracaat ettiği bir zamanda, 5 yıl için dondurmıştu (Karluk 2007). Ecevit o dönemlerde AET’ye tamamen karşı idi ve “Onlar ortak biz pazar” diye bir slogan getirmişti (Hiç 2008).

Buna mukabil, bu kere ‘90’lı yıllarda ise Ecevit dahil, merkez sol radikal sol’un, Marksist sloganların, devletçilik dogmasının etkilerinden kurtularak gerçek bir merkez sol hareket olmaya yönelmiştir. Nitekim, 1992-1995 DYP-SHP (Erdal İnönü ve onu izleyerek Murat Karayağcın) koalisyonu döneminde, 1995’de (1996’dan itibaren geçerli olmak üzere) AB ile Gümrük Birliği’ne başlanması kararı alınmıştır. 1999-2002 DSP (Bülent Ecevit) – MHP (Devlet Bahçeli) – ANAP (Mesut Yılmaz) koalisyon hükümeti döneminde ise bir taraftan, IMF ile *stand-by* anlaşması yapılarak özel yabancı sermayeye, özelleştirmeye ve dışa açılmaya dayanan bir ekonomi stratejisi geliştirilmiş, aynı zamanda finans sektörü sağlamlaştırılmıştır. Yine, aynı koalisyon döneminde Ecevit ayrıca önemli siyasi reformlar gerçekleştirerek Aralık 1999 tarihinde Türkiye’yi AB’ye “aday üye” kabul ettirmeyi başarmıştır. Kısaca

70’li yıllarda aslında radikal sol olan Ecevit’in yerine, ‘90’lı yıllarda gerçek merkez sol Ecevit gelmiştir (Hiç 2008).

Türkiye’de son yıllarda CHP ve Deniz Baykal da radikal sol değil, merkez sol bir parti hüviyetindedir. Fakat, yukarıda da işaret edildiği gibi, merkez solu yoğun devletçilik ve Marksist sloganlar olarak algılayan bir kısım halk ve düşünürler tarafından CHP artık sol olmaktan çıktı diye eleştirilmektedir.

x) Bu noktada piyasa ekonomisi kavram ve uygulamasında devlet müdahale ve yatırımlarının yoğunluğu bakımından gerek ülke grupları gerek merkez sol ile merkez sağ partiler arasındaki farklara kısaca temas etmek gerekmektedir.

Gerçekte, değişik ülkelerde piyasa ekonomisi uygulamaları ve devletin, özel teşebbüs ve piyasasının rolü farklıdır. Gelişen ülkelerde yahut yeni sanayileşen ülkelerde veya yükselen piyasalarda (*emerging markets*) gelişmiş ülkelere kıyasla gerek devlet müdahaleleri gerek devlet yatırımları genellikle daha yoğundur (Okyar 1973, Singer 1973, Hiç 1979, 1992a, 1992b). Birinci kategori ülkelerde piyasalar çok defa daha iyi çalıştığı için bu ülkelerde devletin sektörel yahut mikro müdahaleleri ise daha azdır. Müdahaleler daha çok makro düzeyde, para ve maliye politikaları olarak görülmektedir. Para politikası hükümetten bağımsız olan Merkez Bankası’na bırakılmıştır. Bununla beraber, devletin rolünün yoğunluğu değişik gelişmiş ülkelerde farklıdır. Örneğin, ABD ve İngiltere devlet müdahalesinin en az olduğu ülkelerdir; Fransa’da ise devlet müdahaleleri ABD’ye kıyasla daha fazladır. Almanya bugün devlet müdahalelerini Fransa’ya kıyasla azaltma yolunda büyük adımlar atmış olan bir ülkedir.

2008 yılında başgösteren finansal kriz ve resesyon ise bir süre olarak devlet yardımlarını, devlet yatırımlarını ve kontrolleri, yani devletin ekonomideki ağırlığını artırmıştır. İleride, finansal kriz ve resesyon atlatıldıktan sonra ise

finans kesiminde kontroller kalıcı gözükmekle beraber devlet yatırımları, devlet yardımları, kısaca devletin ağırlığı yine azalacaktır.

Gelişen ülkelerde genellikle piyasalar ve rekabet şartları gelişmiş ülkeler kadar gelişmiş olmadığı için müdahalecilik, korumacılık ve devlet yatırımları ve makro müdahaleler yanında mikro müdahaleler de daha yoğun idi. Fakat bu ülkeler, genellikle kapalı ekonomi modeli, ithal-ikame sanayileşme, müdahalecilik ve korumacılık menfi etkiler yarattığı, sık sık dış ödeme krizleri ve enflasyonlarla karşılaştığı, sonuçta büyüme hızı da düşük kaldığı için '70li yılların ortalarından itibaren '80li yıllara dışa açık ekonomi modeline ve piyasa ekonomisine yönelmişlerdir (Toye 1993, Hiç 2001). Türkiye ise bu sürece 24 Ocak 1980 kararları ve onu izleyerek 1983 yılında girmiştir. Bu eğilim ve tercihe 1991 yılı sonunda SSCB'den ayrılan Doğu Avrupa ülkeleri ve aynı zamanda Hindistan da katılmıştır (Hiç 2001, 2008). En ilginç olanı Çin'in katılmasıdır. Çin komünist rejimi muhafaza etmekle beraber özel yabancı sermaye akımına ve özel teşebbüse açılmıştır. Çin aslında ekonomi politikasında pragmatizmi daha önce benimsemiş ve bu strateji ile uzun süredir yüksek bir büyüme hızı sağlamıştır.

xi) Türkiye'de merkez sol veya sol düşünürlerin dünyadaki bu genel gidişi, bugüne (2006'ya) kadarki, müspet gelişmeleri (UN 2006), yine Türkiye'deki gelişmeleri gerçekçi bir tutumla değerlendirip merkez sol nitelikteki ekonomi, sosyal ve dış ilişkiler politikalarını ona göre ayarlamaları gerekir. Fakat sol ve merkez sol düşünürlerin bir çoğu olayları gerçek dışı sloganlarla, gerçekte ispat edilemez nitelikte spekülasyonlu değerlendirmelerle izah etmeye çalışmaktadırlar (Hatipoğlu 2003, s.136-141).

xii) Son olarak merkez sol partiler ve laiklik ilkesine değinmek gerekir (Atatürk'ün laiklik ilkesi hakkında: Giritli 1981). Bu konuda merkez sol partilerin hepsinin Atatürk'ün laiklik ilkesini tam olarak benimsediği gözlemini yapabiliriz. Bu ilke ise Türkiye'nin uygar ve demokrasi ile idare edilen bir devlet olmasının temel şartıdır ve çok önemlidir. Buna karşı,

merkez sağ partiler genellikle din istismarı yapmış, Atatürk'ü ve laikliği “din düşmanı” gibi göstermeye çalışmışlardır. Burada merkez sol düşünürlere ve partilere düşen görev laiklik ilkesinin dinsizlik demek olmadığını, aksine farklı din ve dini görüşlere sahip vatandaşların kendi inançları çerçevesinde güven içinde yaşamasını sağlayacak, hukuk karşısında herkesi eşit kabul eden bir ilke olduğunu halka daha iyi anlatmaktadır.

Bu noktada aynı ağırlıkta düzeltme merkez sağ partiler tarafından yapılmalıdır. Merkez sağ partiler de laiklik ilkesini benimsemeli ve laikliğin ve dolayısıyla Atatürkçülüğün din düşmanlığı olduğu yolundaki ithamlarından vazgeçmelidirler. Şayet, ülkemizde genel eğitim seviyesi daha yüksek olsaydı bu gibi demagogiler ciddiye alınmazdı. Demokrasinin daha iyi işlemesi, demagoji ve popülizmden sakınılması, demokrasi çerçevesi içinde anti-demokratik ve bunun yanında anti-laik eğilimlerin tehlikeli boyutlarda ortaya çıkmaması halkın genel kültür düzeyine bağlıdır. Bu noktada ise bir “kısır döngü” mevcuttur. Demokrasi ile birlikte Türkiye’de akılcı, Atatürkçü eğitim imkanları azalmış, laiklik ve Atatürk karşıtı tarikatların, Kur’an kurslarının, İmam Hatip Okullarının etkisi artmıştır. Bu da akılcılığa ağırlık veren eğitimin etkinliğini azaltmıştır. Bu kısır döngüden nasıl çıkılacağı ise belli değildir.

3- MERKEZ SAĞ PARTİLERİN GENEL EĞİLİMLERİ, ÖZELLİKLERİ VE YANLIŞLARI

Bu üçüncü kısımda başlıca merkez sağ partilerin, genel eğilimleri, özellikleri, Atatürk ile ilgili yorum yanıışları ve bu eğilimlerdeki değişmeler tespit edilmektedir. Bu partiler açısından Atatürk’ün laiklik ilkesi, bu ilkenin yanıış yorumu ön planda ele alınmıştır. Bunu ekonomi politikaları ve ekonomi rejimi ve son olarak da yolsuzluk olgusu izlemektedir.

i) Türkiye’de dünden bugüne merkez sağ düşünürler ve siyasi partiler, büyük çoğunluğuyla, dindar ve dinci oyları toplamak kastıyla Atatürk’e, Atatürk’ün laiklik ilkesine karşıt bir tutum içine girmişler ve Atatürk, laiklik ve din konusunda yanlış yorumlar yapmışlardır. Bu yanlış yoruma göre, hilafetin kaldırılması, tarikat, tekke ve zaviyelerin kapatılması ve laiklik ilkesinin getirilmesi Atatürk’ün din karşıtı olduğunu göstermektedir. Halbuki, laik olan devlettir; devlet din, mezhep kaideleriyle yönetilemez. Devlet farklı dini inançları olanlara karşı eşit mesafededir. Fertler ise inandıkları din veya mezhebin gerektirdiklerini yerine getirebilir. Bu, akıl ve vicdan özgürlüğünün bir sonucudur (Giritli 1981). Müslümanlıkta, Hıristiyanlığın aksine, (Papalık, Patriklik gibi) bir zirve teşkilatı olmadığı için ise devlet bir “diyanet işleri müdürlüğü” kurmak durumunda olmuştur.

1923’de yeni Türkiye Cumhuriyetini kuran Atatürk çok iyi biliyordu ki, Osmanlı İmparatorluğu gibi nispeten ılımlı bir hilafet devletinde dahi geri düşünceli olan (ve gerçek İslamı saptıran) din adamları Osmanlı devletinin ilerlemesinde en büyük engellerden biri olmuştur. Dolayısıyla din adamlarının başıboş bırakılmaması ve idari bakımdan bir teşkilata bağlanması bu tehlikeye karşı bir kontrol vazifesi görebilecektir.

Laiklik ilkesi bu olduğuna göre, merkez sağ bir partinin laiklik ilkesini reddetmesine, tehlikeli oy avcılığı dışında bir neden yoktu. Nitekim, bir çok merkez sağ görüşlü düşünürler ise Atatürk’e ve onun laiklik ilkesine bağlı oldukları gibi, az sayıda da olsa bazı merkez veya merkez sağ partilerin Atatürk’ü ve laklığı benimsedikleri görülmüştür. Fakat bazıları CHP’den kopmuş olan bu partiler büyük oy kütlelerine sahip olamamışlardır: 1962 seçimleri ve sonrası YTP; 1969 seçimleri ve sonrası GP, CGP gibi (Hiç 2008).

Doğrudan merkez sağdan gelen partiler ise, bu az sayıda istisna dışında genellikle Atatürk'ü yanlış bir şekilde, din karşıtı göstermek çabası içine girmişlerdir. Bir önemli istisna, kişi olarak Celal Bayar'dır; Bayar bir Atatürk hayranı olduğunu daima vurgulamıştır. Fakat onun kişisel görüşü DP'nin genel gidişi içinde etkisiz kalmıştır. Merkez sağ partilerin Atatürk'ü din karşıtı gösterme çabası dine önem veren ve bu konuda bilgisi kıt olan merkez sağdaki halkın Atatürk'ten soğumasına yol açmış olabilir.

Buna mukabil, ilk kısımda da belirtildiği gibi, merkez sol düşünürler ve partiler laiklik konusunda doğru ve sağlam bir tutum içinde olmakla beraber, aslında Atatürk'ün ve merkez sol partilerin dinsizlik zannı altında kalmalarına karşı etkin bir karşı propaganda yapmamışlardır. Yine ilk kısımda belirtildiği gibi, ilk başlarda ve uzun süre Atatürk'ün devletçiliğini koyu bir devletçilik ve ulusalcılık olarak yorumlamak eğilimine girmişlerdir (Atatürk'ün laiklik ve ulusalcılık kavramının doğru yorumu için: Giritli *a.g.e.*). Benimsedikleri ve uyguladıkları ekonomi politikaları ekonominin gelişmesine fazla yaramadığı için de bu kere, bazı istisnalar dışında ve genellikle merkez sağ partilerden daha az oy almışlardır. Böylece, Atatürk'ün ve laiklik ilkesinin halkın azınlığı tarafından benimsendiği yolunda yanlış bir yoruma yol açılmıştır.

ii) Atatürk'ün dönemindeki irticai hareketler, açılan ikinci partilerin yobazlar tarafından ele geçirilmesi tehlikeleri, suikast teşebbüsleri, isyanları bir tarafa bırakarak (Okyar 1981, Hiç 1981, YKY 1998 vb.) merkez sağ partilerin iktidarıyla başgösteren anti-laik hareketlerin zaman boyunca seyrini ele alacak olursak, belirgin şekilde üç safhanın varlığından söz edebiliriz.

Birinci safha 1950-80 yılları boyunca iktidara gelen merkez sağ partilerin din istismanı ve anti-laik hareketleri safhasıdır. Bu safhada eğitim bakanlığı genellikle Atatürk'çülüğü benimseyen bakanlar ve bürokrat kadro ile yürütülmüştür. Tarikat ve zaviyeler yasak oldukları için ancak su altında ve

dar olarak yürüyebilmişlerdir. Bu nedenle anti-laiklik halkın büyük çoğunluğu tarafından benimsenerek bir hilafet tehlikesi yaratacak düzeyde olmamıştır (Menderes'in meclise siz isterseniz hilafeti dahi getirirsiniz yolundaki çok yanlış ifadesine rağmen). Nitekim, radikal dinci sağ parti olan MSP (başkan: Necmettin Erbakan) 5 Haziran 1977 genel meclis seçimlerde %8.5 oy, 14 Ekim 1979 kısmi senato seçimlerinde de %9.7 oy alabilmiştir.

Anti-laik hareketlerle ilgili ikinci safha ise 1980-83 Askeri Müdahalesini izleyerek ve 1983'ten itibaren başlatılabilir. Bu ikinci safhada anti-laik hareketler eski yıllara kıyasla bir ivme kazanmıştır. Nitekim, mevcut kanuni yasaklara rağmen tarikatlar açık şekilde faaliyet göstermeye ve gelişmeye başlamıştır. Sayısı artmış olan İmam Hatip Okullarında Atatürk karşıtlığı açık şekilde işlenmeye başlanmış, ayrıca kontrolsuz ve gevşek kontrollü Kur'an kurslarında da yine Atatürk karşıtlığını işlemiştir. Bu yıllarda "yeşil" finans sermayesi ve yeşil sanayici de gelişmeye başlamıştır. Böylece bu hareketin dış finansmanı yanında iç finansmanı giderek kuvvetlenmiştir.

Üçüncü safha ise 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçimde merkez sağ partilerin (Mesut Yılmaz başkanlığındaki ANAP; Tansu Çiller Başkanlığındaki DYP) yolsuzluk söylentileri, birbirlerini aklamaları gibi nedenlerle %10 limitinin altında oy almaları, Ecevit'in ciddi hastalığı sonucu DSP oylarının hemen tamamen gitmesi ve radikal dinci sağ MSP'den ayrılan, fakat kendisini "müslüman demokrat" olarak tanımlayan, yolsuzluk yapmayacaklarını ve merkez sağ politikaları uygulayacaklarını vurgulayan AKP'nin %34.3 oy ile tek başına iktidar olması ile başlatılabilir. AKP 22 Temmuz 2007 tarihli genel seçimlerde, yine merkez sağın bütünü çökmesi ve merkez sol muhalefetin ise eksik ve tek ayaklı kalması sonucu %46.5 oy ile mecliste 340 milletvekili (yani toplam 550'nin 2/3'üne çok yakın bir sandalye sayısı) elde etmiştir. Bu üçüncü safha hakkında bu makalemizde bir

hüküm vermenin doğru olmayacağı, kesin bir yargı ve kesin hüküm için, normal süresi 2012 yılı olan müteakip genel parlamento seçimlerini beklemenin daha doğru olacağı kanaatine varılmıştır.

iii) Merkez sağ partilerin genelde “liberal” olarak adlandırılan ekonomi politikaları ve liberal uluslararası politikalar uyguladıklarına ve genelde devletçi politikası izleyen sol partilere kıyasla büyüme hızı, fert başına büyüme hızı açısından belirgin şekilde daha iyi bir performans gösterdiklerine birinci kısımda da değinilmişti. Dolayısıyla bu partilerin seçimlerde genellikle daha yüksek oy almasında bu ekonomik etkenin, yani “cep ekonomisi”nin rolü büyüktür. Yine birinci kısımda da belirtildiği gibi, bazı genel seçimlerde merkez sağ oylar birden fazla parti arasında bölünmüş olabilir ve bu da bir merkez sol partinin en çok oy aldığı şekilde yanlış bir hükme varılmasına yol açabilir (1961, 1973 genel parlamento seçimleri gibi). Aslında bu seçimlerde de halkın genel eğiliminin merkez sağ olduğu açıktır. Yeniden altını çizelim ki, bu ekonomik etken merkez sağ partilerin daha fazla oy toplamasında din istismarından da daha ağırlıklı bir etken kabul edilmesi gerekir. Oy farkını sadece din istismarı, anti laik eğilimler ile izah etmek gerçekçi olmaz.

Bu noktada “liberal” ekonomik rejimi, devletçiliği, merkez sol ekonomi programını, dışa açılma hatta küreselleşmeyi kısa da olsa, yeniden hatırlatmak gerekmektedir.

İlk yıllarda kaba hatlarıyla ‘50li yıllardan ‘80li yıllara kadar merkez sağ partilerin uyguladıkları “ekonomi politikası” temelde özel teşebbüsün ve özel yabancı sermayenin teşvikine dayanmakta idi. Buna mukabil, bahis konusu dönemlerde dışa kapalı, ithal-ikame sanayileşmeye dayanan, teşvik yolunda yoğun müdahale ve dışa karşı ise yoğun korumacılık içeren bir ekonomi modeli uygulanmaktaydı. Sabit döviz kuru rejimi uygulandığı için zamanla

içerideki enflasyon oranının 3. ülkelere kıyasla yükselmesi ihracat artışını azaltıyor, ithalat artışını yükseliyor, başgösteren dış açık ve ödeme zorlukları karşısında genellikle İMF'ye müracaat edilerek devalüasyon yapılıyor ve bütçe açığını azaltan istikrar tedbirleri uygulanıyordu. Bu ilk yıllarda merkez sağ partiler de giderek artan oranda devlet yatırımları yapmaktaydılar (örneğin DP, AP). Fakat bu yatırımlar özel teşebbüse “rakip” değildi, sanayi ve tarım temel girdileri, ara malları gibi üst- yapı yatırımları (demir-çelik, tarımsal ilaç, gübre vs. gibi) yatırımlar, bunun yanında verimli alt-yapı yatırımları (yollar, binalar vs.) gibi özel teşebbüsün üretim ve kârını teşvik eden “tamamlayıcı” nitelikte yatırımlardı. Nitekim bu dönemler boyunca aslında kamu yatırımları yanında özel yatırımlar ve toplam yatırımlar da belirgin bir yükselme kaydetmişlerdir.

Buna karşın, devletçi olan merkez sol ise sözkonusu yıllarda genellikle özel teşebbüsün teşvikine kıyasla kamu teşebbüsüne önem vermekte idi; yani kamu yatırımını özel yatırımın tamamlayıcısı değil (tercih edilen) “rakibi” olarak görmek eğiliminde idi. Buna göre de devlet yatırımlarının devamlı ve kalıcı olacağı tasavvur ediliyordu. Özel yabancı sermaye akımına karşıt idi, veya en az “yararlı” olması, sadece imalat sanayii sektörlerine akması ve şirketlerdeki payları açılardan ciddi tahditlere tabi tutuluyordu. Petrol, madenler, tarım gibi alanlarda özel yabancı sermayeye izin verilmek istenmiyordu. Bu esas çerçevesinde ise yine dışa kapalı, ithal-ikame sanayileşme ve yoğun müdahalecilik ve korumacılık uygulanmaktaydı. Kamu yatırımları bütçe mülahazalarıyla düşük tutulurken, teşvik noksanı dolayısıyla özel yatırımların, dolayısıyla toplam yatırımların GSMH'a oranı da düşük kalıyordu (Hiç 2008 ve referansları).

Türkiye’de kapalı ekonomi, ithal-ikame sanayileşme modeli S. Demirel’in Başbakan olduğu AP azınlık hükümeti tarafından ilk 24 Ocak 1980

kararlarıyla değiştirilmiş ve dışa açık, ihracata yönelen, korumacılığı yani ithalatta miktar tahditlerini ve yüksek gümrüklerini ciddi şekilde azaltan gelişme stratejisine geçilmiştir. Döviz kuru önce Merkez Bankası tarafından hergün ayarlanmakta idi. 1983’de iktidara gelen ANAP ve Turgut Özal döneminde ise bu gelişmeler daha da derinleştirilmiştir. Nitekim 1984 ve 1987 arasında, Özal döneminde TL. konvertibl yapılmış ve serbest kur rejimine geçilmiş, ithalat libere edilmiş, devlet yatırımları alt-yapı alanları ile sınırlandırılmış, özel yabancı sermaye ve finans fonu akımı geniş ölçüde serbestleştirilmiş, özelleştirme programı başlatılmıştır; ayrıca turizm büyük ölçüde teşvik edilmiştir. Böylece Türkiye dışa açık “piyasa” ekonomisine yönelmiştir (Hiç 2008).

Türkiye’de merkez sağ partilerin ekonomi politikaları – yapılan bir çok hatalara rağmen – dünyadaki gelişmelere daha iyi ayak uydurabilmektedir. Merkez sol ise çok defa aşırı devletçilik ve kapalı ekonomi modeli etkisinde kalmış, dış ticaret ve dış ilişkilerde açılmayı şüphe ile karşılamıştır. Böylece genellikle düşük bir büyüme performansı göstermişlerdir. Buna karşı Ecevit’in başbakan olduğu 1999-2002 DSP-MHP-ANAP koalisyonu 1999 ve 2001 IMF *stand-by* anlaşması ile dışa açık piyasa ekonomisinin tüm gereklerini hakkıyla uygulamaya başlamıştır. Krizler ise önceki hükümlerin yanlış politikalarının sonucu idi. Bu bir merkez sol parti için çok önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Koalisyon erken seçim kararı verdiği için ve Ecevit (DSP) ise ayrıca hastalığı dolayısıyla ise oy alamamıştır.

iv) Genellikle yaygın şekilde merkez sağ partilerde görülen bir başka menfi nokta veya zaaf ise bu partilerde hükümetlerin, belediyelerin genellikle yoğun bir yolsuzluk, partizanlık, rüşvet ve nepotizm (çocuklarını ve yakın akrabalarını kayırmak) yolunu seçmeleridir. Bu sadece hakkaniyet ve adalet açısından önemli bir yanıştan ibaret değildir; aynı zamanda piyasa ekonomisinin iyi işlemlerini de yakından ilgilendirir. Çünkü, piyasa ekonomisi

ve rekabetten beklenen, en verimli çalışan firmanın, üretici yahut müteahhit olsun, öne çıkması, verimsiz çalışanların piyasadan silinmesi, böylece verimliliğin ve büyüme hızının artmasıdır. O halde, yolsuzluk, rüşvet, partizanlık ve nepotizm piyasa ekonomisinin iyi işlemesini de bozmaktadır. Ayrıca, bir partinin veya liderinin yaptığı yoluzlukların aşırı ölçülere varması karşısında halk o parti veya liderine oy vermekten vazgeçmektedir (2002 seçimi ANAP, DYP örneği).

3- SONUÇ: TEMEL İLKE VE HEDEFLER, TEMEL İLKE VE HEDEFLERDEKİ GELİŞMELER

Özet olarak şu sonuca varabiliriz. Türkiye’de merkez sol partiler genellikle ve bazı istisnalar dışında ekonomi politikalarında aksamakta, Türkiye’nin ve dünyanın bugünkü şartlarına uygun yüksek ekonomik performans verebilecek politikalar seçememektedirler Aynı nedenle henüz günümüze uygun gerçekçi bir sosyal demokrat program sunamamışlardır. Fakat, laiklik açısından sağlam bir tutum içindedirler; bütün mesele laikliğin ve dolayısıyla Atatürk’ün ve kendi partilerinin dinsiz olduğu yolundaki yanlış iddialara henüz halkı ikna edici cevap verememiş olmamalarıdır. Merkez sağ partiler ise birçok hatalar ve bazı istisnalar dışında, daha gerçekçi ekonomi politikaları uygulamakta ve daha yüksek bir ekonomik performans göstermektedirler. Fakat, anti-laik eylemler ve yolsuzluk açısından çok menfi bir tutum içinde olmuşlardır ve gerek yolsuzluk gerek anti-laik eylem ve söylemler giderek artmıştır. Bugün için ise anti-laik eğilimler yanlış ekonomi politikalarından daha büyük bir riziko içermektedir. Çünkü, yanlış ekonomi politikaları, yanlış gelişme, yanlış küreselleşme stratejileri düzeltilebilir. Bu, bir, iki veya üç yıl veya biraz fazla bir zaman alabilir. Fakat anti-laik eylemler çok artarsa bunun zararlarının telafisi hiçbir zaman mümkün olmayacaktır.

Burada ayrıca temel ilke ve hedefler, bunların doğru yorumları, bu temel ilke ve hedeflerle ilgili olarak yaratılan suni çelişmeler ve gerçekte var olan çelişmeler ile ilgili, aşağıda sayılan özet değerlendirmeleri yapabiliriz.

i) Atatürk'ün ulus-devleti ve milliyetçiliği ve bu kavramların Atatürkçü geniş görüş çerçevesinde doğru yorumu gerek merkez sol gerek merkez sağ ve tüm partiler tarafından kabul edilmelidir.

ii) Laiklik ilkesinin özellikle merkez sağ ve sağ tarafından da herhangi bir sapmaya meydan vermeyecek bir şekilde kabul edilerek uygulanması en önemli şartlardan biridir.

iii) Atatürk'ün ılımlı, pragmatik ve dinamik nitelikteki devletçilik rejimi anlayışının gerek merkez sol gerek merkez sağ tarafından günümüz Türkiye'sinin ve dünyasının ekonomik şartlarına göre uyarlanması, merkez solun katı, yoğun ve kalıcı yoğunlukta bir devletçilik ve dışa kapalılık anlayışından sakınması, merkez sağ ve sağın ise Türkiye'nin ekonominin büyümesine, istihdam artışına kalıcı müspet etkiler yaratan ve fakat aşırı dış borçlanmadan sakınan bir dışa açılma politika izlemesi gerekir.

iv) Atatürk'ün cumhuriyet ilkesi, demokrasi rejimi hedefi ve üniter devlet savı gerek merkez sağ gerek merkez sol için her zaman ortak ve kalıcı ilkeler olarak kabul edilmelidir.

v) Demokrasinin ve ekonominin daha sağlıklı ve süratli gelişebilmesi için yine Atatürk'ün öngördüğü akılcı ve laik eğitimin yaygınlaştırılması, halkın tümünün genel bilgisinin bu esasa göre yükseltilmesi temel bir şarttır. Demokrasi ve eğitim ilkelerinin yanlış yorum ve uygulamalar sonucu bir kısır döngüye dönüşmesinden özellikle sakınmalıyız.

vi) Hukuk devletine, insan haklarına tüm ayrıntılarıyla riayet edilmesi, sosyal dengenin tesisi de yukarıda sayılan temel ilkelerle birlikte ve yine temel ilke ve hedefler olarak en uygun şekilde sağlanmalıdır. Gerek merkez sağ gerek merkez sol partiler yukarıda sayılan tüm bu hedeflere verecekleri farklı

ağırlıkları dikkatle ayarlamaları ve bu hedeflere ulaşabilecek gerçekçi, uygulanabilirliği olan farklı programlar düzenlemelidirler.

Bazı ilke ve hedefler arasında yanlış yorum ve tutumdan doğan suni çelişkiler, bu yanlış yorum ve tutumlar düzeltildiği ve gerçekçi bir program hazırlandığı takdirde bertaraf edilebilir. Yukarıda sayılan tüm ilkelere gerek merkez sağ gerek merkez sol tarafından uyulması, yanlışlıkların düzeltilmesi gerek ekonominin gerek demokrasi rejiminin, kısaca maddi ve manevi refahın daha sağlıklı ve süratli gelişmesini sağlayabilecektir.

Bu makalemizde sunulan bilgilerden hareketle temel ilkeler ve hedefler arasında suni olarak yaratılan başlıca çelişkiler ile gerçekte var olan ve bağdaştırılması gerekli olan çelişkiler aşağıda yine özet olarak belirtilmektedir.

i) Laiklik ile “dindarlık” arasında varolduğu ileri sürülen çelişki aslında gerek laikliğin gerek dindarlığın yanlış yorumlarından doğan ve bilerek yaratılmış suni bir çelişkidir. Bu suni çelişki bir taraftan “laiklik” ilkesinin “dinsizlik” olarak yorumlanmasından, diğer taraftan “dinciliğin” ise dindarlık olarak yorumlanmasından doğmaktadır. Burada “dincilik” din ve şeriat devleti hedeflemek anlamında kullanılmıştır. Dincilik aynı zamanda, dindar ve dinî örf ve adetlerle yaşamak isteyenlerin bu yaşamı başkalarına da zorla kabul ettirme isteği olarak da kabul edilebilir (mahalle baskısı). Bu, ikinci dincilik yorumu ilgili kişilerin iki önemli hata yapmaları demektir. Birincisi, bu kişiler çok defa Kur’anı Kerim’de yer almayan örf ve adetleri dinî farz zannederler. İkincisi İslam dininde başkalarını zorlama olmadığı halde zorlamaya başvurumaktadırlar. Bu tür dincilerin çoğalması ve bunların yürüttüğü ortam da bizi ergeç din devletine doğru götürebilir.

Gerçekte laiklik ilkesinin doğru yorumu ile siyasete bulaşmamış dindarlık arasında ise herhangi bir çelişki yoktur. Laiklik ilkesi çerçevesinde herkes kendi inançları, bağlı olduğu din ve mezhep çerçevesinde dini farz ve gerekleri yerine getirebilir. Kendi din ve mezheplerinin farz ve gereklerini doğru öğrenmeleri ve uygulamaları ise ayrı bir husustur.

ii) Devletçilik ile günümüzde uygulanan piyasa ekonomisi ve dışa açılma arasındaki suni çelişki ise bu kere Atatürk'ün devletçilik rejiminin yanlış, katı, yoğun, kalıcı ve aşırı korumacı olarak yorumlanmasından doğmaktadır. Atatürk'ün devletçilik rejimi anlayışının ılımlı, pragmatik ve dinamik olduğu idrak edildiği takdirde bu suni çelişki ortadan kalkar. Merkez sol bir parti Atatürk'ün devletçilik rejimi ile çelişkiye düşmeyecek ve fakat günümüz şartlarına uygun özellikte bir sosyal demokrat ekonomi programı hazırlayıp uygulamaya koyabilir. Merkez sağ partiler de kendi felsefeleri çerçevesinde bir ekonomi programı hazırlayabilirler. Onların dikkat etmeleri gerekli olan hedefler ise aşırı dış borçlanmaya yönelmemek, böylece ekonomik bakımdan bağımlı hale düşmemektir. Gerek merkez sol gerek merkez sağ partilerin rasyonel olmaları da esasen içeride reel gelirin, istihdamın yükseltilmesine, maddi refahın halka yayılmasına imkan sağlayan ekonomi stratejileri seçmelerini sağlayacaktır.

iii) Bir başka suni ve rizikolu çelişki demokrasi, insan hakları ve üniter devlet ilkeleri arasındadır. Bu çelişki ise “azınlık hakları” isteklerinin veya bu isteklerin arkasındaki temel hesabın “üniter devlet” ötesinde bir gayeye yöneltmiş olmasıdır. Bu gaye federasyondan, konfederasyona ve tam bağımsızlığa kadar gidebilmektedir. Burada kullandığımız “azınlık” kavramı Lozan'daki azınlık tanımı değil, AB'nin kullandığı daha geniş kavramdır. Aslında bu anlamdaki azınlık hakları üniter devlet ilkesini zedelemekten ve demokrasi, insan hakları seviyesinde ele alınarak karşılanabilir ve bir çelişki ortaya çıkmaz. Çelişki üniter devlet ile azınlık haklarını devleti bölmeye yönelik olarak talep etmek, safha safha bu gayeye ulaşılacak istenmesinden

doğabilir. O halde, azınlık hakları konusunda üniter devleti rizikoya sokacak talepler için bir “kırmızı çizgi” çizilmesi sözkonusudur. Bu kırmızı çizgi ise bu kere de demokrasi, insan hakları ve azınlık haklarını ihlal edecek bir düzey altına inmemelidir. Bu konuda AB üyeliği için AB’nin Türkiye’deki azınlık haklarının düzeltilmesi hususundaki şartlarını daha dikkatli irdelemek gerekir. AB’ye azınlık haklarının üniter devleti zedelemeye yönelmeden, demokrasi ve insan hakları çerçevesinde ele alınabileceğini vurgulamak gerekmektedir.

iv) Karşımıza çıkan bir başka suni çelişki eğitim ve laiklik ilkesi arasındadır. Laikliği yanlış bir yorumda “dindarlık” yani aslında “dincilik” karşıtı görenler, demokrasi çerçevesinden yararlanarak zamanla laik eğitime alternatifler yaratmışlar ve bu alternatifleri yaygınlaştırmışlardır. Bu tür başlıca alternatifler İmam Hatip Okullarında, tarikatlarda, Kur’an kurslarında yürütülen Atatürkçülük ve laiklik ilkesi karşıtı eğitimlerdir. Böylece Atatürk’ün tarikat ve zaviyelerin kaldırılmasıyla ilgili kanun fiilen uygulanmadığı gibi ”Tevhidi Tedrisat” kanunu da yine saf dışı edilmiş bulunmaktadır.

Yukarıda tespit edilen suni çelişkiler dışında bazı ilke ve hedefler gerçekten çelişki gösterebilir ve bu takdirde ise gerek merkez solun, gerek merkez sağın uzun vadeli hedefler çerçevesinde bu çelişkileri, farklı hedeflere verdikleri farklı ağırlığa uygun olarak ve fakat akılcı yaklaşımlarla bağdaştırmaları gerekir. Aşağıda iki gerçek çelişki kısaca ele alınmaktadır.

i) Birinci çelişki demokrasi ile eğitim arasındadır. Eğitim – şüphesiz laik, akılcı eğitim – uzun vadede bir ülkenin ekonomik kalkınmasını ve aynı zamanda demokrasinin daha iyi işlemlerini sağlayacak temel yatırım alanıdır, fakat etkileri ancak çok uzun vadede alınabilir. Buna karşın demokrasilerde iktidar hükümetleri ve partiler kısa vadede bitirilebilen, semere alınabilen, somut yatırım alanlarını tercih etmek meyline girerler (yollar, limanlar, fabrikalar, oteller, vs). Bu nedenle de eğitime verilen ağırlık, eğitime ayrılan

harcama ve yatırım payı düşer. Türkiye’de ve diğer ülkelerde hükümetlerin eğitim bütçesindeki bu kısılmaların özel okullar, vakıf üniversiteleri tarafından telafi edilmesi yolu seçilmiştir.

ii) Bir başka gerçek çelişki sosyal adalet, gelir dağılımı dengesinin sağlanması ile kalkınma hızının yükseltilmesi arasındadır. Bu iki hedef arasında bir noktaya kadar beraberlik vardır; bir noktadan sonra ise çelişki başlar. O halde, bu çelişkinin yine merkez sol ve merkez sağ tarafından dikkatle hesaba katılması ve bu hedeflere verilecek farklı öncelik ve ağırlıklara göre gerçekçi bir tedbirler paketi yahut ekonomik-sosyal program ile bağdaştırılması gerekir.

NOT : Yazar, Prof. Dr. Zeyyat Hatipoğlu, Prof. Dr. Erol Eren, Prof. Dr. Muhittin Karabulut ve Prof. Dr. Selahattin Sarı ile yaptığı konuşmalardan ve Prof. Dr. Ahmed Güner Sayar'ın eleştirilerinden yararlandığını belirterek teşekkür etmek ister. Makalede yer alan yorumlar ve varsa hatalar şüphesiz yazara aittir.

KISALTMALAR

- AB: Avrupa Birliği
- ABD: Amerika Birleşik Devletleri
- AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu
- AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi
- ANAP: Anavatan Partisi
- AP: Adalet Partisi
- AT: Avrupa Topluluğu
- CGP: Cumhuriyetçi Güven Partisi
- CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
- DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü (yeni TÜİK)
- DİSK: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

- DP: Demokrat Parti
- DPT: Devlet Planlama Teşkilatı
- DSP: Demokratik Sol Parti
- DYP: Doğru Yol Partisi
- GP: Güven Partisi
- GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla
- İDT: İktisadi Devlet Teşekkülü (KİT)
- IMF: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
- KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü (İDT)
- MHP: Milliyetçi Halk Partisi
- MSP: Milli Selamet Partisi
- NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı)
- SHP: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
- SODEP: Sosyal Demokrat Parti
- SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
- TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri
- TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu (eski DİE)
- TÜRKİŞ: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
- YKY: Yapı-Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
- YTP: Yeni Türkiye Partisi

KAYNAKÇA

1. AVCIOĞLU, Doğan (1969), **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, 2. baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
2. AYSAN, Mustafa (1981), "Atatürk'ün Devletçiliği ve Sonraki Uygulamaları", ed. Osman Okyar, Aydın Yalçın, Mükerrerem Hiç, Mehmet Sağlam, Rıza Kandiller, **Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye**, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği (T.O.B.B.), Ankara.
3. GİRİTLİ, İsmet (1981), "Siyasi Rejim, Laiklik ve Atatürk", T.O.B.B. a.g.e.
4. HATİPOĞLU, Zeyyat (2003), **Bunları Bilmiyorsanız Türkiye Ekonomisini Anlayamazsınız**, Lebib Yalçın, İstanbul.
5. HERSHLAG, Z.Y. (1988), **The Contemporary Turkish Economy**, Routledge, Londra.
6. HİÇ, Mükerrerem (1979a), **Kapitalizm, Sosyalizm, Karma Ekonomi ve Türkiye**, 3. baskı, Sermet Matbaası, İstanbul.
7. ed. _____ (1979b) **Turkey's and Other Countries' Experience with the Mixed Economy**, İ.Ü.İ.F., Güryay Matbaası, İstanbul.
8. _____ (1981), "Atatürk'ün İktisadi Alandaki Görüş ve Politikaları", TOBB, a.g.e.
9. _____ (1992a) "Piyasa Ekonomisi, Felsefesi, Temel Kuralları ve Uygulaması", **3. İzmir İktisat Kongresi, 4-7 Haziran**, DPT, Ankara.
10. _____ (1992b) "Market Economy and Democracy, Turkey as a Case Study for Developing Countries and Eastern Europe", **Orient**, Deutches Orient-Institut, Haziran, Cilt 33, no.2.
11. _____ (2001), "Ellili Yıllardan Günümüze Kalkınma Ekonomisi", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, 51. Cilt, Sayı 2, İstanbul.
12. _____ (2008) **A Survey of Turkey's Economy and Politics 1923-2007** Create-Space, Amazon, USA.

13. HİÇ, Süreyya (1994), **Türkiye Ekonomisi**, 2. baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
14. KARLUK, Rıdvan (2007), **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 9. baskı, Beta Basım A.Ş., İstanbul
15. KRAMER, Heinz (2000), **A Changing Turkey, The Challenge to Europe and the United States**, Brookings Institution, Washington D.C.
16. OKYAR, Osman (1973), “The Mixed Economy in Turkey 1930-1975,” ed. Mükerrerem Hiç, **Turkey’s and Other Countries’ Experience with the Mixed Economy** içinde, İ.Ü.İ.F., Güryay Matbaası, İstanbul.
17. _____ (1981), “Giriş”, TOBB, **a.g.e.**
18. ÖKÇÜN, Gündüz (1968), **Türkiye İktisat Kongresi 1923-izmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar**, Ankara.
19. SINGER, Morris (1973), “The Significance and the Changing Role of Government in the Development of Mixed Economy, The Case of Turkey”, ed. M.Hiç **Turkey’s and Other Countries’ Experience with the Mixed Economy** içinde.
20. TOYE, John (1993), **Dilemmas of Development**, 2. baskı, Blackwell, Oxford, U.K.
21. TUNCER, Baran (1973), “The Regulatory Role of the Government in the Turkish Economy”, ed. Mükerrerem Hiç, **Turkey’s and Other Countries’ Experience with the Mixed Economy** içinde.
22. TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu – eski DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü), **İstatistik Göstergeler 1923-1991 ve İstatistik Yıllıkları**.
23. UNITED NATIONS, Statistical Division, 2006, **National Accounts Database** (internet kanalıyla).
24. YAŞA, Memduh (1966), **İktisadi Meselelerimiz**, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul.
25. ed. _____ (1980), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**, Akbank Kültür Yayını, İstanbul.

26. YAPI KREDİ K¼LT¼R SANAT YAYINCILIK (YKY) (1998), Cumhuriyetin 75 Yılı, Cilt I: 1923-1953, Cilt II: 1954-1978, Cilt III, 1979-1997, İstanbul.

AVRUPA ANAYASA SÖZLEŞMESİ ÖNCESİ VE SONRASINDA AB YETKİ SİSTEMİ

Prof. Dr. A.Fusun ARSAVA*

ÖZET

AB'nin ve AT'nin yetkilerinin üye devletlerin yetkileriyle çatışma riski yanı sıra, yetkilerin kullanılmasında farklı hukuki dayanakların esas alınabilmesi yetki tartışmalarının başlangıçtan günümüze dek gündemde kalmasına neden olmaktadır. Mevcut anlaşmalardaki entegre edilen alanlar, koordine edilen alanlar, sınırlı yetki prensibi, münhasır yetki prensibi yetki tartışmalarına açıklık getirememiştir. Anayasa tasarısında yetki tartışmalarına son vermek amacıyla öngörülen yeni yetki grupları mevcut yetki sistemine nisbi bir açıklık getirmekle beraber, oluşturulmak istenilen hukuki açıklığın tam olarak karşılanmadığı görülmektedir. Makalede mevcut anlaşmalarda ve Anayasa tasarısında karşımıza çıkan yetki çatışmalarına örneklerle yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Münhasır yetki, sınırlı yetki, alan yetkileri, amaç yetkileri, entegre edilen alanlar, koordine edilen alanlar, Anayasa tasarısı

ABSTRACT

There are possibilities that the powers of EU/EC are conflicting with the powers of member states. Also there are different legal bases used by EU/EC to exercise their powers. Because of these reasons, the powers of EU/EC are still being in a continuing debate. Integrated fields of powers, coordinated fields of powers, principle of limited powers and the principle of exclusive powers could not clarify this debate. Even though the new groups of powers, provided in the constitution recently drafted, provide some clarity on the current power system, they cannot meet the level of clarity intended. In this article, the conflicts of powers are discussed considering both the current treaties and the drafted constitution.

Key Words:

Exclusive powers, limited powers, powers on some policies, powers used to achieve the purposes of EC/EU, integrated areas of powers, coordinated areas of powers, draft constitution.

* Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi

AVRUPA ANAYASA SÖZLEŞMESİ ÖNCESİ VE SONRASINDA AB YETKİ SİSTEMİ

AB'nin ve AT'nin yetkileri günümüzde bir çok anlaşmaya dağılmış durumdadır. Bu yetkilerin kapsamı ve sınırları çoğu kez tartışmalıdır. Detaylı bir inceleme yetkiler bakımından yetki tartışmalarını sona erdirecek bir sistemin günümüzde mevcut olmadığını ortaya koymaktadır. Söz konusu bu sistemi 2003 tarihli anayasa tasarısı somutlaştırmaya çalışmıştır. Yetki tartışmalarının devamı beklenmektedir.

Farklı yetki düzenlemeleri ve bundan doğan sorunlar

AB'nin ve Avrupa Topluluklarının (AT ve Avrupa Atom Enerji Topluluğu) yasama yetkisi çoğu kez hukuki tartışmaların nedenini oluşturmaktadır. Bu çerçevede aktüel olan problem AB ve AT'nin yetkilerinin üye devletlerin yetkilerinden sınırlandırılmasıdır. Bu çerçevede ortaya çıkan bir diğer problem bu hukuki tasarruflar için farklı hukuki dayanakların söz konusu olması nedeniyle yetki dayanaklarının kesişmesidir.

Çevre korunmasıyla ilgili AT anlaşmasının 175.maddesi ve AT anlaşmasının iç pazar yetkisiyle ilgili 95.maddesi bu problemin güzel bir örneğini vermektedir. Bunun dışında, planlanan bir hukuki tasarruf için bir hukuki dayanağın yeterli olmaması da mümkündür. Böyle bir durumda birden ziyade hukuki dayanağın tasarrufa esas alınması gerekmektedir.

Hangi hukuki dayanağın kullanılacağı, hukuki dayanağın nasıl bir sekonder hukuk ihdasına izin vermesine de bağlıdır. Doğrudan geçerli karaktere sahip tüzükler (AT anlaşması madde 249, fıkra 2) konunun Topluluk tarafından tam olarak düzenlenmesine izin verir. Buna karşılık direktiflerle (AT anlaşması

madde 249, fıkra 3) muayyen bir konunun bir yanı üye devletler tarafından, diğer yanları Topluluk tarafından düzenlenir. Direktifte öngörülen düzenlemeler iç hukukta düzenlenir ve ulusal hukuk sistemi ile uyumlaştırılır (Martin Nettesheim, bkz.: Armin von Bogdandy, *Europäisches Verfassungsrecht* (2003), s.415 vd.). Temin edilmek için istenen hukuki himaye seviyesine göre, örneğin üye devletler için asgari bir standart sağlamak amacıyla yahut üye devletlerin müstakil olarak daha yüksek bir himaye sağlaması için farklı içerikli yükümlülükler kabul edilebilir (Topluluk tasarruflarının türleri ve içerikler için bkz.: KOM (2002), 247). İçerik olarak farklı düzenlemenin bir örneğini de tütün ürünlerinin üretim ve etiketlenmesinde ve reklâmında AT'nin ne ölçüde düzenleme yetkisine sahip olduğu ve bu yetkilerin üye devletler için ne ölçüde sınırlandığı konusu vermektedir. AT'nin kullandığı yetkiler çerçevesinde alman önlemler AT anlaşmasının 152.madde 4.fıkrası 4.bendine göre sağlığın korunması (enformasyon kampanyası) veya AT anlaşması 95.maddesine göre tam uyumlaştırma yetkisine istinat edebilir (krş.: *EuGH, C-376/98-Deutschland/EP und Rat (Tabakwerbung), Slg.2000/I-8419 ve C-491/01*). Hukuki dayanak, bu dayanağa istinaden ihdas edilen tasarrufların yorumunda da esas olur. Bir düzenlemenin her şeyden önce içpazarın pürüzsüz işlemesine hizmet etmesi ile tüketicinin korunmasına hizmet etmesi yahut düzenlemenin heriki amacı dengelemeye hizmet etmek üzere ihdas edilmiş olması aynı şey değildir. Aynı metnin farklı dayanaklar ışığında yorumu farklı sonuçlar verebilir.

Birlik ve Topluluk sekonder hukuku farklı organların katılımı ile ve herşeyden önce Konseydeki oylama ve AB Parlamentosunun katılımı bakımından birbirinden ayrılan farklı prosedürlerle ihdas edilmektedir (anlaşmalar çok sayıda sekonder hukuk ihdas prosedürü öngörmekle beraber, bunların 6 temel grupta toplanması mümkündür. Bunlar, Komisyonun önerisi üzerine Konseyin

karar vermesi; dinleme prosedürü (örneğin AT anlaşması 37.madde 2.fıkra, 3.bend); işbirliği prosedürü (özellikle AT anlaşması 252.madde); ortak karar prosedürü (özellikle AT anlaşması 251.madde); onay ve Komisyonun hukuk ihdası prosedürüdür (Christiane True, *Das System der Rechtsetzungskompetenzen der EG und der EU* (2002), Nomos Verlag, s.438 vd.). Hangi prosedürün kullanılacağı, yetki dayanağı olarak hangi hükmün esas alınacağına bağlıdır. Bu problem Amsterdam ve Nice anlaşmalarıyla yapılan değişikliklerle, ağırlıklı olarak ortak karar prosedürünün kabul edilmesi nedeniyle önemli ölçüde aşmıştır. Bu kuraldan eskiden olduğu gibi hassas alanların örneğin vergi hukuku (AT anlaşması 893.madde), çevre hukukunun bir kısmı (bknz. Christian Calliess, *ZUR* 2003, s.129 vd.); çevre vergisi (AT anlaşmasının 175.madde, 2..fıkra, a bendi) veya enerji kaynakları arasında seçim yapılması (fosil ve yenilenebilir enerji kaynakları, nükleer enerji, AT anlaşmasının 175 md, 2.fıkra, c bendi) bakımından istisnalar öngörülmüştür. Bu istisnalar için esas olacak yetki dayanakları çerçevesinde Konseyde oybirliğinin gerekli olması nedeniyle her üye devletin veto hakkı ve bu şekilde yetkilerin geniş olarak kullanılmasını önleme olanağı kabul edilmiştir (bknz.: V.Götz/J.Martines Soria, *Kompetenzverteilung zwischen der Europäischen Union und Mitgliedstaaten* (2006, s.83.vd). Ortak karar prosedüründen bir diğer istisna ise dış ticaret politikasıdır. Bu çerçevede AB Parlamentosunun bir kez dinlenmesine dahi gerek bulunmamaktadır (md. 133, fıkra 3; md.300, fıkra 3). Anlaşmalarda öngörülen değişik prosedürlerin isteğe göre birbiriyle kombine olarak geçerli olması kabul edilmemektedir. Bu nedenle de prosedürlere ilişkin hukuki dayanakların kümülasyonu söz konusu değildir (bknz.: Calliess, *ZUR* 1999, s.224).

ATAD bu farklılıklar ışığında bir hukuki tasarrufun hukuki dayanağının seçiminin objektif ve yargı tarafından denetlenebilir esaslara dayanması gerektiğini kabul etmiştir (bknz.: C.True, *Das System der Rechtskompetenzen*

der EG und der EU (2002), s.438 vd.). Bu “objektif” ve “yargı tarafından denetlenebilir” esaslara ilk sırada önlemin amacı ve içeriği dahildir. Yetki dayanağının seçiminde şimdiye dek uygulanan veya tartışılan yöntemler yetersizdir; bu yöntemler ne yetki dayanağının seçiminde yargı tarafından denetlenebilir objektif kriterler vermektedir, ne de Birlik ve Topluluk yetkilerinin yapısını yeterli ölçüde dikkate almaktadır. Topluluk yetkilerine esas olan sistemin araştırılması çerçevesinde Topluluk yetkilerinin kullanılmasında enstrüman olarak entegrasyon yoğunluğuna bağlı bir hiyerarşinin oluşturulması mümkündür. Entegrasyon yoğunluğu yetkilerin münhasıran AB tarafından kullanılmasına veya kimi konular ve amaçlar için farklı ölçeklerde üye devletlerle paylaşılan şekilde kullanılmasına yol açabilir. Bu sistemin daha açık olabilmesi Topluluk anlaşmalarının anayasa fonksiyonunu yerine getirmesine bağlıdır (Thomas Schmitz, *Integration in der supranationalen Union* (2001), s.489 vd.).

Geçerli anlaşmalardaki açık olmayan münferit yetkiler

Hukuk Düzeninin Tekliği

Yetki hükümleri tek bir anlaşmada veya anayasada değil, Avrupa Topluluğu kurucu anlaşmalarında ve AB anlaşmasında yer almaktadır. Bununla birlikte AB hukuk düzeni bir bütün teşkil etmektedir. Topluluk anlaşmaları mütecanis hukuk düzeninin parçası olarak kabul edilmektedir ve sistematik olarak diğerleriyle birlikte yorumlanmaktadır (Oppermann, *Europarecht* (1999), Rd.nr.474 vd.). Örneğin Avrupa Atom Enerjisi Anlaşması, atom enerjisinden sivil amaçlarla yararlanılması çerçevesinde Topluluk faaliyetlerini ortaya koyan, ayrı, özel bir düzenleme olmakla beraber bir bütünün parçası olarak mütalâa edilmektedir. Atom enerjisi alanı Atom Enerjisi anlaşması özel bir düzenleme içermediği veya AT anlaşmasının hükümlerinin atom enerjisi alanında uygulanmasına açık şekilde sınırlama getirilmediği nispette AT

anlaşması düzenlemelerine de tabidir (C.True, EL Rev. 2003, s.664 vd.). Bu şekilde iç pazara, sağlığın korunmasına, çevrenin korunmasına ilişkin AT yetkileri prensip olarak atom enerjisi alanında Atom Enerjisi Anlaşmasının 30-30.maddelerinde yer alan özel yetkiler yanı sıra ışınlardan korunma amaçlı olarak uygulanabilir.

AB anlaşmasının 3. maddesinde yer alan uyum prensibi Birlik hukuk düzeninin her parçasının diğer parçalarıyla ilişki içinde ve Birlik hukuk düzeninin tekliği prensibi ışığında yorumlanmasını gerektirmektedir (Armin v.Bogdandy/Martin Nettesheim, EuR 1996, s.3) Birlik hukuk düzeninin mütecanisliği özellikle Topluluk anlaşmaları ışığında gerçekleştirilecek tasarruflara esas olacak AB anlaşmasının 2.maddesinde ve 6.maddesinde öngörülen ortak amaçlarla ve prensiplerle tesis edilmiştir. Bu esaslar AB'nin tüm alanları için geçerlidir. AB anlaşmasının ortak hükümlerinde yer alan mütecanis esaslar AB'nin tüm alanları için geçerli prensipler olarak bir tür genel bir bölümde biraraya getirilmiştir (krş.: C.True, Verleihung von Rechtspersönlichkeit zu einer einzigen Organisation- deklara...sch oder konstitutiv? (1992), s.27 vd.). Bu durum Topluluk anlaşmaları ve Birlik anlaşmasının bir birlik oluşturduğunun ifadesidir. AB içinde bu nedenle yetki düzeninin tüm üç anlaşma bakımından mütecanis şekilde geliştirilmesi gerekmektedir.

Sınırlı münferit yetki prensibi ve AT anlaşmasının 308.maddesi

Yetki dayanaklarının içerik düzenlemeleri, kullanılacak hukuki tasarruf türleri, tasarruf ihdası için öngörülen prosedür AB anlaşması 2.madde 2.fıkrası ve 5.madde; AT anlaşması 5.madde, 1.fıkrası muvacehesinde yapılan düzenlemeler sınırlı münferit yetki prensibini teyit etmektedir; bu çerçevede öngörülen düzenlemeler hukuken bağlayıcıdır (Ipsen, Europäisches Gemeinschaftsrecht (1972), 20/21; A.v.Bogdandy/M.Nettesheim, bknz.: Grabitz/Hilf, Art.3b, EGV Rn.3). Sınırlı münferit yetki prensibi temel bir

prinsip olarak gerek Birlik-Topluluklar ile üye devletler arasındaki, gerekse Topluluk organları arasındaki vertikal ilişkilerde geçerlidir (Krausser, Prinzip der begrenzten Ermächtigung (1996), s.21 vd.). Sınırlı münferit yetki prensibi üye devletlerin Parlamentolarına ve onay sürecine katılan organlarına üyeliği genel olarak denetleme, Topluluğun ve Birliğin görevlerini yerine getirmeleri için gerekli olandan öteye ulusal yetkilerin kaybedilmesini önleme olanağı vererek bir yandan üye devletlere egemenliklerinin devamını, diğer yandan Toplulukların demokratik meşruiyetini garanti etmektedir.

Sınırlı münferit yetki prensibi üye devletlerin siyasi çoğunluğunun Topluluk yetkilerinin kapsamını belirleme olanağını ortadan kaldırmıştır. Hukuki bir dayanağı olmayan Topluluk tasarrufu Topluluk anlaşmaları muvacehesinde demokratik meşruiyetten yoksundur.

Münferit yetki prensibi bununla beraber oldukça kapsamlı tutulan yetki dayanakları ile yumuşatılmaktadır. Buna ilave olarak özellikle Topluluğun politikaları uyumlaştırma yetkisi, esas alınan amaçlar itibariyle potansiyel olarak Birlik ve Topluluğun yetki alanlarını genişletmektedir (krş.: EuGH, C-295/90-EP/Rat, Slg. 1992, 4193; bkz.: Moritz Röttinger, EuZW 1993, 117); AT anlaşmasının 308.maddesi ortak pazarın amaçlarının gerçekleştirilmesi çerçevesinde anlaşmalarda Topluluğun yetki kullanmasına esas olacak düzenlemelerin yer almaması koşuluyla Topluluk tasarrufunun gerekli görüldüğü durumlarda Konseye uygun düzenlemeler yapma yetkisi vermektedir. Üye devletlere bu çerçevede teminat teşkil eden yegane husus bir usul hukuku düzenlemesi olarak Konseyde oybirliğinin sağlanması gerekliliğidir. Sınırlı münferit yetki prensibini anlaşmalarda düzenleyen AT anlaşmasının 308.maddesi başlangıçtan günümüze dek yapılan anlaşma değişiklikleriyle önemini zamanla kaybetmiştir (C.True, Das System der Rechtsetzungskompetenzen der EG und der EU (2002), s.91 vd.).

Entegrasyon ve Kooperasyon arasında kalan Topluluk yetkilerinin hukuki dayanağı

Anlaşmalardaki yetki dayanakları farklı yoğunlukta hukuk ihdasına izin vermektedir. Avrupa Toplulukları bir çok politika alanında normal şartlarda devletlere saklı tutulan ve geleneksel olarak uluslararası örgütlere devredilmeyen alanlarda hukuk ihdas edebilir. Avrupa Toplulukları diğer uluslararası örgütlere nazaran çok daha fazla entegre olmuştur ve bu nedenle geleneksel uluslararası kuruluşlara nazaran federal bir devlete çok daha fazla benzerlik taşımaktadır [Vedder, bkz.: Götz/Martinez Soria, Kompetenzverteilung zwischen der Europäischen Union und den Mitgliedstaaten (2002), 9(10)]. AT anlaşmasında koordinasyon önlemlerinin alınmasına esas olan yetki dayanakları da bulunmaktadır. Örneğin ekonomi politikası (AT anl. 99.md); Adalet ve İçişleri alanları (AT anl. md.61 vd.) için alınan önlemler koordinasyon önlemleridir. Buna karşılık şu andaki duruma göre ortak dış ve güvenlik politikası ve ceza işlerinde polis ve yargıda işbirliği alanları Birlik anlaşmasının büyük ölçüde klasik Devletler Hukuku karakterli olarak nitelendirilen ve çok sınırlı olarak hukuk ihdası yoluyla ortak egemenliğin kullanıldığı alanlardır. Toplulukları bugün dahi pür supranasyonal entegrasyon toplulukları olarak yahut pür intergouvernemental kooperasyon topluluğu olarak görmek mümkün değildir. Entegrasyon ve Kooperasyon iki ayrı kutuptur. Bu iki kutup arasında hukuk ihdası yetkisi Topluluklara ve AB'ne tahsis edilmiştir (Matthias Pechstein, EuR 1996, 137). Yetki dayanakları esas alınarak ihdas edilen hukuk, yetki dayanağına göre üye devletlerin hukuk düzenleriyle bağlantılı olarak farklı şekillerde etki doğurur. Topluluk hukuku sınırlı alanlarda mütecanis Topluluk hukuku olarak ulusal hukuku ikâme eder. Ulusal hukukla olan etkileşimin tür ve şekli, Topluluğun ve Birliğin hukuk ihdasına esas olan yetki dayanağının hangi tür tasarruflara

izin verdiğine ve ilgili alana göre yapılacak düzenlemelerin kapsamına ve derinliğine bağlıdır.

Alanlar ve amaçlar esas alınarak Topluluklara yetki delegasyonu

Topluluklara alanlar ve amaçlar esas alınarak yetki delegasyonu yapılması entegrasyon yoğunluğunda göreceli bir farklılık yaratmaktadır. Bir alana ilişkin yetki delegasyonu ilk bakışta yasama yetkisinin sadece bu alanla sınırlı kullanılacağı izlenimi vermektedir. Birlik ve Topuluk amaçları oysa ilgili alan için olduğu kadar gümrük birliği ve dış ticaret için de genel olarak bağlayıcıdır. Birlik ve Topuluk amaçlarına potansiyel olarak amaçlarla bağlantılı tüm alanlarda erişmek kabil olduğu için bu durum amaçlarla bağlantılı yetki dayanaklarının kapsamının genişletilmesine neden olmaktadır. Amaçlar üzerinden açık olarak yetki delegasyonuna ilave olarak, başka alanlar da bu şekilde Birlik ve Topuluk amaçlarının gerçekleştirilmesi için Birlik ve Topuluğun yasama yetkisine açılmaktadır [Tanja Koch, Zulässigkeit staatlicher Umweltschutzbeihilfen: Der Kompetenznormkonflikt von Art. 130, Abs. 1 und Art.93 Abs.2 EG Vertrag (1997)]. Bir alanın ilgili Topuluk tarafından nihai olarak düzenlenmesi münferit bir durumda haklı görülebilir (Ilka Boeck, Die Abgrenzung der Rechtsetzungskompetenzen von Gemeinschaft und Mitgliedstaaten in der Europäischen Union, (2000), s.87]. Bu alanlar amaçlarla bir bağlantı yoksa bunun dışında üye devletlerin yetkisinde kalır. İç pazar bakımından önemli birçok alan bu şekilde, örneğin kamu güvenliğinin, çevrenin korunması, sağlığın korunması veya tüketicinin korunması nedenleriyle büyük ölçüde üye devletlerin yetkisinde kalmıştır. İç pazar yetkisine dayanarak (AT anl. md.95) Topuluk bu alanlara ancak işleyen bir iç pazar ekonomisinin gerektirdiği nispette girmektedir (krş.: EuGH C-376/98 – Deutschland/EP und Rat (Tabakwerbung), Slg.2000, I-8419).

Düzenleme alanları ve Topluluk amaçları muvacehesinde Topluluklara yapılan yetki delegasyonu Topluluklar-Avrupa Birliği ve üye devletler arasında açık olmayan bir yetki taksimi ortaya çıkarmaktadır. Bu tür bir yetki delegasyonu Birlik ve Topluluk amaçlarına erişmek için önemli olan düzenleme alanlarının mümkün olduğunca üye devletlerde bırakılmasını ve Birlik ve Topluluğun bu alanlarda sadece amaçlara erişmek için gerekli olduğu nispette tasarrufta bulunmasını veya direktiflerle, çerçeve kararlarla düzenleme yapılmasına olanak vermektedir; Birlik ve Topluluk hukukunun kapsamı ve bu şekilde üye devletlere kalan hareket alanı gereksinime göre dinamik olarak değişen koşullara uygun olarak farklı şekillenmektedir.

Topluluklara amaçlar üzerinden sınırlı yetkilerin sağlandığı alanların bir kısmında Topluluklar için (örneğin çevre, tüketicilerin ve sağlığın korunması veya tarım) farklı yetki dayanakları kabul edilmiştir. Bu durum farklı yetki dayanaklarının çakışmasına neden olabilmektedir. Özellikle üye devlet politikalarına teşvik, destek, mali katkı verilmesiyle ilgili sınırlı yetkilerin aynı zamanda iç pazar yetkileriyle yerine getirilmesi mümkündür (Siegrfried Magiera, Integration Vol.25, 2002, s.269).

Yetkilerin Münhasırlığı

a.) Anlaşmada öngörülen yetki delegasyonları

Topluluk yetkilerinin entegrasyona ve kooperasyona matuf yetkiler; konular ve amaçlar esasında kabul edilen Topluluk yetkileri şeklinde kategorize edilmesi Topluluk yetkileri ve üye devlet yetkileri arasında açık bir ayırım yapılmasını mümkün kılmamaktadır. Üye devletlerin hangi alanlarda muhtar olarak düzenleme yapma yetkilerini muhafaza ettikleri, üye devletlerin Topluluk hukukunu iç hukukta düzenlenmesi için yetkilerini ne ölçüde kullanmakla mükellef olduğu; üye devletlerin yasama yetkilerini kullanma olanağına sahip olup olmadığı, hangi yetkilerin münhasıran üye devletlere, hangilerinin

Topluluklara ait olduğu gibi soruların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Anlaşmalar münhasır yetkinin ne olduğunu tanımlamadan Avrupa Merkez Bankasının banknot basma izni verme konusunda münhasır yetkisinden söz etmekte (AT anl. md. 106); subsidiarite prensibinin münhasır yetki alanlarında kullanılmasını (AT anl. md. 5, fıkra 2) ve yine bu alanlarda güçlendirilmiş işbirliği yapılmasını reddetmedir (AT anl. md.11). Avrupa hukuk literatüründe (Eckart Klein, VVDStRL 50 (1991); s.56; Siegfried Magiera, Integration Vol.25, 2002, s.269; Christian Calliess, EuZW 1995, s.693) ve içtihat hukukunda [EuGH, 30/59-Steenkolenmijnen/Hohe Behörde, Slg.1961, 1(47); Bollmann, Slg.1970, 69(80)] münhasır, taksim edilmiş, rakip ve paralel yetkiler arasında ayırım yapılmaktadır. Topluluğun münhasır ve münhasır olmayan yetkileri bakımından farklı sonuçlara varılmaktadır (Daniel Dittert, Ausschliessliche Kompetenzen (2001), 41 vd.). Bu çerçevede kimi hukukçular konunun düzenlenmesi yetkisinden hareket ederken, diğerleri ise kimin yetkili olduğundan (örneğin, iç pazarın oluşumu ve işleyişine ilişkin amaçları takipte) hareket etmektedir. Münhasır Topluluk yetkisi özellikle ortak amaçlar çerçevesinde söz konusudur. Bu şekilde örneğin, iç pazarda serbest dolaşım amacı ışığında diplomaların eşdeğerliliği düzenlemesi sadece Topluluk tarafından gerçekleştirilir. Amaçlar ışığında münhasır yetkinin belirlenmesinde öngörülen amaçlara erişmek bakımından üye devletler ve Topluluk arasında bir seçim yapılmaktadır. Üye devletler prensip olarak yasama yetkisini kendi ülkeleriyle sınırlı kullanır ve diğer üye devletler için aynı düzenlemeyi yapamazlar. Oysa Topluluk ortak amaçlar için tüm üye devletlerde bağlayıcı düzenlemeler yapabilir (Claus Gulman, bkz.: Hailbrunner, Europa der Zukunft, 45).

Topluluk yetkilerinin konular yahut amaçlar esas alınarak dayanağının belirlenmesi bu yetki dayanaklarının birbirini devre dışı bırakması sonucunu doğurmaz. Tamamen tersine Topluluğun alan ve amaç yetkilerinin

kombinasyon ilişkisi içinde olduğu görülmektedir. Sadece çok az sayıda yetki örneğin, iç pazar yetkilerinde olduğu gibi pür amaç esasında karşımıza çıkmaktadır. Yetkilerin münhasırlığının alan yahut amaç esasında kabul edilmesi bununla beraber Topluluk yetkilerinin çifte karakter taşımamasını mümkün kılmamaktadır. Alan yetkilerinin ve amaç yetkilerinin birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir..

Topluluğun bir alan için münhasır yetkisinin kabul edilmesi önkoşul olarak Topluluğun bu alanda münhasıran amaç yetkisinin bulunmasını da gerektirmektedir. Bu yetki dayanaklarında münhasırlık iki bakımdan söz konusudur (örneğin, amaç: gümrük birliğinin teşkili, alan: gümrük tarifesi hukuku, bkzn.: C.True, Das System der Rechtsetzungskompetenzen der EG und der EU (2002), s.403 vd.). Topluluğun bir alan için amaçlar muvacehesinde üye devletlerin bu alanda yetkilerini ortadan kaldıran yetkisinin ortaya konulması Topluluk yetkilerinin primer hukuka göre münhasır karakterini teyit eder (Hans D. Jarass, Grundfragen de innerstaatlichen Bedeutung des EG-Rechts (1994), s.14). Amaç yetkileri buna karşılık sadece münhasıran Topluluğa bırakılan alanlarda takip edilecek amaçlar olmayıp, üye devletlerin de düzenleme yetkisinin bulunduğu alanlarda kullanılabilir yetkilere (örneğin, amaç: ortak pazar düzeninin oluşturulması; alan: tarım). Münhasır amaç yetkileri özellikle üye devletlere bırakılan önemli alanlara ilişkin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanlar amaçlar üzerinden Avrupa Topluluklarının ve AB'nin tasarruflarına açılmakta ve bu şekilde Avrupa Topluluğunun – AB'nin ve üye devletlerin yetkilerinin konusu olmaktadır. Topluluğun uyumlaştırma yetkisinin kapsamına giren alanlar bunun en güzel örneğini vermektedir. Uyumlaştırma yetkisi Topluluğa ve Birliğe yasama tasarruflarıyla üye devletlere kendi hukuk düzenlerini amaçlar bakımından önemli alanlarda değiştirme ve Topluluk-Birlik hukuku amaçlarına uyum sağlama yükümlülüğü getirmektedir.

Amaçların takibi için prensip olarak üye devletlerin sorumluluğunda kalan alanlarda Topluluk yetkileri kullanılmadığı sürece üye devletler yetkili olmaya devam eder. Topluluğun yetkilerini kullanmasıyla birlikte üye devletler yetkilerini bu alanda ihdas edilen Birlik ve Topluluk hukukuyla uyumlu olarak kullanma mükellefiyeti altına girer (Ivo Schwartz, EG-Kompetenzen für den Binnenmarkt (1995), s.42. Örnek, amaç: iç pazar; alan: çevrenin yahut kamu sağlığının korunması). Münhasır amaç yetkisinin münhasır alan yetkisiyle birarada olması bir zorunluluk olmamakla beraber mümkündür.

İç pazarın işleyişini temin gibi bir amaç nedeniyle bir alanın Topluluk bakımından öneminin reddedilmesi mümkün olmadığı için Toplulukların amaçlar üzerinden her alana potansiyel olarak el atması mümkündür; bir alanın münhasıran Topluluklara veya üye devletlere tahsis edilmesi sözkonusu değildir. Yetki sistemi, Birlik-Topluluk hukuk düzenlerinin ve üye devlet hukuk düzenlerinin potansiyel olarak tüm alanlarda karşılıklı etkileşimi üzerine inşa edilmiştir (Meinhard Schröder, Vertikale Kompetenzverteilung und Subsidiarität im Konventsentwurf für eine europäische Verfassung, JZ 2004, s.8). Bu durum üye devletler ve Topluluklar arasında sınırların kalktığı alanlarda Topluluğun ve üye devletlerin ortak sorumluluğunun bulunduğunu ortaya koymaktadır. Böyle bir yetki sistemi içinde Topluluklar ve üye devletler ortak olarak siyasi sorumluluk taşımaktadır.

Sekunder hukukun baraj etkisi muvacehesinde münhasır yetki

Yetkilerin münhasırlığı konusu çerçevesinde tartışılan bir diğer konu da Birlik ve Topluluk hukukunun geçerli olduğu alanlarda üye devletlerin hukuk ihdas yetkisinin devam edip etmediği hususudur (Siegfried Magiera, Integration Vol.25, 2002, s.269 vd.). Bu sorun özellikle sekunder Topluluk hukukunun geçerli olduğu alanlarda üye devletlerin Topluluk hukukunu ihlâl eden veya değiştiren uluslararası anlaşmalar yapması durumunda gündeme gelmektedir

(Alan Dashwood/ Michael Dougan/ Christophe Hillion/ Angus Johnston/Eleanor Spaventa, Draft Constitutional Treaty of the European Union and related documents, ELRev. 2003, s.3 vd.). Sadece primer hukuk için değil, sekonder hukuk için de Topluluk hukukunun baraj etkisinin kabul edilmesi ve bunun sonucu olarak üye devletlerin yetkilerinin sınırlanması, Topluluk yetki sisteminin şeffaflık kazanmasına hizmet etmektedir. Üye devletler yasama yetkilerini kullanırken sekonder hukuku daima dikkate almakla mükelleftir. Üye devletlerin Topluluk hukukunu ihlâl etmek istemiyorsa, Topluluk tüzükleriyle açıkça doğrudan yasaklanan veya bu yasağı sağlamak üzere direktif üzerinden öngörülen mükellefiyetlere aykırı hukuki tasarruflar yapmaması gerekmektedir. Sekonder Topluluk hukukunun baraj etkisi ancak anlaşmalarda yer alan yetki sisteminde herhangi bir değişikliğe yol açamaz (M.Nettesheim, bkz.: A. v.Bogdandy, Europäisches Verfassungsrecht (2002), s.415).

Mevcut yetki sisteminde yer alan yetki grupları

Bugünkü Birlik hukuk düzeninde Birlik ve Topluluk yetkilerinin üç ana grup içinde çeşitli alt gruplarla birlikte ele alınması mümkündür. Bunlar: alan yetkileri, uyumlaştırma yetkileri ve sınırlandırılmış alan yetkileridir. Entegre edici yetkiler kural olarak bu alanların tam düzenlenmesi için üye devlet hukuklarının harmonize edilmesine veya koordine edilmesine izin vermektedir

a.) Alan Yetkileri.

Kimi yetki dayanakları Avrupa Topluluklarına tüm bir alanı mütecanis olarak düzenleme ve bu alanlarda ulusal hukuku ikâme etme yahut bu alanlarda yeni hukuk oluşturma yetkisi vermektedir.

aa. Münhasır alan yetkileri

Üye devletlerin devre dışı bırakılarak alana özgü veya genel Topluluk amaçlarını takip için Topluluğa tam olarak tahsis edilen alanlarda yetkiler entegre edici karakterdedir. Münferit ulusal yasama yetkisinin kullanılması, Topluluk amaçlarının erişilmesini tehlikeye soktuğu nispette entegre edici yetkilerin kullanılması söz konusu olmaktadır. Amaçlar ve alanlar itibariyle münhasır yasama yetkisi sadece gümrük tarifesi ve ortak dış ticaret politikası, deniz kaynaklarının korunması, Birlik yurttaşlarının Topluluğa karşı sahip olduğu haklar, iç kurumsal hukuk, devlet yardımlarının denetimi bakımından kabul edilmektedir. Parasal Birlik için sadece alan itibariyle münhasır yetki kabul edilmektedir.

Münferit ulusal yasama yetkileri kullanıldığı takdirde Topluluk amaçlarının bu alanlarda erişilmesi tehlikeye girmektedir. Bunun dışında üye devletlerin Merkez Bankaları bakımından Avrupa sistemin şekillendirilmesinde kendi yasama yetkisi söz konusudur.

bb. Alanlar için öngörülen ortak yetkiler

Entegre edici yetkiler bu çerçevede Topluluğa veya Birliğe münhasıran tahsis edilen alanlarda değil, amaçların bütünlüğü itibariyle karşımıza çıkmaktadır. Amaçlar nedeniyle yetkilerin AT'na veya Birliğe tahsis edildiği durumlarda amaçlarda entegrasyon sağlanmakla beraber, ilgili alan hukuken mütecanis hale gelmemektedir. Alan itibariyle münhasır Topluluk yetkilerinin söz konusu olmadığı ortak politikalar, özellikle ortak tarım politikası ve ortak ulaştırma politikası bu çerçevede örnek oluşturmaktadır. Amaçların bütünlüğü ışığında bu amaçlar sadece Topluluk tarafından takip edilebilir. Bu durum amaçlar için önemli olan başka alanların Topluluklar tarafından düzenlemesine yol açmaktadır (tarım alanındaki yetkinin çevre korunmasına yol açması gibi).

b.) Harmonize edici yetkiler

Harmonize etme yetkisi amaçlar itibariyle münhasıran Topluluklara veya Birliğe verilmiştir. Alanlar itibariyle ancak üye devletlerin yetkileri münhasıran olmasa bile devam etmektedir.

Harmonize edici yetkilerin de iki gruba ayrıldığı görülmektedir. Amaçlar itibariyle münhasıran Topluluklara veya Birliğe verilen ancak rakip yetkilerin söz konusu olduğu bu yetkiler öncelikle alanlara ilişkindir. Bu yetkiler muayyen konularla sınırlı amaçlar için Topluluklara ve Birliğe tahsis edilmiştir; Topluluklara-Birliğe öngörülen ilgili alanlarda ve bu konularla bağlantılı diğer alanlarda düzenleme yapma izni vermektedir.. Bu alanların hangi alanlar olduğu, sadece bazı yetki dayanaklarında tam olarak ortaya konulması nedeniyle, harmonizasyon yetkisi amaca erişmek için Topluluklar-Birlik tarafından bir düzenleme yapılmasının gerekli olmasına bağlı olarak tespit edilebilmektedir. Alanlara ilişkin harmonizasyon yetkisine örnek olarak dolaylı vergilerin veya temel özgürlüklerin icrası gösterilebilir (krş.: N.Götz, JZ 1993, s.34).

Alanlara ilişkin harmonizasyon yetkisinde Topluluklara-Birliğe kimi alanlar yetki alanları olarak tahsis edilmemiştir. Bu alanlar sadece prensip olarak daha çok noktasal bir amacın takip edilmesi gerekliliği ile sınırlı olarak Toplulukların ve Birliğin düzenlemelerine açılmıştır. Entegrasyon yoğunluğu bu çerçevede alanlara ilişkin Topluluk-Birlik yetkilerinden daha azdır. Bunun ötesinde genel harmonizasyon yetkisi sadece genel olarak belli bir amaca ilişkin olarak, bu amacın takibi için ve bu amacın gerçekleşmesi bakımından önemli tüm alanlarda noktasal düzenlemeler yapılmasına izin vermektedir. Bu çerçevedeki en önemli örneği iç pazar için yasama yetkisinin hukuki dayanağını teşkil eden, AT anlaşmasının 95.maddesi vermektedir (C.Trüe, Das System der Rechtsetzungskompetenzen der EG und der EU (2002), 258 vd.).

c.) Üye devlet politikalarının tamamlanması, teşviki, desteklenmesi yahut koordinasyonu için sınırlandırılmış alan yetkileri

Üçüncü grubu, Toplulukları veya Birliği üye devletlerin politikalarını tamamlama, teşvik, destekleme veya koordine etmeye yetkili kılan yetki dayanakları oluşturmaktadır. Örneğin, çevrenin korunması, tüketicinin korunması, sağlığın korunması, kültür veya genel mesleki eğitim bu çerçevedeki örnekleri oluşturmaktadır. Bu yetki grubu içinde yine farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin çevrenin korunması yetkisi harmonizasyon önlemlerinin alınmasına da izin verirken (içerik olarak AT anlaşmasının 174.maddesinde sayılan amaçlara katkıyla sınırlı olarak), kültür, kamu sağlığı politikası, eğitim politikası harmonizasyon önlemlerini açık olarak yasaklamaktadır.

Bu yetkiler bakımından Birlik-Topluluklar ve üye devletler alanlar ve amaçlar için sorumludur. Bu yetkiler çerçevesinde üye devletlerin hukuk düzenlerinin bağımsızlığı Birlik ve Topluluk sekonder hukukunun başka bir düzenleme öngörmemesi koşuluyla büyük ölçüde korunmaktadır. Birlik veya ilgili Topluluk kural olarak sadece bunun Avrupa Toplulukları bakımından daha önemli olması durumunda tasarrufta bulunmaktadır. Üye devletlerin faaliyetlerinin koordine edildiği, teşvik edildiği, tamamlandığı, desteklendiği veya katkı yapıldığı alanlarda, ne üye devletler, ne de Topluluklar-Birlik münhasır yetkilere sahiptir. Topluluklar bunun ötesinde içerik olarak oldukça sınırlandırılmış bir kapsamda, Topluluk-Birlik amaçlarını üye devletleri yasama sürecine dahil etmeksizin gerçekleştirme yetkisine sahiptir. Üye devletler bu durumda hukuklarını Topluluk ve Birlik hukukuyla uyumlu olmadığı nispette uygulamazlar ve gerektiği takdirde Birlik ve Topluluk hukuku gereği olarak tâbi oldukları koordinasyon yükümlülüklerini yerine

getirirler. Toplulukların-Birliğin bu yetkileri asgari ölçüde entegre edici karaktere sahiptir.

Çözülmemiş çatışma problemleri

Yukarıda açıklanan yetkileri tahsis etme şekilleri, çeşitli yetki gruplarının dayanakları arasında çatışmalara neden olmaktadır. Sınırlı münferit yetki prensibine göre, hangi yetki dayanağının doğru bir dayanak olduğunun açıklığa kavuşması gerekmektedir. Hukuki dayanakların birleştirilmesi, yükümlülüklerin ve yasama prosedürünün farklılığı nedeniyle kolay değildir. ATAD'ın objektif, denetlenebilir kriterlere göre doğru yetki dayanağının seçiminde rol üstlenmesi sorunu çözememektedir. Aynı konuya ilişkin farklı hukuki sonuçlar öngören birbirleriyle çatışan normlardan özel olana genel düzenlemeye nazaran öncelik verilmesini öngören lex spezialis kuralının yetki dayanakları bakımından uygulanması, Topluluklara bırakılan alanlar ve amaçlar ışığında yapılan düzenlemeler arasında en azından bir benzerlik bulunmasını gerektirmektedir. Genel yetki dayanağı ışığında yapılan düzenleme ile özel yetki dayanağı ışığında aynı amacın takibi için yapılan düzenleme arasında yahut her iki yetki dayanağı ışığında takip edilen amaçlar için yapılan düzenlemelerden birinin diğerine nazaran daha özel düzenlemeler öngörmesi halinde lex spezialis kuralının uygulanması gündeme gelebilir. Lex spezialis kuralının koşulları çok nadir olarak gerçekleşmektedir. Özellikle harmonizasyon yetkisi ve sınırlandırılmış alan yetkilerinin çatışmasında lex spezialis kuralının koşulları gerçekleşmez. Bu yetkilerin yöneldikleri amaçlar farklıdır. İç pazar amaçlarının, örneğin çevre koruması veya kamu sağlığının korunmasına ilişkin yetki dayanağında takip edilmesi mümkün değildir (Beyer, JuS 1977, s.294).

ATAD tarafından uygulanan ve literatürde de desteklenen “ağırlık merkezi teorisi” yetki çatışmaları sorununun merkezinde bulunan harmonizasyon yetkileri ve sınırlandırılmış alan yetkileri arasındaki uyumsuzlukların çözümünde, bu yetkiler arasında ağırlık merkezi saptanamadığı için yardımcı olamamaktadır. Aynı alanın her iki dayanağa göre de aynı şekilde düzenlenmesi böyle bir durumda mümkündür. Amaçlar bakımından da alan yetkilerinin harmonizasyon yetkileriyle çatışması durumunda “ağırlık merkezi teorisi” yarar sağlamamaktadır. Harmonizasyon yetkileriyle Topluluk hukuk düzeni ve üye devlet hukuk düzenleri arasında işleyen bir bütüncül sistem yaratılmak istenmesi nedeniyle, harmonizasyon yetkisine istinat eden hukuki tasarrufların daima çifte fonksiyonu bulunmaktadır (C.True, Das System des Rechtsetzungskompetenzen der EG und der EU, (2002), s.192 vd.). Bu tasarruflarla hem uyum amacı, hem de harmonizasyonun gerçekleştiği ilgili alanın amacı takip edilmektedir. Örneğin, çevre ve tüketicinin korunması hükümleriyle ortaya çıkan ticari engellerin ortadan kaldırılmasıyla çevrenin veya tüketicinin korunması amaçlarının takip edilmesi söz konusu olmaktadır. Bu şekilde ticareti engelleyen koruma hükümleri, yeni bir koruma hükmünün oluşmasını gerektirmeyen tarafsız ticari hükümlerle ikâme edilmektedir. Örneğin çevre korumasının uyum amacına yahut alan amacına ağırlık verilmesi bu çerçevedeki zorunlu çifte fonksiyon sorununu hesaba katmamaktadır. Yasama organları tartışmalar esnasında ağırlığı şu yahut bu amaca vermek suretiyle esneklik sağlamaktadır. Bu nedenle amaçlar oldukça sınırlı olarak objektif ve hukuken denetlenebilir kriterler olarak mütalaa edilebilmektedir (Hans D.Jarass, EuZW 1991, s.530 vd.).

Anayasa Tasarısı

Anayasa Konvansiyonuna verilen görev

Nice anlaşmasıyla yapılan değişiklikler Topluluk-Birlik yetkileri bakımından beklenen açıklığı getirememiştir. Avrupa'nın geleceğine ilişkin

Konvansiyona bu çerçevede verilen görev, üye devlet yetkilerinden Topluluk yetkilerinin daha açık ayrılması, şeffaflığın ve basitliğin sağlanmasıydı (Thomas Schmitz, Integration in der Supranationalen Union (2001), s.361 vd.).

Yetki hükümlerinin I. ve III. bölümlere dağıtılması

Birlik yetki düzeninin temel prensipleri Konvansiyon tasarısının I.bölümünde münhasır ve paylaştırılmış yetkiler (makalede sınırlandırılmış alan yetkileri olarak ifade edilen) ve koordine edici, tamamlayıcı ve destekleyici yetkiler olarak liste halinde yer almıştır. III.bölümde ise yetkilerin dayanakları yer almıştır. Yetkilerin gruplar halinde düzenlenmesi temel yapıyı açık şekilde ortaya koyması nedeniyle anlaşma metninin basitleştirilmesini temin etmiştir.

AB yurttaşının bu listelere bakması fikir sahibi olmasını sağlayacaktır. Yetkilerin şeffaflığı beklentisi ancak III.bölümdeki detaylı düzenlemelere I.bölümün yansımaması nedeniyle karşılanamamıştır (Meyer/Hölscheidt, EuZW 2003, s.613). III.bölüm hükümleri büyük ölçüde mevcut anlaşmalardan üstlenilmiştir ve şimdiye dek olduğu gibi açık değildir. I.bölümde yapılan yetki gruplandırmalarına III.bölümde yer verilmemektedir. Faaliyet alanları başka noktai nazarlar esasında düzenlenmiştir (genel hükümler, ayrımcılık yasağı ve Birlik yurttaşlığı, iç politika alanları (Birliğin dış yetkileri). Bunun yegane istisnası çoğu sınırlandırılmış alan yetkilerinin III.bölüm V.başlıkta verilmesidir. I.bölümde ayrıca sistematik olmayan şekilde 3 grup içinde de yer almayan yetkiler sayılmıştır.

Anlaşmalarda birlik sağlanmadan hukuk düzeninin birliğinin sağlanması

Bugünkü Birlik ve Topluluk hukukunun tekliği anlayışına AT ve AB'ni tek bir hukuk sujeliğinde birleştiren anayasa tasarısı önemli katkı sağlamaktadır. Birlik anayasa tasarısı bugünkü AB'nin, AT yerine geçmesini (md.IV-3); 2. ve 3.sütunun ortadan kalkmasını ve bu sütunlardaki yetkilerin AT yetkileriyle bir

araya getirilmesini öngörmüştür. Bu durum şimdiki yetki sisteminin yapısıyla uyumludur. Zira bu yetki sistemi gerek Topluluk hukukunda, gerekse Birlik hukukunda hem güçlü, hem de daha az güçlü entegre edici yetki dayanakları içermektedir (Armin v.Bogdandy/Jürgen Bast/Dietrich Westphal, Die vertikale Kompetenzordnung der europäischen Union, EuGRZ 2001, s.441). Bu hiçbir şekilde supranasyonal hukuk topluluğunun pür entegrasyon hukukunun, uzlaşmayı gerektiren pür intergouvernemental prensiplerle birleştirilmesi anlamını taşımamaktadır ((Matthias Pechstein, EuR 1996, s.137). Anlaşmaların ve hukuk sujeliğinin tekliği Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve anlaşması istisna olmak üzere kabul edilmiştir. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu anlaşmasının AB anayasasına bir protokolle eklenmesi kabul edilmiştir.

Sınırlı, münferit yetki prensibi ve “esneklik kuralı”

Sınırlı münferit yetki prensibi Anayasa tasarısının madde I-9, fıkra 2 ve madde III-1’de karşımıza çıkmaktadır. Buna ilave olarak Birliğe verilmeyen bütün yetkilerin üye devletlerde kaldığı vurgulanmaktadır. AT anlaşmasının 308.maddesi anayasa tasarısında başka bir biçimde yerini almıştır (md.I-17). Bu hükmün uygulanma alanı tasarının III.bölümünde saptanan politika alanlarıyla sınırlıdır. Söz konusu hüküm anayasa tasarısına göre Birlik amaçlarını (anayasa tasarısında amaçlar md.I-3’de sayılmıştır) gerçekleştirmek için düzenlemenin gerekli olduğu her alanı kapsamayacaktır. Buna ilave olarak madde I-3, fıkra 5’te amaçların anayasanın Birliğe verdiği yetkilerin kapsamına uygun olarak takip edileceği öngörülmektedir. Birlik amaçlarına erişmek için yetki dayanaklarının yeterli olmaması durumunda Birlik amaçlarına erişmek söz konusu olmasa da gerektiği takdirde yetki boşluklarının kabullenilmesi gerekecektir..

Anayasa tasarısının III.bölümünde (md.III-14) sayılan politika alanlarına iç pazarın dahil olması nedeniyle Birliğin iç pazar yetkisine dayanarak hukuk ihdas etme yetkisi kabul edilmiştir. Ancak bunun yanısıra Topluluk yetkisine girmeyen alanlarda da esneklik kuralı muvacehesinde Birlik tarafından yetki kullanılması öngörülmüştür. Amaçlar üzerinden Topluluk yetkilerine açılan bu alanlar bakımından AT anlaşmasının 308.maddesinin eski hukuki durumunu koruyacağı varsayılmıştır. Hatta bu hükmün uygulanma alanının esneklik kuralının iç pazar bakımından sınırlanmaması nedeniyle genişletildiği düşünülebilir (Arminv.Bogdandy/Jürgen Bast/Dietrich Westphal, Die vertikale Kompetenzordnung im Entwurf des. Verfassungsvertrages, in: Integration 2003, S. 414).

AB anayasa tasarısında “alan“ kavramı yerine “politika alanları”ndan söz edilmiştir. Bu şekilde amaçlar üzerinden Topluluk yetki alanlarının açılmasına son verilmek istenmiştir. Bu yorum ışığında esneklik kuralının sadece alan yetkilerinin nihai olarak düzenlenmediği alanlarda uygulanma imkânı kalmaktadır. Amaç yetkileri üzerinden Topluluklara alan yetkilerinin açılması sorununu anayasa tasarısı görmezlikten gelmiştir. Uygulama ve ATAD kararlarıyla gerektiğinde soruna çözüm bulunması ihtimal dışı olmamakla beraber, belirsizliği ortadan kaldıracak şekilde sorunun tasarıda çözümlenmemesi eleştirilmiştir. Buna karşılık anayasa tasarısının madde I-17 muvacehesinde harmonizasyon yasağını aşmak için başka yetki dayanaklarının kullanılması açıkça yasaklanmıştır. Münferit durumlarda fiili çözümleri önleyebilecek özelliğe sahip bu düzenleme bugünkü hukuki düzenlemeyi aşmaktadır.

Anayasa tasarısının madde I-17 hükmünün ölçü dışı kullanılmasına karşı Anayasa tasarısı prosedürel önlemleri teminat olarak kabul etmiştir. Subsidiarite prensibinin uygulanmasında ulusal parlamentoların sisteme dahil

edilmesi (md.I-17, fıkra 2) ve AB parlamentosunun onayının gerekli addedilmesi prosedürel teminatlardır. AB parlamentosunun denetimi yasama yetkisinin yürütme üzerinden genişletici şekilde kullanılması sorununu çözmektedir. Bu çözümün esneklik kuralını ortadan kaldıran ve yetki kataloglarını dinamik ve esnek olarak şekillendiren “implied powers” üzerinden çözüm bulunmasına tercih edilmesi uygundur (Meinhard Schröder, JZ 2004, s.8). Zira böyle bir çözüm, prosedürel teminatlardan feragat edilmesi ve yetki kataloglarının potansiyel olarak belirsiz ve kapsamlı düzenlenmesi sonucunu verir; bu ise yetki paylaşımının somutlaştırılması iradesine ters düşer.

Yetki sınırları için ortak karar prosedürü ve prosedürel teminatlar

Anayasa tasarısının madde I-33, fıkra 1, ortak karar prosedürünü (AT anl., 251.md.) yeni AB'nin yasama prosedürü olarak ilan etmiş; bu meyanda Avrupa Parlamentosuna yasama organı statüsü vererek Avrupa Parlamentosu ve Konseyin hiyerarşik eşitliğini daha hassas bir şekilde vurgulamıştır (md.III-302, Oberwexer, Europablätter 2003, s.208). Bir yenilik olarak yetkilerin genişletilmesine karşı bir prosedürel önlem olarak erken uyarı sistemi kabul edilmiştir. Bu erken uyarı sistemine göre Avrupa Parlamentosuna ve Konseyine gönderilen Komisyon önerileri eşzamanlı olarak ulusal parlamentolara da bildirilecektir. Üye devletler parlamentolarının 1/3'ü yetki aşımı görüşünü taşıdığı takdirde Komisyonun önerisini gözden geçirme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu şekilde AB hukuki tasarruflarının doğrudan ve dolaylı olarak demokratik meşruiyeti iyileştirilmiştir. Avrupa tasarısının madde I-33, fıkra 2 ve 3 istisnalar da öngörmektedir [bir grup üye devletin birlikte inisiyatif kullanma hakkı (md.III-165); Avrupa Parlamentosunun işbirliği; Konseyde oybirliği (md.III-176, fıkra3; md.III-201, fıkra1)]. AB sekonder hukuku ihdasında güvenilirlik arttırılmıştır. AB yurttaşları sekonder hukukun oluşumunu takip etme olanağına sahip kılınmıştır.

Anayasa tasarısındaki yetki grupları

Anayasa tasarısı AB yetkilerini madde I-11'de üç gruba ayırmıştır. Bunlar münhasır yetkiler (md. I-12, fıkra 1) ile bağlantılı olarak paylaştırılmış yetkiler (md. I-13, fıkra 2) ve koordine edici, tamamlayıcı ve destekleyici yetkililerdir (md. I-16, fıkra 5 ile bağlantılı olarak). Grupların taksimi yukarıda da ifade edildiği gibi yeni bir durum değildir. Mevcut yetki sistemi ancak daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Anayasa tasarısı basitleştirme konusunda yanıltıcı olmuştur. Zira III.bölümdeki büyük ölçüde değişmeden kalan münferit yetkiler basitleştirmeden nasibini almamıştır (Ingolf Pernice, Eine neue Kompetenzordnung für die Europäische Union, Walter Hallstein Institut Humboldt Universität Berlin, WHI-Paper 15/02, s.27). Anayasa tasarısı madde I-11, fıkra 1 ve 2 herhangi bir tanım içermeyip, yetki gruplarının hukuki sonuçlarını ortaya koymuştur. Gerçek bir tanım, münhasır yetkilerin neden münhasır, paylaştırılmış yetkilerde neden sorumluluğun paylaştırılmış olduğunu ortaya koyabilirdi. Yetkilerin Birliğe verilme kriterlerinin açıklanması, münferit yetkilerin gruplara yerleştirilmesinde ve tüm yetki sisteminin şeffaflaşmasında önem taşımaktadır.

Konvansiyon tasarısındaki yetki gruplarının ayrıntıları

a.) Alanlara göre münferit yetkiler

Konvansiyon tasarısı münhasır yetkileri nihai olarak sayarak problemi sadece koşullu olarak çözmüştür. Konvansiyon tasarısı alanları esas alarak yetki dayanaklarını belirlerken, yetki dayanaklarının amaç boyutunu, diğer bir ifadeyle amaçların takibi için münhasır yetki kabul etmemiştir. III.bölümde yetkilerin taksiminde amaç boyutu varlığını korumaktadır. III.bölüm itibariyle bir alanın düzenlenmesine ilişkin münhasır yetkiler ve amaçların takibi için münhasır yetkiler arasında ayırım yapılması gerekmektedir (Ingolf Pernice, Eine neue Kompetenzordnung für die Europäische Union, Walter Hallstein

Institut Humboldt Universität Berlin, WHI-Paper 15/02, s.28). Konvansiyon tasarısının kısa listesi nedeniyle bir alanın münhasıran Birliğe tahsis edildiği tespitinin yapılması çok istisnai olarak mümkündür. Buna karşılık şimdiye dek olduğu gibi amaç yetkilerinin muhafaza edilmesi bir alanın münhasıran üye devletlerin yetkisinde kaldığı tespitini engellemektedir. Birlik ve Topluluk amaçların takibi için bir alanda düzenleme yapılması gerektiği nispete Topluluk yetkilerinin kullanılması önlenememektedir (krşet.: EuGH, C-350-92 – Spanien/Rat, (Schutzzertifikat für Arzneimittel), Slg.1985 (2009 vd.). Birlik yetkilerinin münhasır üye devlet yetki alanlarına taşmasının nasıl önenebileceği sorusu mevcut hukuki durumu teyit eden Konvansiyon tasarısı tarafından ortaya konulamamıştır. Konvansiyon tasarısının I.bölümünde “dual” veya “bipolaral” şekilde bir tarafta münhasır Birlik yetkileri kataloğunun, diğer tarafta münhasır üye devlet yetkileri kataloğunun ortaya konulması sisteme uygun düşmemektedir.

Birlik yetkilerini üye devlet yetkilerinden ayıran kesin sınırlar çizilmeden Birliğin münferit yetkilerini tanımlayan şimdiye dek geçerli “unipolar” sistem muhafaza edildikçe, unipolar olarak III.bölümde Birliğe verilen yetkilerin, I.bölüm üzerinden geri alınması olasılığı büyüktür. Bunun ise sistem ihlallerine ve belirsizliğe yol açması kaçınılmazdır.

b.) İkincil hukukta münhasır yetki anlayışının korunması

Anayasa tasarısının I-12.madde, 2.fıkrası muvacehesinde Birliğin uluslararası anlaşmaların akdi çerçevesinde sahip olduğu münhasır yetki dahil olmak üzere münhasır yetki anlayışı sekunder hukuk bakımından bugünkü yaklaşım korunarak her iki grubu da kapsar şekilde muhafaza edilmiştir. Bu durum Anayasa tasarısının madde I-11, fıkra 2’de öngörülen paylaşılmış yetkilerle bağdaşmamaktadır. Paylaşılmış yetkileri üye devletler Birlik yetkileri kullanılmadığı nispete veya Birliğin yetkilerini kullanmamaya karar vermesi

durumunda kullanması mümkündür. Üye devlet yetkileri Birlik yasama yetkisinin kullanılması durumunda da mevcudiyetini korur; ancak bu yetkiler Birlik hukukunun baraj etkisi nedeniyle kullanılamaz. Paylaşılmış yetkiler tasarının madde I-11, fıkra 2 muvacehesinde hiçbir şekilde Birlik münhasır yetkisine dönüşmez (C.Trüe, Das System der Rechtsetzungskompetenzen der EG und der EU (2002), s.374). Bu tenakuzun münhasırlık kavramının anlaşılarda öngörülen primer yetkilerle sınırlandırılarak, sekonder münhasır yetkiyi dışarıda bırakacak şekilde giderilmesi gerekmektedir.

c.) Paylaştırılmış/ortak yetkiler ve bunların tanımı

Paylaştırılmış/ortak yetkiler grubu oldukça büyük ve farklı alt grupları birleştirmesi nedeniyle, diğer bir ifadeyle hem münhasır olmayan alan yetkilerini (örneğin tarım ekonomisi yetkisi), hem alana bağlı olmayan (iç pazar gibi) harmonizasyon yetkilerini kendi içinde bir araya getirdiği için homojen karakterli değildir. Paylaştırılmış yetkilerin alt grubunda üye devletlerin ilgili alandan saf dışı edilmesinin mümkün olmadığı önceden belirlenmektedir (Arminv.Bogdandy/Jürgen Bast/Dietrich Westphal, Die vertikale Kompetenzordnung im Entwurf des. Verfassungsvertrages, in: Integration 2003, S. 414). Şeffaflığın daha iyi temin edilmesi için bu alt grubun daha belirgin olarak ortaya konulması gerekirdi.

Farklı entegrasyon yoğunluğuna sahip alanlara ve amaçlara ilişkin olarak yetki verme prosedürü bakımından bu çerçevede yeterli bir ayırım yapılmamıştır. Anayasa tasarısının I-11.madde, 2.fıkrasında paylaştırılmış yetkilerde bir alanın Birlik ve üye devletler tarafından ortak düzenlenmesinin kural olarak devam edip etmeyeceği açık şekilde ortaya konulmamıştır. İleride yapılacak düzenleme ihtiyaçlarının önceden bilinmemesi ve tamamen siyasi tahminlere göre bunun yapılmasının mümkün olması nedeniyle bir alanın anlaşmada önceden açıkça paylaştırılması olanaksız gözükmektedir.

Harmonizasyon, teşvik, tamamlama, destekleme ve katkı yetkilerinde görüldüğü gibi hukuk düzenlerinin birlikte etki yapması alana yahut alan bölümlerine göre yetkilerin paylaşımını temin eder ve sorumluluğun tekelleşmesini önler. Birlik ve üye devletlerin yasama yetkilerinin kesin olarak ayrıldığı durumdan farklı olarak paylaştırılmış yetkiler yararlı bir sinerji yaratır (Martin Nettesheim, bkz.: Armin v.Bogdandy, *Europäisches Verfassungsrecht* (2003), 415). Bu durum üye devletlerin yetkilerini korumaları bakımından en uygun formülü sunmaktadır. Birliğin amaçların takibi için gerekli sınırlar dahilinde münferit hükümler yahut karmaşık bir düzenleme olarak ilgili alan için ihdas ettiği hukuk üye devletler tarafından kendi iç hukuklarında düzenlenir. Paralel yetki kavramı Birlik ve üye devlet hukuklarının etki gösterme iradesini tam yansıtmamaktadır. Buna karşılık rakip yetki kavramı, Birlik ve üye devlet yetkilerinin aynı zamanda birbirleriyle ilişkili olarak mevcudiyetini daha iyi ortaya koymaktadır. Bu çerçevede belki en iyi seçim “Birlik ve üye devletlerin ortak yetkileri” kavramının kullanılması olabilir (Franz C. Mayer, *Die drei Dimensionen der Europäischen Kompetenzdebatte*, *ZaöRV* 61 (2001), s.577 vd.)

d.) Münhasır Birlik yetkileri alanında üye devletlerin icrai yasama yetkileri

Birliğin münhasıran yetkili olduğu alanlarda üye devletler, Birlik tarafından yetkilendirildikleri takdirde veya onlar tarafından ihdas edilen hukuku icra çerçevesinde yetkilidir (Anayasa tasarısı md. I-11, fıkra 1). Birinci durum olağandır. İkinci durum ise ilk bakışta üye devletlerin bu alanlarda artık yasama yetkisinin olmaması nedeniyle Birliğin münhasır yetkisiyle uyum içinde değildir. Münhasır alan yetkileri çerçevesindeki beklenti yetkilerin delege edilmemesi durumunda bu alanlarda herhangi bir tamamlayıcı düzenlemeye gerek olmaksızın Birliğin nihai düzenleme yapmasıdır. Şüphesiz Topluluklar ve Birlik hemen hemen hiç icrai yetki kullanmaz (Gornig/True, *JZ*

2000, 395). Bu nedenle Birlik tarafından münhasır yetkiler nedeniyle ihdas edilen hukukun icrası üye devletler tarafından düzenlenmektedir. Bu nedenle Birlik münhasır yetkisinin bu alanda doğan hukukun icrası dışında anlaşılması gerekmektedir. Bu yorumun doğruluğu Anayasa tasarısının madde I-11, fıkra 1'in Birlik yetkisini yasama ile sınırlandıran ve birçok alanda icra yetkisinin münhasıran üye devletlerde bulunduğunu ortaya koyan ifadesi teyit etmektedir. Bütün yetkiler için geçerli olan prensibin şüphesiz sadece bir bölüm için açıkça düzenlenmesi yanıltıcı bir sonuç vermeye müsaittir.

e.) İç pazar yetkisinin muhafaza edilmesi

Anayasa tasarısının madde I-13, fıkra 2/III-14'e göre genel iç pazar yetkilerinin paylaşılmış yetkilere yerleştirilmesi, amaçlar itibariyle münhasırlık boyutunun dikkate alınmaması nedeniyle doğru gözükmemektedir. Subsidiarite prensibinin uygulanması, aynı konuların iki kez denetime tabi olması sonucunu verecektir. Birliğin harmonizasyon yetkisi üye devlet hukuklarının iç pazarı bozan etkileri ve bundan doğan Topluluk düzenlemesi gerekliliğiyle açıklanmaktadır. Üye devlet hukuklarının iç pazarın mütecanisliğini bozan etkileri hukukun mütecanisliği Birlik tarafından sağlanarak bertaraf edilmektedir. AT anlaşması 95.madde/Anayasa tasarısının III-14 koşulları bulunduğu takdirde subsidiarite prensibi muvacehesinde yapılan denetim Topluluk yetkilerinin kullanılması lehine sonuç verecektir.

İç pazar yetkilerinin münhasır amaç yetkileri olarak kategorize edilmesi durumunda ise subsidiarite prensibine ilişkin prosedürel teminat devreye girecektir. Subsidiarite prensibinin denetiminin özel anlamı alana ilişkin somut soru çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin sağlığın korunması amacıyla tütün reklamlarının üye devletler tarafından yeterli düzenlenmesi mümkün müdür, yoksa sağlığın korunması için bir Avrupa düzenlemesine gereksinim mi bulunmaktadır?.

İç pazar yetkisinin içerik değişmeden kalması nedeniyle Birlik iç pazar yetkilerinin anlaşmaya aykırı düşmeksizin diğer alanlara genişletilmesi çerçevesinde subsidiarite prensibi muvacehesinde yapılacak denetim tek olanak olarak kabul edilmektedir. Bu şekilde iç pazarın yetki dayanağı işlevselliğini koruyabilmekte ve yetki dayanağına bir sınırlandırma getirilmemektedir. Özellikle sınırlandırılmış alan yetkilerinin harmonize edilmesi yasağının iç pazar yetkilerini kapsamı yönünde sınırlama kabul edilmemektedir (Anayasa tasarisının madde I-17'de yer alan esneklik kuralı bakımından da söz konusu olduğu gibi). ATAD, tütün reklamıyla ilgili direktif hakkında verdiği kararda iç pazar yetki koşullarının yerine getirilmesine bağlı olarak sınırlandırılmış alan yetkilerinde harmonizasyonu caiz kabul etmiştir (Franz C. Mayer, ZaöRV, 61 (2001), s.577).

İç pazar yetkisi çerçevesinde harmonizasyon yasağını by-pass için yasama tasarrufu ihdası iç pazar yetkisinin kötüye kullanılmasıdır. AT anlaşmasının 95.maddesi Anayasa tasarisının III-14'ü maddesi muvacehesinde kullanılan yetkilerin subsidiarite prensibinin teminatlarına ve ATAD denetimine tâbi olması öngörülmüştür. İç pazarın işlevini yerine getirmesi harmonizasyonu gerekli kıldığı takdirde bunun bütün alanlar için mümkün olması gerekir. İç pazar yetkisinin aşılması Avrupa entegrasyon anlayışına bir darbe teşkil eder. Ancak diğer yetki dayanaklarıyla çatışma problemi şüphesiz devam edecektir.

Değerlendirme ve yetki sisteminin geliştirilmesi

1. Yeni bir yaklaşım yerine, mevcut yetki sisteminin anlaşılır hale getirilmesi

Anayasa tasarisıyla gerçekleştirilmek istenilen şeffaflık, hukuka olan güvenin temini Avrupa Birliği'nin meşruiyeti ile doğrudan ilintilidir. Mevcut yetki dayanaklarının korunarak yetki sisteminin açıklığa kavuşturulması, AB yetkilerinin bir katalogta toplanması, üye devlet yetkilerinin bir katalogta

toplanması yahut her iki kataloğu kombine etme şeklinde olabilir. AB'nin yetkilerinin yer aldığı bir katalog mevcut anlaşmalarda bulunmaktadır. Sınırlı münferit yetki prensibi her bir münferit yetkinin açık olarak verilmesini gerektirmektedir. Buradaki problem liste halinde açık bir katalogun mevcudiyeti olmayıp, yetkilerin anlaşma metnine dağılmış olmasından ileri gelmektedir. Listelerin uzun bir deneyimden sonra nihai halini alması gerekir. Üye devletlerin yetkilerini ortaya koyan bir “negatif katalogun” kabulü yeni bir yaklaşım gerektirir. Anayasa tasarısında münhasır üye devlet yetkileri yer almamıştır. Birlik anayasasının genel bölümünde (giriş) amaç yetkilerinin yapısal unsurları ve Birlik ve Topluluk üyesi devletlerin alanların düzenlenmesinde işbirliği (özellikle harmonizasyon yetkisi) yapması konusu açık bırakılmıştır. Bunun sonucu olarak da genel prensip olarak ortaya konulan hususların detay hükümlerde yer almamasına rağmen, nihai düzenleme olarak algılanması tehlikesi doğmaktadır. Genel hükümlerde bu amaçla yapılan taksimat Konvansiyon tasarısının yetki gruplarından oldukça farklıdır. Konvansiyon tasarısında paylaşılmış alan yetkileri ve harmonize etme yetkileri, birinci grubun alana ilişkin, ikinci grubun amaca ilişkin olmasına karşın paylaşılmış yetkiler grubunda toplanmıştır.

Mevcut yapının şeffaflaştırılması yeni bir yaklaşımın benimsenmesine nazaran tercih edilmelidir. Buna ilave olarak mevcut sistemde önemli bir değişiklik yapmaya ilişkin siyasi bir irade gözlenmemektedir.

2. Yetkilerin çatışması probleminin devamı-çözüm olarak yetki hiyerarşisinin kabulü

Sınırlı münferit yetki prensibinin Anayasa tasarısının III.bölümünde büyük ölçüde değişmeden kabul edilmesi yetki dayanaklarının özellikle harmonizasyon yetkileri bakımından çatışma sorununun devamına işaret etmektedir (Jürgen Schwarze, ‘Ein pragmatischer Verfassungsentwurf’, *EuR*

2003, s.535). Çatışmaların ortadan kaldırılması için herhangi bir arayış yapılmamıştır. ATAD tarafından objektif, yargısal olarak denetlenebilecek kriterlerin ortaya konulması görüşü tam olarak karşılanamamıştır. Mevcut yetki sisteminde, yetkilerin tahsisinde fonksiyonel bir çözüm bulunması mümkündür. Entegrasyon yoğunluğuna sahip yetkiler Birlik ve Topluluklara verilerek hukuk ihdası ile bir alanın düzenlenmesi veya bir amacın takip edilmesi Birlik-Topluluklara bırakılabilir.

Anlaşma muvacehesinde Topluluğun-Birliğin münhasıran sorumluluğunun kabul edildiği alanlar ve onlar tarafından münhasıran takip edilecek amaçlar bakımından söz konusu olan entegrasyon yoğunluğunun, bu alanlara ve amaçlara ilişkin yetki dayanakları üzerinden azaltılması mümkün değildir. Zayıf entegrasyon yoğunluğu olan yetkilerin kullanılması, daha yoğun entegrasyon yetkisinin kullanılmasına izin veren dayanaklara göre verilen kararların geri alınması sonucunu doğurmaz. Yetkilerin entegrasyon yoğunluğuna göre bir hiyerarşiye sokulması gerekmektedir. Bu şekilde entegrasyon yoğunluğu güçlü olan alanlarda entegrasyon yoğunluğu zayıf olan yetki dayanaklarına istinaden hukuk ihdası önlenemez. Anlaşmaya göre entegrasyon yoğunluğu olan yetkilerin önceliği bulunmaktadır. Münhasır alan yetkileri bu nedenle paylaşılmış/ortak alan yetkilerine nazaran önceliğe sahiptir; her iki alan yetkisi kendi uygulama alanlarında harmonizasyon yetkisine nazaran önceliğe sahiptir ve bütün bu yetkilerin hepsi sınırlı alan yetkilerine nazaran önceliğe sahiptir (C.True, Das System der Rechtsetzungskompetenzen der EG und der EU (2000), s.454). Harmonizasyon yetkisi çerçevesindeki ilişkiler ağırlıklı olarak lex-specialis kuralı ışığında açıklanmaktadır.

3. Sınırlı münferit yetkisinin prosedürel teminatları

Anayasa tasarısı yetkilerin sınırlarına riayet bakımından prosedürel anlamda daha iyi teminatlar getirmek istemiştir. Yetki dayanaklarının kapsamı ve münferit durumlarda uygulanabilirlikleri hukuki tereddütlere yol açmaktadır. Birlik amaçlarına erişmek için bir önlemin benimsenmesi daima bir tahmin konusudur. Bu özellikler harmonizasyon yetkileri bakımından geçerlidir. Değerlendirme yetkisinin yasama yetkisi kullanan organa bırakılması gerekmektedir. Yasama yetkisinin doğru seviyede ve siyasi bir karar olarak doğru yetki dayanağına göre kullanılması, münferit yetki düzenlemesinin detayları ve prosedürel teminatları ATAD veya denetim yetkisi kullanacak bir özel mahkeme tarafından değerlendirilmelidir. Münferit yetki düzenlemelerinin adli denetimi mümkün kılacak bir somutluğa sahip olması gerekmektedir. Katı bir katalog düzenlemesi çözüm olarak risk taşımaktadır. Günümüzde 27 olan, daha sonra sayısı artabilecek üye devletlerin bu çerçevede bir anlaşma değişikliği konusunda kolay uzlaşabilecekleri varsayılmamaktadır.

4. Demokratikleşmede ilerleme ve hukuki dayanakların birleştirilmesi

Anayasa tasarısıyla ortak karar prosedürü açıkça kural olarak yasama prosedürü olarak ilan edilmiş ve bu prosedüre başka alanlar (örneğin madde III-127, fıkra 2 muvacehesinde tarım politikası) dahil olmuştur. Bu durum AB'nin demokratik meşruiyeti bakımından önemli bir adımdır. Buna ilave olarak yetki dayanakları daha kolay biraraya getirilebilecektir (Siegrfried Magiera, Integration 2002, s.269). Yasama yetkisi sadece bir prosedür çerçevesinde gerçekleştiği takdirde, bu prosedürün ihlâl edilmesi ihtimali ortadan kalkmaktadır. İşbirliği prosedürü çerçevesinde yaşanan sorunların (AT anlaşması madde.252) anayasa tasarısı ışığında ortadan kaldırılması istenmiştir. Geçerli anlaşmalar oybirliğiyle alınan AB Bakanlar Konseyi kararları bakımından istisnai olarak ortak karar prosedürünü kabul etmiştir.

Nitelikli çoğunlukla alınan AB Bakanlar Konseyi kararları için AB Parlamentosunun dinlenmesi veya onayı (AT anl. md.300) öngörülmektedir. Bu durum anlaşmalarda kombinasyon modellerinin kabul gördüğünü ortaya koymaktadır (bknz.: C-491/01 – British American Tobacco und Imperial Tobacco (Herstellung, Aufmachung und Verkauf von Tabakerzeugnissen), Slg.2002, I-11453 Rn.100 vd.).

SONUÇ

Konvansiyon tasarısı tarafından teyit edilen mevcut yetki sistemine nisbi bir açıklık getirilmesi bir ilerleme olarak kabul edilmiştir. Şüphesiz I.bölümde yeralan temel hükümler yetkilerin amaçlarla bağlantılarını ve sonuçlarını, Birlik ve üye devletlerin birçok alan için ortak sorumluluğunu; yasama için karşılıklı uzlaşma mekanizmasını açık olarak yeterli şekilde ortaya koyamamıştır. Bu eksiklikler belirsizlik anlamını taşımakta ve şeffaflıkta katedilen mesafeyi yok etmektedir. Oluşturulmak istenen hukuki açıklık sonuç olarak elde edilememiştir. Anayasa tasarısının madde I-17'de düzenlenen esneklik kuralının Birlik yetkilerinin kabul edildiği alanlarla sınırlı olup olmadığı açık değildir. Bunun dışında anayasa tasarısının yetki dayanaklarının çatışması sorununun yargı tarafından denetlenebilir objektif esaslara göre çözüme kavuşturulması ve sınırlı yetki prensibine ilişkin usul hukuku teminatları konusunda beklentileri karşıladığı kabul edilmemektedir.

KAYNAKÇA

Alan Dashwood/ Michael Dougan

Christophe Hillion/ Angus Johnston/

Eleanor Spaventa,

Draft Constitutional Treaty of the European Union and related documents ELRev. 2003

Armin v.Bogdandy/Jürgen Bast/

Dietrich Westphal

Die vertikale Kompetenzordnung im Entwurf des. Verfassungsvertrages, bkzn.: Integration 2003

Armin v.Bogdandy/Martin Nettesheim

Die Europäische Union. Ein einheitlicher Verband im eigener Rechtsordnung, EuR 1996

Armin v.Bogdandy/M.Nettesheim,

Grabitz/Hilf, Art.3b, EGV Rn.3. Art. 3b EGV (Kompetenzen der EG, Subsidiarität und Verhältnismäßigkeit), bkzn.: E. Grabitz/M. Hilf (Hrsg.), Kommentar zum EG-Vertrag, München, 6. Ergänzungslieferung März 1994 (in collaboration with Armin von Bogdandy).

Bever, Thomas

Gemeinschaftsrecht und Umweltschutz nach Maastricht, JuS 1997, 294 ff.

Christian Callies,

Die Umweltkompetenz der EG nach dem Vertrag von Nizza–Zum Handlungsrahmen der europäischen Umweltgesetzgebung, ZUR 2003,

Christian Calliess,

EuZW 1995, s.693) ve içtihat hukukunda
[EuGH,30/59-Steenkolenmijnen/Hohe
Behörde, Slg.1961

Christiane Trüe,

Das System der Rechtsetzungs- kompetenzen
der EG und der EU (2002), Nomos Verlag,

Christiane Trüe,

Die EU- und EG-Kompetenzen vor und
nach dem Entwurf eines Europaeischen
Verfassungsvertrages, ELRev. 2003

Christoph Vedder,

Das System der Kompetenzen in der EU
unter dem Blickwinkel einer Reform, bknz.:
V.Götz/J.Martínez Soria,
Kompetenzverteilung zwischen der
Europäischen Union und den Mitgliedstaaten
(2002), 9(10) Baden-Baden, Nomos, 2002

Claus Gulman,

Europa der Zukunft, Zentrale und dezentrale
Lösungsansätze, . bknz.: Kay Hailbronner
(Herausgeber),

Daniel Dittert,

Die ausschließlichen Kompetenzen der
Europäischen Gemeinschaft im System
des EG-Vertrags, Frankfurt/M., Berlin,
Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien,
2001.

Eckart Klein

Der Verfassungsstaat als Glied einer europäischen
Gemeinschaft, VVDStRL 50 (1991), S. 56 – 96

Franz C. Mayer

Die drei Dimensionen der Europäischen
Kompetenzdebatte, ZaöRV 61 (2001)

Gilbert Gornig, Christiane Trüe

Die Rechtsprechung des EuGH und des
EuG zum Europäischen Verwaltungs-
recht, JZ 2000

Hans D. Jarass

Grundfragen der innerstaatlichen
Bedeutung des EG-Rechts (1994)

Ilka Boeck

Die Abgrenzung der Rechtsetzungs-
kompetenzen von Gemeinschaft und
Mitgliedstaaten in der Europäischen
Union, (2000)

Ingolf Pernice

Eine neue Kompetenzordnung für die
Europäische Union, Walter Hallstein
Institut Humboldt Universität Berlin,
WHI-Paper 15/02

Hans Peter Ipsen,

Europäisches Gemeinschaftsrecht (1972), 20/21;

Hans Peter Krausser

Das Prinzip begrenzter Ermächtigung
im Gemeinschaftsrecht als
Strukturprinzip des EWG-Vertrages-
1991 - Duncker & Humblot

Ivo Schwartz,

EG-Kompetenzen für den Binnenmarkt:
Exklusiv oder konkurrierend / subsidiär?,
1995 Schriftenreihe des Zentrums für
Europäisches Wirtschaftsrecht, Nr. 53

Jürgen Schwarze,

'Ein pragmatischer Verfassungsentwurf',
EuR 2003, s.535).

Martin Nettesheim,

bknz.: Armin von Bogdandy,
Europäisches Verfassungsrecht (2003).

Matthias Pechstein,

Rechtssubjektivität für die Europäische
Union?, EuR 1996

Meinhard Schröder,

Vertikale Kompetenzverteilung und
Subsidiarität im Konventsentwurf für eine
europäische Verfassung, JZ 2004,

Moritz Röttinger,

Bedeutung und Rechtsgrundlage einer EG-
Richtlinie und Folgen einer Nichtigkeit,
EuZW 1993, S.1 17ff

Siegfried Magiera,

Zur Kompetenzneuordnung zwischen der
Europäischen Union und den
Mitgliedstaaten, Integration
25.Jahrgang 4/2002,

Tanja Koch,

Zulässigkeit staatlicher
Umweltschutzbeihilfen: Der
Kompetenznormkonflikt von Art. 130,
Abs.1 und Art.93 Abs.2 EG Vertrag (1997)

- Thomas Oppermann,** Europarecht, München 1999.
- Thomas Schmitz,** Integration in der supranationalen Union Nomos Verlag, Baden-Baden 2001
- Volkmar Götz/J.Martinez Soria,** Kompetenzverteilung zwischen der Europäischen Union und den Mitgliedstaaten (2006).
- Walter Oberwexer,** Der Entwurf eines Verfassungsvertrages für Europa.. Die Ergebnisse der Arbeiten des Europäischen Konvents im Überblick, bknz: Europa Blätter 2003, S 208 – 218
- Volkmar Götz,** Das Maastricht-Urteil des BVerfG, JZ 1993

Kısaltmalar

Art.	Artikel
Abs.	Absatz
AB	Avrupa Birliği
AT	Avrupa Toplulukları
ATAD	Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
bknz.	bakınız
BVerfG	Bundesverfassungsgerichts
EG	Europäische Gemeinschaft
EGV	Europäischer Gemeinschaftsvertrag
ELRev.	European Law Review
EU	European Union
EuGH	Gerichtshof der Europäischen Gemeinschaften
EuR	Europarecht

EuZW	Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
JuS	Juristische Schulung
JZ	Juristen Zeitung
KOM	Mitteilungen der Europäischen Kommission
Rn.	Randnummer
Rdnr	Randnummer
Slg.	Sammlung
VAG	Versicherungsaufsichtsgesetz
VVDStRL	Veröffentlichungen der Vereinigung Deutscher Staatsrechtslehrer
WHI	Walter Hallstein Institut Humboldt Universität
ZaöRV	Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht
ZUR	Zeitschrift für Umweltrecht

SİYAH ÇİZGİLERİN APELLES'İ

Prof. Dr. Adem GENÇ*

ÖZET

Albrecht Dürer, Rönesans dönemi Kuzey’li Ressamlar arasında kendini Gotik imgelem ustası olarak kabul ettirmiştir. Dürer’le ilgili yazılarında Erasmus onu, Antik Yunan’da herhangi bir sanatçıya verilebilecek en büyük paye anlamında “Siyah Çizgilerin Apelles’i” diye vasıflandırır. Bu makalede, 16. Yüzyıldan itibaren, Kuzey Avrupa’da zengin ortasının doğuşu ve gelişimi ile de açıklanan Flenk ülkesinin sanatsal difüzyonu ve Venedik hümanizmi bağlamında, Albrecht Dürer’in dehası tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: kültürel yayılma, burjuva, ticaret toplumu, Venedik hümanizmi

ABSTRACT

The Apelles of Black Lines”

Among the Northern artists during the period of Renaissance, Albrecht Dürer had proved himself as a master of Gothic imagination. Erasmus called him “The Apelles of Black Lines”, the highest praise that a critic of ancients could possibly give to any artist. This article aims at discussing the genius of Dürer during the time of Venetian Humanism and Northern Renaissance, regarding the success and diffusion of the Netherlandish culture that according to some sources was due to the economic development of a strong bourgeois and mercantile society from the 15th century onward.

Key Words: cultural diffusion, bourgeois, mercantile society, Venetian humanism

* Beykent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

GİRİŞ

Avrupa sanatında “*Cinquecento*” (16. Yüzyıl'ın başları) denilince, İtalyada, Leonardo, Raphael, Tiziano dönemi, Kuzey'de ise Dürer ve Holbein gibi sanatçıların yapıtları akla gelir. Rönesans'ın bu klasik dönemi, bazı kaynaklarda “Yüksek Rönesans” olarak da tanımlanmıştır. Batı resminin bu en büyük ustalarının niçin bu dönemde ortaya çıktıklarına dair bugüne kadar yapılan bilimsel araştırmalardan kesin bir sonuç çıkarmak güçtür. Ancak, dönemin sosyo-ekonomik veya topludurumsal (konjunktürel) tahliline yönelik sanat yazılarında, sözü edilen bu yaratıcı kişilik ya da sanatsal dehanın, başka bir anlatımla , “*existence of genius*” biçiminde ifade edilen bu olgunun sanatsal dinamiklerini ele geçirmek olasıdır.

YÖNTEM

Dürer'in yaratıcı yapıtlarını, yorumlamak için ilkin dönemin Ortaçağ zanaat geleneklerini enine boyuna kavramak, Rönesans sanaçı kimliği ile bu gelenekler arasındaki ilişkilerin önemine dair belgeleri incelemek, sanat üretimi ve sanatın toplumsal dinamikleri açısından her iki dönemi karşılaştırmak ve daha sonra, XV.Yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. Yüzyılın başlarında Avrupa'da meydana gelen siyasal ve ekeonomik gelişmeleri çok iyi kavramak gerekir. Bu alanda bugüne kadar Türkçe yapılan değerlendirmelerin büyük bir bölümü belli bir “methiye” veya retoriğin ötesine geçememektedir. Oysa, günümüzde, Rönesans düşüncesi ve sanatına dair, tarihsel olay ve olgularla bilimsel teknolojik devrimlerin oluşturduğu karmaşık yapı ve konjunktürel paradigmalardan birçoğu gün yüzüne çıkmış; sanat tarihi ve sanat eserleri inceleme literatüründe bugünden geriye dönüşlü tarihsel bakış açısı gibi yöntem araştırmalarında yeni olanaklar oluşmuştur.

Tablo 1. Albrecht Dürer, Özportre, 1500, Ahşap; panel üzerine yağlıboya, Münih Alte Pinakothek

Yeniçağ Sömürgeciliği ve Reformasyon

Dürer'in kalfalık yıllarında, Amerika'nın keşfiyle (1492), Avrupa'da, sanatçı ve düşünürün dünyaya bakışı değişmiş, Kopernik devrimiyle birlikte Avrupa insanının algı eşiği çok belirgin bir dönüşüm sürecine girmiştir. Batı Avrupa tarihinde çoğu kez insanlık dışı bir yayılmacılık siyasetinin başlangıcı kabul edilen bu süreçte Yeniçağ kolonyalizmi ile zirvesine ulaşılan, Emperyalist bir hamlenin sanayi öncesi ilk adımları da atılmıştır. Ticaret potansiyeliyle toprak mülkiyetinin genişletilmesine yönelik bu itici güce, "Reformasyon" diye adlandırılan yeni bir tinsel özgürlüğün oluşturduğu psikolojik atmosfer de eşlik ediyordu. O döneme kadar Hristiyan Batı'nın dünya görüşünü belirleyen otoriteler, şimdi her yönüyle sorgulanmaktaydı. Alman keşiş Martin Luther'in Roma Papalığına yönelik bu muhalefeti, bilim adamları, filozoflar ve sanatçılar tarafından da desteklenmiş, çağın maddi dünya gerçekliğinin algılamasında -göreceli olarak- radikal bir perspektif ortaya koymuştu.

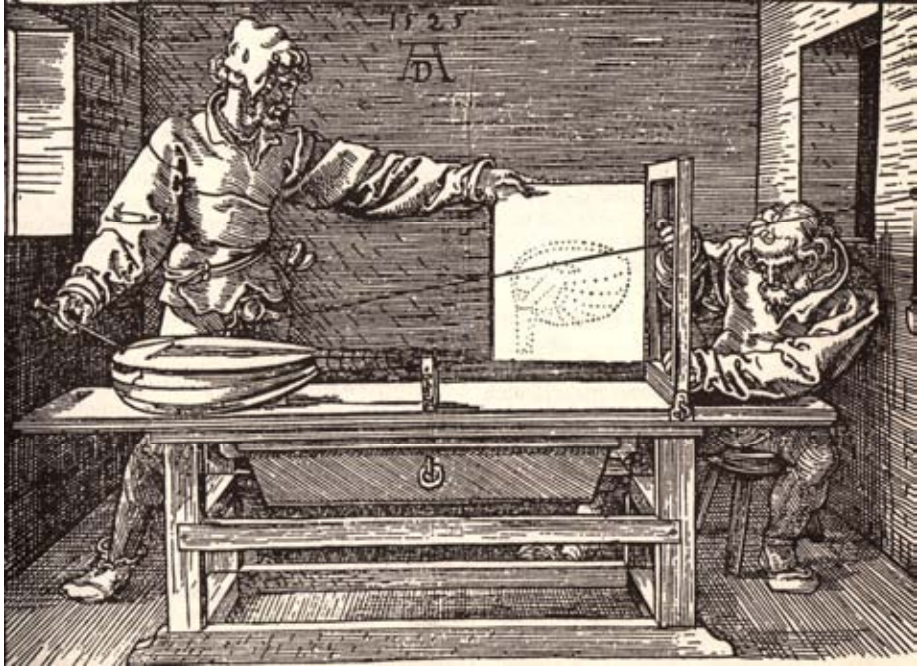
Sanat çevresi:

Dürer'in sanat ve estetik potansiyelinin oluşumunda gözardı edilmemesi gereken en önemli olgulardan biri de sanatçının sosyal çevresidir. Bu çevre, büyük soylular ve tüccarlardan oluşan kentsoylu sınıfından başka dönemin hümanistlerini de kapsıyordu. Daha önceleri Roma İmparatorluğu'nda görülen *patrisyenler* (seçkinler) de Dürer'in sanat patronları arasında yer almaktaydı. Bunlar, Avrupa'da 1350'lerde ortaya çıkan büyük veba salgımından sonra giderek önem kazanan bir toplumsal sınıf oluşturmuştu.

Kültürel "difüzyon" ve etkileşim:

Dürer, dönemin pek de kolay olmayan mesleki iletişim koşullarında Klasik İtalyan Rönesans tekniklerini, bilimsel perspektif yöntemleri üzerinde yapılan çalışmaları üslup kaygıları ile birlikte Alplerin ötesine taşıyan en ünlü ressamlardan biri sayılmaktadır. Dürer'in, İtalyan Rönesans sanatı üzerindeki

deneyimleri, çıraklık eğitimini tamamladıktan sonra Batı sanatçılarında bir gelenek haline gelen evlilik öncesi seyahatleriyle de açıklanabilir. Kalfalık yıllarında Basel’de bir ahşap gravür atölyesinde çalışmış, Kuzey Avrupa’nın birçok sanat merkezini gezmişti. İkinci kez gittiği Venedik’te, Giovanni Bellini gibi, Leonardo’ya yakınlığı ile bilinen sanatçılarla tanıştı. Zamanla, Bellini’ye olan hayranlığı, kendi renk duyarlığına da yansdı. Venedik dönüşünde, Latince, matematik, geometri üzerinde çalışmalar yapan Dürer, aynı dönemlerde, edebiyatla da ilgileniyor, Venedik hümanizmi ile Kuzey Avrupa resmi arasındaki ilişkilerin köprü ayaklarını kurmaya çalışıyordu.

Tablo 2. Albreht Dürer: makara ipliğiyle karelenmiş çerçeve marifetiyle kısıgörünümlü (rakkursi) desen çalışması yapan ressam, Unterweyßung Der messung, 1525, Ağaçbaskı

Gerçekte, Alman Rönesansı, başlangıç ve sonuç itibariyle, tek başına, ne Dürer gibi ressamın eserleri ne filozofların düşünceleri ne de Luther'in Reformasyonu sınırlı bir olgudur. Ama yine de örneğin, bugün Avrupa sanatında, XV. Yüzyıl Alman okulları (ekol) ile Dürer ve Holbein gibi sanatçıların temsil edilmediği bir “Yenidendoğuş” ve “Yenilenme” hareketinden söz edilemez.

Kuzey'de Flemenk kültürünün yayılması, Kuzey Avrupa'nın belli merkezlerde yoğunlaşan güçlü bir burjuva ve ticaret toplumunun kuruluş sürecine tekabül etmektedir. Venedik'te sona eren İpekyolu'nun Kuzey'e açılımı ve Flemenk ülkesinin liman kentlerine kadar uzanması, sözü edilen bu planlı ya da plansız kültürel “yayılımın bilimsel açıklamasına dayanak oluşturabilir.

Resim sanatında da görülen bu açılımın ana kaynaklarından biri de her türlü temanın kusursuz plastik anlatımında elverişli bir malzeme olan yağlıboya tekniğindeki gelişmelerdir. Vasari'nin, ondördüncü yüzyılda Cennino Cennini'nin Floransa atölyelerinde kullanılan yağlıboya tekniğine ilişkin notları ile yine Vasari'nin özellikle Kuzeyli sanatçı Jean van Eyck' ile ustası Rogier van der Weyden'e atfen yağlıboyanın ileri düzeydeki kullanımına ilişkin açıklamalarına karşın, Avrupa sanatında yağlıboyanın çok daha eski tarihlerde kullanıldığına dair belgeler de mevcuttur. Theophillus yazılarının, onikinci yüzyıla ait olan ilk versiyonundaki “*Deinde tere colores imponandos diligentissime oleo lin, ac valde tenues trahe eos cum pincello, sicque permittite siccarı*” biçimindeki ifadeler yağlıboyanın çok daha önceleri Avrupa resmine girdiğini ortaya koymaktadır (Aikema, B., Brown, L.B, 1999:57)

Çıraklık ve ustalık

Albrecht Dürer, 15. Yüzyılda Anthony Koberger isimli bir yayıncı ve ressamın vaftiz evladıydı. Nürnberg'te 1471 yılında doğmuştur. Babası bir kuyumcudur. Resimlerindeki ayrıntı ve gözlem duygusunda babasının ve bir kitap ressamı olan

Tablo 3. Albrech Dürer, Aziz Jerom'un Yaban Yaşamı 1496, Gravür

Tablo 4. Albrecht Dürer, Meryem ve Çocuk İsa, 1495, 47x36 cm Ahşap panel üzerine yağlıboya, Mamiano di Traversetolo, Magnani Vakfı, Rocca-İtalya

Michael Wolgemut'un etkileri olmuştur. Sanat formasyonu içinde genel sanat kültürünü dönemin hümanistlerinden Willibard Pirkheimer'den almıştır. Özgünbaskı tekniklerini Wolgemut'tan öğrenmiş; Basel hümanistleriyle Holbein arasında aşağı yukarı aynı dönemlerde kurulan ilişkilere benzer bir yakınlık Nürnberg hümanistleriyle Dürer arasında kurulmuştur.

Dürer, çıraklık eğitimini tamamladıktan sonra 1490 yılında bugünkü Almanya ve Hollanda'yı kapsayan bir araştırma gezisine çıkmış, bu sıralarda Yukarı Ren bölgesinde ünlü gravür ressamı Martin Schongauer'le tanışmak istemiş ancak, sanatçı, 1493 yılında Colmar'a gelmeden önce ünlü gravür ustası ve ressam Schongauer ölmüştü. Bu sıralarda, kısa bir süre Basel'de kalan Dürer burada, kitap ressamı ve illüstratör olarak çalıştı; Romalı şair Terence'in komedilerini, Sebastian Brant'ın "Aptallar Gemisi"ni resimledi. Nürnberg'e döndüğünde, 1494 yılında evlendi. Kısa bir süre için İtalya'ya gitti. Daha sonra Kuzey İtalya'ya yerleşti. 22 yaşında, çıraklık eğitimini tamamlamış genç bir sanatçı olarak bugün Louvre'da bulunan, üzerine parşömen kağıdı yapıştırılmış tuval üzerine yağlıboya tekniğiyle yaptığı 1493 tarihli öz portresi ile 1500 yılında halen Münih'te bulunan öz portresini yaptı. Erken dönem çalışmaları arasında en önemli yapıtlarından biri de 1504 tarihli "Paumgartner Altarı"dır.

Albrecht Dürer bu sıralarda baskiresim sanatı üzerine yoğunlaşmıştır. 1497 yılında "Büyük Apocalypse", 1500 yılında *Büyük İstirap (Great Passion)* ve *Bakire Meryem'in Yaşamı* konulu yapıtlarını tamamlamıştır. Konu maddesi bakımından geleneksel olan bu çalışmalar gerek boyut gerekse teknik açısından devrimsel bir içerik ortaya koyarlar. Çalışmaların çoğunda ve özellikle "Apocalypse"te ele alınan konu Reformasyon'dan hemen önceki dönemde en ilgi çeken popüler konular arasındaydı.

Tablo 5. Albrecht Dürer, Aziz Michael'ın Ejderle Savaşı, 1498, Ağaçbaskı,
39,2x28,3 cm

Dürer'in baskiresim çalışmalarında dramatik bir gerilim duygusu egemendir. Kompozisyonları, sözü edilen bu gerilim duygusu sayesinde dinamik bir yapı ortaya koyar.

Tablo 6. Albrecht Dürer, Melankoli, Gravür, 1515,di Traversetolo,
Fondazione Magnani-Rocca

Bu çalışmalarda özellikle Mantegna gibi İtalyan Rönesans ustalarının ve dönemin spiritüel etkileri belirleyici olmuştur. Bu çalışmalarını yaptığı

sıralarda Rönesans düşüncesi ve sanatında perspektif, ölçü, armoni, oran ve mutlak güzellik gibi kavramlar sanatçılar için önemli bir sorunsal (problematique) oluşturmaktaydı.

Dürer, İtalyan Rönesansı üzerine araştırmalar yapıp Vitruvius'un sanat yazılarını okuduktan sonra, 1504 yılında "Hz. İsa'nın doğuşu" ile "The Fall" adlı yapıtını gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalarda Dürer, ağaç baskı* yerine çizgisel gravür'ü tercih etmiştir.

Dürer, 1505 -1506 yıllarında yeni araştırmalarını Venedik'te sürdürür. Büyük bir olasılıkla burada Leonardo'ya yakın sanat çevresinin etkisiyle, insan bedeninin orantılar sistemini öğrenmiş ve tekrar Nüremberg'e dönmüştür. İkinci kez gittiği İtalya'da iki yıl kalmış ve Giovanni Bellini ile tanışmıştır. Bellini'ye duyduğu büyük hayranlık, onun renk anlayışını etkilemiştir. Venedik'te tamamladığı, "Gül Çelengi Yortusu - Feast of the Rose Garlands" konulu yapıtında, Venedik etkileri açıkça görülür: Çapraz tarama tekniği ile oluşturduğu gravürlerindeki koyu-açık zıtlıklar arasında kademeli geçişler sağlamıştır. Bu değişiklikler Nüremberg'e döndükten sonra yaptığı "Bakire Meryem'in Yaşamı" konulu çalışması ile önceki çalışmaları karşılaştırıldığında daha açık bir biçimde farkedilmektedir. Suluboya resimlerinin birçoğu bu dönemde yapılmıştır. Daha önceleri ve kendi döneminde, genellikle büyük boyutlu siparişler için eskiz niteliğinde olan bu tür suluboyalar, Dürer'de , sanatçının anlık coşkularını yansıtan bağımsız resimlere dönüşmüştür. Nürnberg dışında, başka kentlerden de siparişler alan sanatçı artık tanınmış, şöhretli bir sanatçı statüsüne kavuşmuştur. 1509 yılında Frankfurt'ta Jacop Haller'in siparişi üzerine yaptığı "*Meryem'in Göğe Yükselişi*" konulu altar resmi günümüze kadar ulaşmıştır. Dürer'in yeteneği ve yaratıcılığı üzerine en önemli sayılan belgelerden biri de bu yapıtla ilgili ön

* Ağaç baskı (woodcut) ile ağaç gravür (wood engraving) arasındaki fark, baskı kalıplarında kullanılan ağacın enine ya da boyuna kesilmiş olmasıdır

çalışmalarıdır. Halen Viyana'da Albertina'da korunmakta olan eskizler ve büyük boyutlu desenler, Dürer'in tekniği, araştırmaları ve çalışma yöntemi ile figür yorumu hakkında da bilgi vermektedir. Dürer'in en önemli patronlarından biri de İmparator Maximillian'dır. Dürer onun için büyük bir Zafer Takı tasarımı yapmıştır. Daha sonraları sanatçının atölyesinde baskiresime dönüştürülen bu tasarımların birçoğunda İmparator Maximillian'ın zaferleriyle ilgili tarihsel ve alegorik motifler bulunmaktadır. Büyük bir başarı olmaktan çok, merak uyandırıcı olması nedeniyle dikkat çeken bu çalışmalar Dürer'in Yunan ve Roma (Greko-Romen) sanatına duyduğu ilginin görsel anlatımı olup Klasik dünyanın gösterişli tören sahnelerinin Kuzey Rönesans uyarlaması niteliğindedir. Dürer bu çalışmalarında, görülen ve İmparatorun dua kitabı için yaptığı kenar suyu niteliğindeki çizimlerinde daha özgün bir yaklaşım içindedir.

Öte yandan, Dürer'in sanatsal portföyü ya da envanterinde, 42 adet ahşap oyma baskı ve 2 adet gravürden meydana gelen *Maximilian'ın Zafer Takı* (1515) konulu muhteşem bir baskiresim çalışmasının yanında, sanatçının kendi tercihleri doğrultusunda ortaya çıkan bağımsız çalışmalar da önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin *Şövalye Ölüm ve Şeytan*, *Aziz Jerome Çalışma Odasında* ve *Melankoli* adlı yapıtlarına, sanatçının yaratıcı potansiyelini, bireysel ifadelendirme ve yönelimlerini açığa çıkaran çalışmalar bağlamında önemli bir değer atfedilmektedir. (Smyth, Ed.1992:9-10)

1512'de İmparator Maximillian'a saray ressamı olarak atanan Dürer orada bir süre, çeşitli dekorasyon uygulamaları yapmış; 1520 yılında, şöhreti Nüremberg'in feodal sınırlarını aşınca, emekli aylığının yeniden bağlanmasını istemek üzere Hollanda'da V. Charles'ın Sarayına gitmiş, orada, mesleğinde kendisini kabul ettirmiş bir öncü gibi karşılanmıştı. Bu gezi boyunca anılarını kaleme alan Dürer, gördüğü yerlerin, insanların resmini

yapmıştır. Sanat tarihinde kendi türünün ilk örnekleri sayılan bu desenler sanatçının doğa ve evre duyarlığını, ayrıntı ve gözlem yeteneklerini ortaya koymaktadır. Nürenberg'e döndükten sonra *İsa'nın armıha Gerilmesi*'yle ilgili bir başka diziyi tasarlayan Dürer, bu sıralarda, portre üzerine yoğunlaşmaya başlamıştı. Asıl görevi bugün Münih'te bulunan *Dört Havariler* konulu diptik (ikili) panoyu tamamlamaktı. Bu yapıtını doğduğu kente armağan etmişti. *Dört Havariler* Dürer'in kişiliğini özetliyordu: İdeal insan figürlerini içeren bu tabloda Dürer derin bir biçimde duyulan dinsel mesajın ifadesini ele geçirmeyi amaçlıyordu. Panoya ilave edilen İncil metni, tabloya daha derin bir anlam katmış, sanatçının, Protestan mezhebiyle ilgili öğütlerini daha da anlamlı kılmıştır.

Bir ressam olarak Dürer'in sanatında en belirleyici ge çizgi/desen'dir. Kuzey Avrupa ve İtalya'da geniş bir ilgi alanı oluşturan grafik baskiresim çalışmaları, birçok sanatçıya yol göstermiştir. Bu özelliğinden ötürü Erasmus onu "*Siyah izgilerin Apelles'i*" olarak nitelemiştir. Onun sanat anlayışı 16. Yüzyıl'ın büyük İtalyan düşünürleri ve sanatçılarından farklıdır. Ama yine de, hümanist kültürün aşağı yukarı tüm alanlarını kapsayan çalışmalarının tarihsel ve felsefi kökenleri, klasikçi bir karakter ortaya koyar. Onun klasikçiliği, kendi döneminde aktüel bir antikite deneyimine bağımlı olmayıp genelde, dini yüksek bir gaye edinen klasik ifadelendirme mantığı içinde belli bir anlam kazanır. Ona göre antikite, doğayı ve onun simgelerini tüm derinlikleriyle kavrayan bir dindir ve antikiteye ancak Hristiyanlık inancının dramatik deneyimleriyle, Hristiyanlığın sürekli tedirgin edici ölüm ve günah kavramları aracılığı ile ulaşılabilir.

Tablo 7. Albrecht Dürer: Gül Çelengi Yortusu , 1506 , kavak panel üzerine yağlıboya , 162x192 cm, Ulusal Galeri, Prag

Albrecht Dürer, 1505-6 yılları arasında yaptığı Venedik gezisinde, oraya daha önce gelip Venedik'in Fondaco dei Tedeschi diye anılan ticaret merkezine yerleşen Alman tüccarların siparişi üzerine, Hz. İsa'nın oniki havarisinden biri olan San Bartholomew kilisesinin sunak masası için "Gül Çelengi Yortusu" konulu altar resmini tamamladı. 162X192 cm boyutlarındadır. Ahşap zemin (kavak) üzerine yağlıboya tekniği ile yapılmıştır. Halen Prag Ulusal Galerisinde bulunmaktadır. İsveç kuşatması sırasında hasar gören tablonun yeri değiştirilmiş, 1630'da eski yerine tekrar monte edilmiştir. 1662'de restore edilen resim, 1782'de bir açık artırmada 1 florine satılmış, birçok koleksiyonerin eline geçmiş ve en sonunda 1930'da Çekoslovak devleti tarafından satın alınmıştır.

Gotik ve Rönesans arasında bir mihenk taşı olarak nitelenen bu çalışmasına Dürer Şubat 1506'da başlamış, yaklaşık ikibuçuk ay sonra, Nisan ayının ikinci yarısında tamamlamıştır. Tabloya dair Venedik sanat geleneklerine uygun olarak, 21 adet azure kağıt üzerine desen ve mürekkep çalışması yapılmıştır. Bunun dışında çeşitli tiplerin yüz ifadelerine yönelik eskizler de bulunmaktadır. Tabloda soldan dördüncü figür olarak gösterilen Willibald Pircheimer'e, 25 Eylül 1506'da sanatçı tarafından yazılan bir mektupta tablonun tamamlandığı ifade edilmektedir.

Dürer'in bu altar resmi, o yıl, resmin konusu olan "Gül Çelengi Yortusu", ya da "Blessed Rosary" yortusunun, Venedikli dini otoriteler tarafından resmi bir tören olarak kabul görmesine yol açmış olabileceği de düşünülmektedir. Resimdeki figürlerin birçoğunun kime ait oldukları ortaya çıkarılamamış olmasına karşın bazı kaynaklarda, tablonun Venedik'teki Alman tüccarlardan oluşan gönüllü bir dini cemaat (confraternity) tarafından da sipariş edilmiş olabileceği yolunda birtakım açıklamalar bulunmaktadır.

Dürer, Kuzey Rönesans'ının hiç kuşku yok ki en büyük sanatçısıydı. Geniş bir alana yayılan çalışmaları gerçekten şaşırtıcıdır. Yağlıboya tabloları yanında, baskiresim, ağaç oyma ve gravürlerindeki ustalığı, sanatçının şöhretini kısa bir süre içinde Avrupanın her yerine yaymıştır. Halen tüm zamanların en büyük baskiresim ustası olarak anılmaktadır. Günümüzden yaklaşık 500 yıl önce yaşamış olan sanatçı, otuz yıllık kısa bir sanat yaşamı boyunca 350 ahşap oyma baskı yapmıştır. Sanatçının 60'ı aşkın yağlıboyası günümüze kadar kalmıştır. Seküler konularda olduğu gibi dini konularda da başarılı olmuştur. 1520-21 yılları arasındaki Hollanda gezisinde tuttuğu günlük dahil olmak üzere sanatçının kuramsal çalışmalarına dair günümüze kalan belgeler, tüm diğer Erken Kuzey Rönesans sanatçılarından daha çoktur. (Bailey, 1995)

Matematik ve sanat:

Bilimsel gözlem ve araştırmalarını bir ömür boyu sürdüren sanatçı, Rönesans sanatına temel oluşturan kuramsal bilgiler üzerine ölümünden üç yıl önce , 1525'te “*Underweysssung Der messung*”*; 1528'de ise “*Vier Bücher von Menschlicher Proportion*” ** adlı kuramsal çalışmalarını yayımlamıştır. (Osbdrne,1970:340)

Bir Grafik Baskiresim ustası olarak Dürer, çalışmaları başta olmak üzere, Halen Nürnberg'te bulunan “Dürer House ” taki yağlıboya resim atölyesinde oksit ve inorganik maddelerden oluşan el yapımı boyalar kullanarak yaptığı öz portrelerinde, sunak masası (altar) resimleri üzerindeki çalışmalarında, manzara ve suluboya ressamlığında, sürekli olarak, ayrıntı ve gözlem yeteneklerine dayalı çizim duyarlığını öne çıkarmıştır. Bu açıdan bakılınca Dürer, hiç kuşku yok ki, perspektif yanılısma, kısıgörünüm, insan anatomisinde oran ve orantı gibi plastik sanatların birçok alanındaki uygulama ve kuramsal birikimleriyle Kuzey Rönesans'ta Almanya'nın sanat tarihine kazandırdığı en önemli isimlerden biridir.

Rönesans düşüncesi ve sanatında kuramsal birikimleriyle de öne çıkan Dürer'in, 1525 yılında, perspektif , ölçü, oran ve kısıgörünümlerle ilgili *Ölçme Üzerine Tezler / “Underweisung der Messung”[†]* ; 1528'de de *İnsan Bedeninde Ölçü ve Oranlar Konusunda Dört Ayrı Kitap[‡]* isimli yapıtlarını yayımlanmış, aynı yıl içinde ölmüştür.

Sonuç: Rönesans sanatında Dürer dönemi , büyük ustaların yetiştiği bir çağ olarak sanat tarihinde “Yüksek Rönesans” diye anılmaktadır. Bu olgunun tarihsel bir tesadüften ibaret olmadığına yönelik düşüncelerin büyük bir

[†] “Ölçü ve Oran Üzerine Tezler”

[‡] *İnsan Anatomisinde Ölçü ve Oran Üzerine Dört Kitap /Four Books on Human Proportion*

bölümü, o dönemlerde, Flemenk ülkesinde ve İtalyada ortaya çıkan kültürel diffüzyon ve bu difüzyonun sanat çevresinde yol açtığı dinamiklerle açıklanmaktadır. Aristokrasi ve kentsoylunun sanat patronluğu yanında, Reformasyon hareketleri ile Avrupada, (erken kapitalist burjuva toplumunun kuruluş sürecinde) ortaya çıkan ticari, siyasal, sosyal ve kültürel hareketler, sözü edilen bu dinamiklerin temel öğelerini oluşturmaktadır

KAYNAKÇA

1. AIKEMA,B.,BROWN, L.B, (1999), Renaissance Venice and the North' , Crosscurrents in The Time of Dürer, Bellini and Titian, Thames and Hudson
2. BAILEY, B, (1995), Dürer, Phaidon Press London, 1995
3. OSBORNE , H., (1971), Oxford Companion to Art, Oxford University Press,
4. SMYTH, F.P.,(Ed.1992), Dürer to Diebencorn, National Gallery of Art, N.York

**JOHN CONSTABLE:
RESİM SANATINDA DOĞAL ÇEVRE**

Arş. Gör. Dr. Emre TANDIRLI*

ÖZET

Manzara imgesi resim sanatı için vazgeçilmez bir esin kaynağı olmuştur. John Constable'ın eserlerindeki doğal çevre esinlenmeleri, doğa imgelemine yüklenmiş olan yoğun tinsellikle bütünleşmektedir. Constable ayrıca doğaya karşı Platoncu bir yaklaşım benimsemiştir. O aslında doğal çevrenin değil, doğal çevreye yansıtılmış olan sevginin ve tutkunun resimlerini yapmaktadır. Benzer bir yaklaşımı neo-romantik resmin uzantısı olan kişisel yapıtlarımızda görmekteyiz. Ancak günümüz dijital teknolojisi, internet ve medya nedeniyle söz konusu duyarlılığımızı kaybetmeye başlıyoruz. Constable'ın sanatında ortaya koymuş olduğu anlayış doğrultusunda, güncel yaşantımızdan hızla uzaklaşan tinselliğin, alıştığımız gündelik imgelere yeniden taşınması kaçınılmaz hale gelmektedir. İncelemeye aldığımız kişisel yapıtlar aracılığıyla bu gerekliliği yerine getirmeye çalışıyoruz. Nitekim Descartes doğa imgelemine altında saklı olan bir şeyler olduğunu, Descartes'in takipçisi Bachelard ise bu saklı duran şeylerin ancak sanatçı tarafından ortaya çıkarılabileceğini öne sürmektedir.

Anahtar kelimeler: Manzara, pitoresk, tinsellik, ideal güzellik, neo-romantizm

ABSTRACT

Landscape image is the essential source of inspiration for visual arts. The inspirations of the natural environment in the paintings of John Constable are amalgamated with the intense spirituality charged on the perception of nature. Constable adopts a Platonic approach to nature. In fact, he did not depict the nature but the love and the passion projected on the nature. We observe a similar approach in our own art works which are the extensions of Neo-Romanticism. Because of today's digital communication technology, we are losing our sensitivity. In the light of Constable's views, it is inevitable that, we have to adopt the spirituality, once again, into our everyday images. We are obliged to do that through our individual works. As Descartes points out, there is something hidden behind the images of nature, and as his follower Bachelard says, it is only an artist who can discover what is hidden behind them.

Key Words: Landscape, picturesque, spirituality, ideal beauty, Neo-Romanticism

* Beykent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü Araştırma Görevlisi, İstanbul
emret@beykent.edu.tr

GİRİŞ

Doğal çevre, yeryüzü, aşına olduğumuz çevresel alanlar, muhteşem doğa oluşumları, kentsel çevre, devasa yapılar, tarihi kalıntılar, modern binalar, vb. tüm bunlar resim sanatı için esin kaynağı olan başlıca temalar arasında gelmektedirler. Şunu öncelikle belirtmek gerekir ki doğal çevremiz, sadece sanatta değil pek çok inanış ve düşünüş için en yalın model olarak ele alınmaktadır. “*Bir ressamın ilk önce ulaşması gereken şey etrafını saran doğal çevresini etüt edebilme becerisine ulaşmasıdır.*” (Lucian Freud, “Constable, Le Petit Journal des Grandes Expositions”, (“Büyük Sergilerin Küçük Dergisi”), Paris, 2003, s. 3). Doğal çevremizde sadece yeryüzü değil, deniz ve gökyüzü de manzara resmi için vazgeçilmez temalar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Zira manzara resminde ele alınan bu temalar aslında hayatın başlangıcını sağlamış olan üç temel elemanı temsil etmektedirler. Bu temalar toprak, su ve havadır. Yeryüzü toprağa, deniz suya ve gökyüzü de havaya gönderme yapar. Eserde ele alınan bu temalar aracılığıyla çeşitli fenomenolojik teoriler ortaya atılmaktadır. Bu sayede manzara resmine derin kavramsal nitelikler yüklemeye başlarız.

Yeryüzü hem kuramsal hem de pratik anlamda sanat yaratımı için en belirgin esin kaynağı olarak görülmektedir. Yeryüzü, felsefi olarak pek çok teoriye ve yoruma açık bir eleman olarak ele alınmaktadır. Örneğin bazı filozoflar yeryüzünü yaşamın ve hayatın özü olarak kabul etmektedirler. Bu çerçevede Aristote, Platon, René Descartes, Gaston Bachelard, Raffaele Miliari, Kenneth Clark, vb. gibi tarih boyunca pek çok düşünür ve yazar yeryüzü ve doğanın insan üzerindeki etkileri üzerine pek çok teori geliştirmişlerdir.

Gaston Bachelard, “Yeryüzü ve dinginliğin düşselliği”, adlı eserinin önsözüne yeryüzü için şöyle bir tanımlama getirmektedir: “*Toprak/Yer sırlarla dolu şeyleri saklamada ve ortaya çıkarmada çok etkin bir temel elemandır.*”

(Gaston Bachelard, “La Terre et les reveries du repos”, (“Yeryüzü ve dinginliğin düşselliği”) Paris, Librerie Jose Corti, Les Massicotés, 1948, s. 7).

Bu yaklaşım, bize aynı zamanda Descartes’in metafizik tanımlamasını yaparken kullanmış olduğu alegoriyi hatırlatmaktadır: Felsefe tarihinde pek meşhur olan bu alegoride Descartes’in şu benzetmelerine yer verilmiştir. “*Felsefe bilimi tam olarak bir ağaca, bu ağacın kökleri metafizik bilimine, ağacın gövdesi fizik bilimine ve bu ağacın tüm diğer dalları diğer tüm bilim dallarına benzetmektedir*”. (René Descartes, “Les Principes de la philosophie, Première partie – Lettre préface”, Introduction et notes de G. Durandin, (“Felsefenin Prensipleri, Birinci Bölüm – Önsöz, G. Durandin’in giriş notları”), Paris, Vrin Yayınevi, 1989, s. 17). Descartes bu alegori ile metafizik kavramlarını algılamamıza yardımcı olmaktadır. Böylelikle filozof, metafizik boyutta var olan her şeyin, gerçek görüntülerin altında saklı olduğunu ileri sürmektedir. Görülüyor ki mekanist ve rasyonel (akılcı) teorileri ile tanınan Descartes bu noktada hem Plâtoncu bir tavır almaktadır, hem de onunla çelişmektedir. Ancak felsefe ağacı teorisi oldukça tutarlı ve mantıklıdır. Romantik manzara resminde ve özellikle de John Constable’ın resimlerinde doğal çevre ve yeryüzü görüntüleri, tinsel ve metafizik varlığı muhteva eden görüntüler olarak ele alınmaktadır. John Constable başta olmak üzere romantik dönem ustaları resimlerinde salt doğa tasvirleri ortaya koymayıp aynı zamanda o doğada saklı olanın gizemini çözmeye çalışmışlardır.

2. RESİM SANATINDA DOĞAL ÇEVRE

Manzara resimleri ile tanılan ustaların eserlerini incelediğimizde görmekteyiz ki doğal çevre ve yeryüzü sanat üretiminin vazgeçilmez teması olarak ele alınmaktadır. Resim sanatına konu olan çevresel elemanlar, yeryüzü ve gökyüzü görüntüleri, “peyzaj” olarak adlandırdığımız resim türünün vazgeçilmez öğeleri arasında gelmektedirler. Bu temel öğeler Ortaçağdan

İtibaren resim sanatında farklı şekillerde ele alınmışlardır. Genellikle dini içerikli figür resimlerinin üretildiği yüzyıllarda bile manzara imgesin önemli bir tamamlayıcı işlevi olduğunu görmekteyiz. Uzun bir süre boyunca doğa imgesi, resim sanatında bir dekor veya bir arka plan olmanın ötesine de geçememiştir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki, tamamlayıcı bir dekor gibi ele alınan bu doğa görünümünde dahi yine dini içerikli bir tinselliğin yüklü olduğunu görmekteyiz.

Resim sanatında, XIX. yüzyıla kadar, Tanrı yaratusı olarak karşımızda duran doğa görünümüne sadık kalınmaktaydı. Tuval üzerinde doğanın taklidini meydana getirmek, ideal bir doğa imgelemine arayışı olarak görülmekteydi. Bu yaklaşım aynı zamanda Plâtoncu düşünceyle de yakın bir ilişki içerisindedir. Bu anlamda sanatçılar, gerçek doğa imgesini asıl olanın yani idea'nın yansıması olarak görüp, resim sanatı aracılığıyla bu doğa imgesini taklit ediyorlardı. İdea'nın yansıması olarak gördükleri doğa imgesini taklit ederek yine idea'ya ulaşma girişimini ortaya koymaktaydılar.

François Warin'e göre "*İdea'nın en yetkin sunumu sanat aracılığıyla ortaya konmaktadır.*" (François Warin, "I'Art", ("Sanat"), Paris, Ellipses Yayınevi, 1996, s. 41). Shelling ise sanatın ideanın en yetkin sunumu olması durumunda ideanın ve kavramın gerçek görüngüden daha gerçek olması gerektiğini savunmaktadır. "*İdea her zaman için asıl olandan daha üstün bir yansımadır.*" (Friedrich Wilhelm Joseph Von Shelling, "Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums", ("Akademik çalışma metodu üzerine konferanslar"), Paris, Payot Yayınevi, 1979, s. 135)

Belirtmek gerekir ki peyzaj derin duygularımızı harekete geçiren bir resim türüdür. Manzara resmi aynı zamanda ideal güzellik arayışının kendini gösterdiği tinsel bir formdur. Hegelci bir yaklaşımla diyebiliriz ki sanat,

doğanın ideal güzelliğini ortaya çıkaran bir araç niteliğindedir. Raffaele Miliani “Manzaranın Estetiği” adlı eserinde Peyzajın “engin bir yaratıcılığa açık olan tinsel form” olduğunu belirtmektedir. “Çünkü doğaya her bakışımız bizdeki ideal manzara imgesinin oluşmasını sağlamaktadır.” (Raffaele Milani, “Esthétique du paysage, Art et contemplation”, (Manzaranın Estetiği, Sanat ve Bakış”), Paris, Actes Sud Yayınevi, 2005, s. 52)

Bilinen bir doğal çevrenin tasviri bu anlamda en fazla takdir görecektir olan yöntem olmuştur. Genel bir kanıya göre sanat tarihinde ilk olarak gerçekte var olan bir bölgenin tasviri, İsviçreli sanatçı Konrad Witz’in “pêche miraculeuse”, (“mucizevî av”) adlı tablosunda yer almaktadır. Bu tabloda Cenevre kenti yakınlarında bulunan Lac Léman nehri üzerindeki bir yer bire bir tasvir edilmiştir.

Resim 1. Konrad Witz, “pêche miraculeuse”, (“Mucizevî av”), 1444, Ahşap üzerine yağlı boya, 121 x 159 cm, Cenevre Sanat ve Tarih müzesi, İsviçre

“Campin’in yolundan giden, bir İsviçreli sanatçı, ilk olarak topografik bir manzarayı resminde tasvir etti. 1444 yılına tekabül eden ve Cenevre Müzesinde bulunan “Mucizevî Av” adlı tablonun arka planıydı bu manzara. Bu manzara imgesi, Cenevre yakınlarındaki bir yerin pre-rafaelist yaklaşımla ortaya konan bir tasviridir.” (Jean Arrouye, “Invention du paysage provençal”, (“Kırsal manzara resminin doğuşu”) I. Cilt, Bernard Teyssèdre danışmanlığında, Paris, Paris 1- Panthéon-Sorbonne Üniversitesi, Sanat ve Sanat Bilimleri Bölümü Doktora Tezi 1984, s. 34, (Kenneth Clark’dan alıntı “Land scape into the art”, “l’Art du paysage”, (“Manzara Sanatı”), Londra, 1949))

Sanat tarihine baktığımızda, kuzey Rönesans’ında, özellikle Hollandalı sanatçılar tarafından doğal çevreye sadık kalınarak meydana getirilmiş tasvirlerle rastlamaktayız. O dönemlerde Hollanda resminde amaçlanan gerçekte var olan ve bilinen yerlerden yola çıkarak ideal bir manzara imgesine ulaşmaktı. Ayrıca, Hollandalı Romantiklerin resimlerinde, gerçekte var olan ve iyi bilinen yerlerin resmedilmesi, yüce bir vatanseverlik duygusunun ortaya konması anlamına gelmektedir. Hollandalı Romantiklere göre bize tanıdık gelen yerleri resmetme arzusu, üzerinde yaşanılan topraklara, çevreye ve tabiata olan sevgi ve tutku duygularından kaynaklanmaktadır.

3. JOHN CONSTABLE’IN RESİMLERİNDE DOĞAL ÇEVRE VE PİTORESK

Sanat tarihi boyunca ressamlar doğup büyüdükleri veya içinde yaşadıkları kasabaları köyleri ve şehirleri resimlerine sıklıkla konu etmişlerdir. Sanat tarihinin belli dönemlerinde örneğin XX. yüzyılın başlarında izlenimcilik akımıyla birlikte bu uygulamanın sanatçılar tarafından oldukça benimsendiğini görmekteyiz. Tematik olarak, sanatçıların doğup büyüdükleri bölgeleri ele almaları, resimsel manzara imgesinin bir vazgeçilmezi olagelmıştır. Bu

temalar aynı zamanda romantik dönem sanatçıları için de başlıca esin kaynağını teşkil etmektedir. Sanat tarihini, özellikle de romantik dönem manzara resimlerini incelediğimizde, belli bir coğrafi bölgeye, bir kasabaya veya çevresine, bir şehre duyulan tutku ve aşk, romantik manzara resminin yaratımındaki başlıca çıkış noktasını teşkil etmektedir.

“Doğa imgesi keyif veren duyuların kaynağıdır ancak sanat eseri, doğayı ifadeci biçimde aktarmakla salt doğa imgesinden çok daha derin bir şekilde duyularımıza yönelmektedir.” (Burt Franklin, André Lalande, “Research & Source Works Series 291, Philosophie Monographe Series 20, Histoire de l’Esthétique Française”, (“Fransız Estetik Tarihi”), Paris, 1968, Ayer Yayınevi, s. 75)

“Eğer tabiat aşkı bu kadar baskın ve güçlü ise, o zaman manzara imgesinin sanatta vazgeçilmez ve temel bir form olmaya hep devam edeceği inancına hak vermemiz gerekecektir.” (Kenneth Clark, “l’Art du paysage”, (“Manzara Sanatı”), Paris, Gérard Monfort, 1994, s. 145) Kenneth Clark’a göre tabiata ve yaşanılan çevreye duyulan tutku ve aşk resimsel manzara imgesinin yaratımındaki başlıca çıkış noktasıdır. *“Doğada Romantik birey sükûneti bulabilir, kendi ruhuyla doğanın evrensel ruhu arasında bir birleşmeyi yaşayabilirdi.”* (René HUYGHE, “Arts forms and society”, (“Sanat Formları ve toplum”), Çağdaş Sanat Ansiklopedisi: 1800 den günümüze, s. 147)

Sanat tarihindeki sayısız örnek tabiat aşkını gözler önüne sermektedir. İngiliz Romantik ressamlardan John Constable, memleketinin resimlerini büyük bir tutku ve aşkla resmetmiştir. Constable İngiltere’nin Suffolk kentine yakın bir köyde dünyaya gelmiş, çocukluk dönemlerinden itibaren yaşadığı çevreye ve tabiata karşı yoğun duygular beslemeye başlamıştır. Çocukluk yıllarından başlayarak Constable bu yoğun duygularını resim yaparak ortaya koymayı benimsemiştir. Kendisi için büyük önem taşıyan ve çocukluk yılları ile

özdeşleşen kasaba ve çevresinin doğa görünümüne karşı o kadar tutkulu bir bağlılığı vardı ki, ergin dönemlerinde yerleştiği ve içinde kendini pek yabancı hissettiği Londra'nın kent görünümüne bir türlü ısınamamıştır.

Yaşamındaki dönemleri göz önünde bulundurduğumuzda fark ediyoruz ki Constable doğa imgelemine doğru her zaman içgüdüsel bir yönelme içerisinde bulmuştur kendisini. Bu yüzden de resimlerinin temaları çoğunlukla çıplak tabiat manzaraları olmuştur. Ancak bu tabiatın içerisinde geçmişi hatırlatan bazı tarihi yapıları ve tarih öncesi kalıntıları da resmetmiştir.

John Constable yaşadığı memleketin güzelliklerini görüyor ve bu güzellikleri tuvaline aksettiriyordu. Ancak Constable sadece zamanın “pitoresk”¹ olarak kabul görmüş olan temaları resmetmiyor, yaşadığı çevre ile özdeşleşmiş ve o zamana kadar herhangi bir resimde ele alınmamış olan her türlü çevresel elemanı da resimlerinde korkusuzca tasvir etmekten çekinmiyordu. Bu anlamda zamanın bir ilki ve bir yenilikçi sanatçısı olarak John Constable farkına varmaksızın günümüzde de hala izleri görülen bir tavrı benimsemiştir; XIX. yüzyıl romantik resim sanatının önde gelen ustalarından John Constable farkına varmadan, o zamana kadar kalıplaşmış ve geleneksel hale gelmiş tüm pitoresk temaları değiştirmiştir. Bir bakıma, sanat tarihinde pitoresk temaların reformcusu ve devrimcisi olarak kabul edilen John Constable tüm bu yenilikleri sadece doğup büyüdüğü yere beslediği tutku ve aşk duyguları sayesinde gerçekleştirmiştir.

¹ “Pitoresk”, Fransızca “Pittoresque” : Durumu ve görünüşü resmedilmeye uygun olan nesne veya görüntü, resim gibi olan, resimsi, Ortaçağdan XX. Yüzyılın başlarına kadar olan süreçte resimlerde görmeğe alıştığımız her türlü tema ve görünüm.

Resim sanatında belli bir bölgeye beslenen tutku ve aşk sadece Constable'a özgü değildir. Onun çağdaşı olan ve çevreden esinlenme olgusu çerçevesinde ele alınması gereken bir başka önemli isim Joseph Mallard William Turner'dır. Sanatçı yaşadığı ve gezdiği yerlere karşı bir tutku sayesinde resimlerini ürettiyordu. 1775 yılında Londra'da doğan Turner kentsel bir çevrede yetişmiş, buna karşılık doğanın karşı konulmaz gücünden oldukça etkilenmiştir. Romantik dönem sanatçısı olarak kabul edilen Turner, doğanın gücünü izlenimci ve ifadeci bir tutumla tuvallerine aktarma yolunu benimsemiştir. Turner'da inanılmaz bir tabiat sevgisi mevcuttu. Çok seyahat etmiş ve gittiği yerlerdeki doğa görünümünü ayrı ayrı ele almıştır.

Turner gibi Thomas Gainsborough, William Blake ve Thomas Cole gibi romantik dönem sanatçıları Constable'ın bakış açısına yakın bir tutum sergilemekteydiler. Pek çok romantik ressam gibi Turner da doğal çevreye duyulan hayranlığı, doğadan aldığımız "süblim"² ve yücelik duygularını resimlerine aksettirmiştir.

Ancak, John Constable diğer romantik sanatçılardan farklı olarak, resimlerinde ele aldığı ve çocukluk yıllarını geçirdiği yerlere karşı derin bir duygusallık beslemekteydi. Resimlerinde kullandığı renklerin ve ton değerlerinin kendine özgü diliyle Constable bu derin duygusallığı ortaya çıkarabilmiş bir ustadır.

Yirmi üç yaşına geldiği zaman Constable, doğup büyüdüğü kasabayı ve değirmendeki işini ardında bırakarak yeni umutlarla Londra Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi'nde eğitim görmeye gitti. Buradaki eğitimi sırasında Claude Lorrain, Rubens, Ruysdael, Rembrandt Van Rijn ve Thomas

² "Süblim", Fransızcada "Sublime", Latince'den gelen sözcük "Sublimis" yüce ulu anlamına gelmektedir. Yükselmek, yücelmek anlamında, Süb=yüksek, limis=sınırsızlık anlamına gelmektedir, bu iki kelime birleşerek sınırsız yükselmek anlamında yücelme veya yücelik anlamına gelmektedirler.

Gainsborough gibi ustaları yakından inceleme fırsatı buldu. İncelemeleri neticesinde doğup büyüdüğü yerlere karşı beslediği duyguları resim diline nasıl aktarabileceği konusunda tecrübe edinmeye başladı. Bu konuyla ilgili olarak, Lucien Freud, “Petit Journal des Grandes Expositions”, (“Büyük Sergilerin Küçük Dergisi”), adlı yayında, 2002 yılında Fransa’nın Paris kentindeki Grand Palais müzesinde John Constable’ın anısına düzenlenen sergi üzerine şunları yazmaktadır:

“Doğa gerçek bir modeldir. Dahası, doğa ve yeryüzü ressam tarafından öncelikli olarak ele alınması gereken ve derin duyguların aktarılmasında araç olan vazgeçilmez bir modeldir.” (Lucien Freud, “Constable”, “Le Petit Journal des Grandes Expositions”, (“Büyük Sergilerin Küçük Dergisi”), Paris, 2003, s. 3)

XIII. yüzyılın sonlarına kadar manzara resimlerinde pitoresk temalar ele alınıyordu. Dönemin pitoresk manzara resimleri genelde göze en hoş görünen Antik uygarlıklardan ve Roma döneminden kalan yıkıntılar, Gotik kiliseler, katedraller, şatolar, terkedilmiş köyler, çiftlikler, gibi eski zamanları çağrıştıran temalardan oluşmaktaydı. Bu temalar antik döneme dönüş felsefeleriyle özdeşleşen neo-klasik sanat akımıyla iyice moda halini almıştı. Dönemin sanat anlayışına göre, güncel olandan çok, eski ve nostaljik olan sanatta prim yapmaktaydı.

Buna karşılık John Constable’ın çevresine duyduğu bağlılık ve tutku onun çevresine sadık kalma güdülerini güçlendirmiş ve onu güncel konuları ele almaya itmiştir. Bu anlamda Constable için en makul olan; çevresinde alışık olduğu ortamı güncel zamanı ile ele almak olmuştur. Dolayısıyla o zamana kadar izleyicinin alışık olmadığı temalar Constable ve takipçileri tarafından resim konusu olmaya başlamıştır. Bu temalar genelde, çiftliklerdeki büyük baş

hayvanlar, nehir kıyısı ahşap sandal tersaneleri, değirmenler, saman arabaları, vb. olmuştur.

Resim 2. John Constable, “Boat-building near Flatford Mill”, (“Faltford Değirmeni Yakınlarında Gemi Yapımı”), 1815, Tuval üzerine yağlı boya, 50,8 x 61,6 cm, Ulusal Müze, Londra, Birleşik Krallık

John Constable’ın resimleri, yaşadığı zamanın tüm yeniliklerini, ahşap ve mekanik endüstrisini, çiftçilik teknolojisini, vb. belgeler niteliktedir. İlk zamanlarda pek de alışıldık ve hoş görülmemesine karşın, sanatçının yaşadığı zamanla özdeşleşmiş olan bu güncel tasvirler kısa bir sürede pek çok sanatsever çevrelerin ilgisini çekmeyi başarmıştır. Sonraki asırlarda, ressamların, Constable’ın resimlerine duydukları hayranlık, onların Constable’ın resimlerinde görmüş oldukları güncel temaları benimsemelerine yol açmıştır. İlginçtir ki, yüzyıllar geçmesine rağmen ressamlar kendi güncel

konularını değil Constable'ın kendi günceline duyduğu tutkunun eseri olan konuları defalarca ele alarak yeni pitoresk temaların oluşmasını sağlamışlardır.

Görüyoruz ki Constable resim sanatına yüzyıllarca sürecek olan yeni bir pitoresk anlayışını getirmiştir. Ancak öze bakılacak olunursa, Constable'ın resimleri her ne kadar belli bir zamanı ve belli bir yeri belgeliyorsa da onun resimleri aslında memleketine, zamanına ve hayata duyduğu tutku ve sevinci ortaya koymaktadır.

“Tabiata aşkı taşıyan sanatçı kendine özgü insani duyarlılığıyla, eserinde evrenin gizimini yüce bir gerçekçilikle ortaya koymaktadır.” (Kenneth Clark, “L'Art du paysage”, (“Manzara Sanatı”), Paris, Gérard Monfort, 1994, s. 25)

Doğup büyüdüğü ve yaşadığı yerleri çok güzel ve etkileyici bulmasındandır ki Constable o yerlere olabildiğince sadık kalarak, resimlerine adeta oralarda yaşamışçasına hayat vermeye çabalıyordu. Yakın arkadaşı John Ficher'e yazmış olduğu mektuplardan, Bergholt'un manzaralarını yaparken hissettiği arzuları ve esinlenmeleri daha iyi anlayabiliriz.

“Çok tanıdık ve alışıldık geldiği için olsa gerek ki bu yerler gözlerime bir o kadar güzel görünüyordular. Alışık olduğum bu güzellikleri resmetmek için içimde inanılmaz bir arzu duyuyorum. Beni ressam kılan aslında bu güzel nehirler, çayırlar, ormanlar, vb.” (Lucien Freud, “Constable”, “Le Petit Journal des Grandes Expositions”, (Büyük Sergilerin Küçük Dergisi”), Paris, 2003, s. 3)

Bu yerler John Constable için gerçek birer ilham kaynağı olmaktadır. Bir bakıma onun tinsel özünün imgelemi halini almaktadır. Bu noktada belirtmek gerekir ki yeryüzü imgelemi primitif çağlardan bu yana doğum, anaçlık

eğretilmeleriyle yüklü bir imgelem olarak sanata yansımaktadır. Bununla bağlantılı olarak, Gaston Bachelard şöyle bir psikanalitik yorum getirmektedir: *“Yolculuk, özellikle de doğum yerine (memlekete) dönüş çok derin bir tinsellik muhteva etmektedir. Eğer yolculuk, doğum yerine veya memleketine doğru yapılıyor ise insanda bilinç dışı olarak çok derin anlamlar taşımaktadır. Bu bilinç dışı anlamlar, genelde anneye karşı duyulan doğal ve içsel sevgi duygularından kaynaklanmaktadır... Goustave Courbet gezgin bir manzara ressamıdır... Tüm düşselliğiyle ona ilham veren memlekete dönüş, eve dönüş gibi kavramlar, klasik psikanalizin ışığında, anneye dönüş kavramıyla aynı karakteristik özellikleri taşımaktadır.”* (Gaston Bachelard, “La Terre et les rêveries du repos”, (“Yeryüzü ve dinginliğin düşselliği”), Paris, Librairie José Corti, Les Massicotés, 1982, p. 137).

John Constable, aynı zamanda Goustave Courbet gibi çok gezmiştir. Londra, Brighton ve Salisbury gibi büyük şehirlere giderek manzaralar yapmıştır. Resimlerinde bu yabancı bölgelerdeki değişik ruh hallerinin yansımalarını görmektedir. John Constable’ın tuvallerine aktardığı doğa görünümleri, bir bakıma, İngiltere’nin topografik görünümlerinin tinsel yorumlarını oluşturmaktadır.

John Constable, en üretken döneminde zamanın sanat ortamındaki en önemli sanatçı konumuna geldi. Sanat koleksiyonerleri için büyük bir önem taşımaktaydı. Bu sayede ulaşılmış olduğu maddi zenginlik çerçevesinde ilk olarak doğup büyüdüğü Bergholt kasabasında güzel bir ev-atölye satın aldı. Bir bakıma bu ev-atölye’yi pencerelerinden gördüğü değişik manzaraları resmedebilmek için satın almıştır. “Constable’s Kitchen Garden”, (“Constable’ın mutfak bahçesi”), adlı resim satın almış olduğu bu ev-atölyenin penceresinden yaptığı resimler arasında en bilinenidir. Constable’ın bu resimlerindeki renk ve ton değerlerinin oluşturduğu atmosfer etkisi, izleyiciye derin bir huzur ve dinginlik duygusu vermektedir. Fakat o döneme kadar resim

sanatında böylesi bir bakış açısı çok sıradan ve banal sayılmaktaydı. Resimlerinde o döneme kadar alışılmış ihtişamın ve gösterişin olmayışı, bunu yerine doğaya sade ve hatta izlenimci bir yaklaşım nedeni ile pek çok sanatsever tarafından yoğun ve olumsuz eleştirilere hedef olmaktaydı. John Constable bunları önemsemiyor, o sadece aşına olduğu doğa görünümüne karşı duyduğu resimsel arzularını tatmin etmeye çalışıyordu. Bu bakımdan, onun eserleri sanat tarihinde çok ayrı yere sahiptir.

Resim 3. John Constable, “Golding Constable's Kitchen Garden”, (“Constable’ın mutfak bahçesi”), 1815, Tuval üzerine yağlı boya, 33 x 50,8 cm, Ipswich Müzesi, Birleşik Krallık

John Constable’ın şöhreti git gide yayılmaktaydı. Costable’ın resimleri Londra Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi’nin galerilerinden sonra Paris’in önde gelen galerileri ve müzelerine kabul edilmeye başladı. Eugène Delacroix, John Constable’ın resimlerinden oldukça etkilenerek, kendisini manzara resmi ekolünün reformcusu ve gelecek yüzyılları etkileyecek büyük bir usta olarak kabul etmekteydi.

3. JOHN CONSTABLE VE KİŞİSEL YAPITLAR

Şüphesiz, resim sanatında pencereden görünen kentsel ve doğal çevre sadece basit birer pitoresk tema olmakla kalmamaktadır. Resim sanatında pencere görüntüleri kişisel anlamda belli bir manzaraya aşina olma durumunu ortaya koymaktadır. Bu anlamda sanat eseri, söz konusu görünümlere aşina oluşumuzdan kaynaklanan bağlılığın tinsel yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. John Constable'dan sonra da pencereden görünüm teması pek çok sanatçı tarafından sıklıkla ele alınmıştır. Örneğin: Claude Monet'in, "La boulevard de Capucines", ("Capucines Bulvarı"), Henri Matisse'in, "Le pont de Saint-michel", ("Saint-Michel Köprüsü"), bunlardan sadece bir kaçıdır. Kişisel yapıtlar çerçevesinde ise : "Sucy en Brie", "Allée de la Mouselle" söz konusu tinsel yansımaların örnekleri arasında gelmektedir.

Resim 4. Claude Monet, "La boulevard Capucines", ("Capucines Bulvarı"), 1873, Tuval üzerine yağlı boya, 61 x 70 cm, Pouchkine Güzel Sanatlar Müzesi, Moskova, Rusya

John Constable:
Resim Sanatında Doğal Çevre

Resim 5. Emre Tandırlı, “Sucy en Brie”, 2003, Tuval üzerine yağlı boya, 70 x 100 cm,
Özel koleksiyon, Toronto, Ontario, Kanada

“Bu resimler kişisel geçmişimizdeki yaşanmış dönemlere tanıklık eden birer ayna gibi durmaktadırlar. Bunlar benim yaşamış olduğum evlerin pencerelerinden görünümüdür. Bunlar geleceğin benim kendi geçmişimin penceresinden bakarak kendi geleceğimin görünümleridir.” (Emre Tandırlı, “Çağdaş Romantik Manzara Resmi”, İstanbul, **Sanat Çevresi dergisi**, Kurşit Yayınları, sayı 306, Nisan 2004)

Ortaçağdan günümüze değin bu bağlamdaki doğa görünümünün resim sanatına yansımalarına tanık olmaktayız. Fakat yoğun bir duygusallık çerçevesinde doğal çevreden esinlenimin en çarpıcı örnekleri John Constable, William Turner, Thomas Gainsborough, William Blake ve Thomas Cole’un eserleri olmuştur. Özgün çalışmalarımızda, yaşanan yerlerden esinlenme durumunun günümüz koşullarıyla birleşerek nasıl şekil kazandığına tanıklık etmekteyiz. Söz konusu kişisel yapıtlar, John Constable’ın resimlerindeki memleket aşkı ve tutkusu, aşinalık, huzur gibi kavramların aksine, yabancı

olmanın getirdiği tinsel boyutları muhteva etmektedir. Yine yoğun bir duygusallık çerçevesinde belli bir bölgeden esinlenmeyle üretilmişlerdir bu kişisel yapıtlar. Yabancı bir çevrede yaşama durumu ve bu koşullardan kaynaklanan sanatsal esinlenme ve yaratım çok geniş çaplı olarak incelenebilir. Ancak özgün çalışmalarımız çerçevesindeki bir kaç örneği ele alarak çevreden esinlenmenin yeni ve çağdaş formlarına değinmiş olacağız.

Öncelikle şu örneğe bir göz atalım: “Doğduğum evin penceresinden manzara”. Bu resimde, John Constable’ın eserlerine çok yakın bir yaklaşım, bir kentsel çevre görünümü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kent görünümü kişisel geçmişimize tanıklık etmiş ve resim dili aracılığıyla çağdaş romantik manzara geleneğindeki yerini almaya aday olmuştur. Bu yapıt bir bakıma, “Constable’ın Mutfak Bahçesi” eseri ile hemen hemen aynı bakış açısını gözler önüne sermektedir.

Resim 6. Emre Tandırlı, “Doğduğum evin penceresinden manzara”, 2007, Tuval üzerine yağlı boya, 60 x 85 cm, Özel koleksiyon, İstanbul, Türkiye

“Doğduğum evin penceresinden manzara” adlı yapıt bir bakıma John Constable’ın Bergholt kentine duyduğu sıla sevgisi ve huzur duygusuna yakın bir duyarlılıkla resmedilmiştir. Buna karşılık, kişisel yapıtlar arasından pencere görünümlerine örnek teşkil eden “Sucy en Brie” adlı yapıtta, farklı bir huzur duygusundan bahsedilebilir. Bu yapıta adını veren ve Avrupa metropolünün yanı başındaki küçük bir banliyö kasabası olan Sucy en Brie’nin manzaraları bir yabancıнын fırçası ile tuvale yansıtılmaktadır. Sessiz, dingin ve eşsiz güzelliği ile huzur dolu bu kasabasının görünümleri, kendini oralara ait hissedememenin getirdiği melankolik atmosferle tuvale yansımaktadır.

İstanbul manzaralarından oluşan özgün yapıtlarda ise İstanbul’un hareketli karmaşası ve bu ortamın daimi bir parçası olma bilinciyle oluşan huzur duygusu göze çarpmaktadır.

Paris manzaralarından oluşan özgün yapıtlar Paris kentinin tüm güzelliği ve çekiciliğine karşın, bu çevreye yabancı olmanın getirdiği kişisel huzursuzluk ve melankoli atmosferinin yansımaları olmuştur. “A la Place de l’Opéra”, (“Opera Meydanı’nda”), adlı yapıt bu tinselliği en iyi görselleştiren yapıtlar arasında gelir.

Resim 7. Emre Tandırlı, “A la Place de l’Opéra”, (“Opera Meydanı’nda”), 2003, Tuval üzerine yağlı boya, 40 x 80 cm, Özel Koleksiyon, İstanbul, Türkiye

John Constable'a göre doğal çevre görünümüleri, resim yüzeyinde tekrar oluşturulması gereken eşsiz güzellikler sunmaktaydı. Bu güzellikler onun sıradan ve gündelik yaşantısının bir parçasıydı. Günümüz insanı ve sanatçısı için kentsel çevre, şüphesiz Constable'ın doğal çevresinden daha farklıdır. İçinde yaşadığımız kentsel çevrede yoğun bir “görsel bombardımana”³ maruz kaldığımız göz önünde bulundurulursa bu çevrenin pitoreskine karşı bir körleşme söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda gündelik yaşamımızda artık dikkatimizi çekmeyecek görünümlemler resim diliyle görsel bir hazineye dönüştürülmek zorundadır.

John Constable'ın resimlerindeki gibi, doğal çevremize yüklemiş olduğumuz anlamlar ve duygular çerçevesinde sıradan herhangi bir görüntü, yüce bir görsellik kazanabilir. Resim sanatının güçlü dili sayesinde güncel çevremiz hem pitoresk bir tema halini alır hem de içselliğimizin yansıması halini alır. Nitekim sıradan herhangi bir kentsel görüntüyü veya kent çevresindeki bir endüstriyel bölgeyi bugünün çağdaş pitoresk temaları arasında sayabilmekteyiz. Böylesi bir yeni pitoresk anlayışı çerçevesinde, “Kent dışında yalnız gezgin” adlı yapıt, tinsel varlıkla doğa imgelemi arasındaki ilişkiyi oldukça mistik bir atmosfer aracılığıyla gözler önüne sermektedir.

³ “Görsel Bombardıman”: Cadde ve sokakların yoğun hareketliliğinden doğan görüntü trafiği, reklam panoları, dijital panolar ve ekranlar, afişler, vb. kentsel çevrede görsel hafızamızı yoğun şekilde saran imgelerin bütünü

Resim 8. Emre Tandırlı, “Kent dışında yalnız gezgin”, Tuval üzerine yağlı boya, 70x200 cm, İstanbul, Türkiye

Constable’da olduğu gibi kişisel yapıtlarda da amaçlanan bu tip sıradan, banal görünümünün ardındaki gizemli dünyanın imgelemine ortaya koymaktır. Sanal ortam algımız üzerindeki yerel duyarlılığa zarar vermektedir. Dijital teknoloji, internet, medya ve çağdaş iletişim olanakları sayesinde artık yerel ve aynı zamanda da tinsel duyarlılığımızı kaybetmeye başlıyoruz. Dolayısıyla Constable’ın anlayışına özgü olan güncel zamana ve doğal çevreye karşı olan tutkumuz olumsuz etkilenmektedir. Constable’ın resim sanatında ortaya koymuş olduğu anlayış doğrultusunda, güncel yaşantımızdan hızla uzaklaşan tinselliğin, alıştığımız ve gündelik imgelere taşınması kaçınılmaz hale geliyor.

4. SONUÇ

İngiliz romantik resim sanatının en önemli ustalarından John Constable, eserlerindeki doğa görünümüne yüklemiş olduğu yoğun tinsellikle farkında olmadan Plâtoncu bakışın en önemli temsilcilerinden olmuştur. Onun resimlerindeki doğa imgelemi, içeriğinde pek çok derin kişisel sırrı da dolaylı olarak deşifre etmektedir. John Constable için doğal çevre ve yeryüzü, onun iç dünyasını yansıtmada aracı olan en etkin temel elemandır.

Constable’ın bize gösterdiği en önemli şeylerden biri, sanatsal yaratımın çıkış noktasında salt doğanın kendisi olduğudur. İnsan, içerisinde bulunduğu modern dünyada, teknolojinin, metalaşan ve tekdüze hale gelen çağdaş yaşamı

içerisinde duyguları, tinsel dünyası, gizemli içyapısı, her şeyiyle doğanın bir parçasıdır.

Sanatsal yaratımla ilgili olarak tarih boyunca doğal çevremizin algılanması ve ifade edilmesi üzerine pek çok düşünce ve teori öne sürülmüştür. Tabiata olan akılcı (rasyonel) ve hayati bağlarımız, bununla birlikte tabiata olan tinsel bağlarımız; birbiriyle çelişen ama aynı zamanda birbirini tetikleyen, bağlarımız olarak içimizi sarmaktadırlar. Aristo insanoğlunu tabiat döngüsünün vazgeçilmez bir parçası olarak görmektedir. Platon tabiatın bir parçası olan bedenimizi, yansımaların içinde bir yansıma olarak tanımlamaktadır. Descartes doğa imgelemine altında saklı olan bir şeyler olduğunu, René Descartes'in takipçisi Gaston Bachelard ise bu saklı duran bu şeylerin ancak sanatçı tarafından ortaya çıkarılabileceğini öne sürmektedir. John Constable ise kanımca doğaya karşı beslediği katıksız tutku ve sevgi duyguları vasıtasıyla bu gizemi resim diline ustaca tercüme etmektedir.

John Constable'ın doğal çevreye yaklaşımından ve sanat üretiminden öğrendiklerimiz, bizim de kendi güncelimizdeki doğal ve kentsel çevremize bakışımızı yeniden değerlendirmemizin gerekliliği ortaya koymaktadır. Kişisel yapıtlarda ortaya koymaya çalıştığımız neo-romantik yaklaşım çerçevesinde bir bakıma bu gerekliliği yerine getirmeye çalışmaktayız.

KAYNAKÇA

1. BACHELARD, Gaston, (1948), "La Terre et les reveries du repos", Paris, Librerie Jose Corti, Les Massicotés,
2. ARROUYE, Jean, (1984), "Invention du paysage provençal", Tome I, Sous la direction de Bernard Teyssède, Paris, Université Paris I, Panthéon-Sorbonne, Arts et Sciences de l'Art, , p. 34, (Cité de CLARK, Kenneth, (1949), "l'Art du paysage", ("Land scape into the art"), Londres,))

3. FRANKLIN, Burt, (1968) “Research & Source Works Series 291, Philosophie Monographie Series 20, Histoire de l’Esthétique Française”, Collaborateur André Lalande, Paris, Ayer Publishing, London, publié originalement,
4. CLARK, Kenneth, (1994), “l’Art du paysage”, Paris, Gérard Monfort,
5. DESCARTES, René, “Les Principes de la philosophie, Première partie – Lettre préface”, Introduction et notes de G. Durandin, (“Felsefenin Prensipleri, Birinci Bölüm – Önsöz, G. Durandin’in giriş notları”), Paris, Vrin, 1989, s. 17
6. FREUD, Lucien, (2003), “Constable”, Le Petit Journal des Grandes Expositions, Paris
7. HUYGHE, René, “Arts forms and society”, (“Sanat Formları ve toplum”), Encyclopedia of Modern Art: from 1800 to the present day (Çağdaş Sanat Ansiklopedisi : 1800 de günümüze), s. 147
8. MILANI, Raffaele, “Esthétique du paysage, Art et contemplation”, (Manzaranın Estetiği, Sanat ve Bakış”), Paris, Actes Sud, 2005, s. 52
9. TANDIRLI, Emre, (2004), “Çağdaş Romantik Manzara Resmi”, İstanbul, “Sanat Çevresi” dergisi, Kurşit Yayınları, Nisan sayısı no. 306
10. WARIN, François, “l’Art”, (“Sanat”), Paris, Ellipses, 1996, s. 41
11. WILHELM, Friedrich Joseph Von Shelling, “Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums”, Paris, Payot, 1979, s. 135

BASKI RESİM KONSEYLERİ VE TÜRKİYE'DE GEREKLİLİKLERİ

Yrd. Doç. Ilgım VERYERİ ALACA*

ÖZET

Bu makalede, baskı resim derneklerinin baskiresmin gelişimine katkısı değerlendirilecektir. Türkiye'de baskı resim sanatının ilerlemesi için gereklilikleri tanımlanacaktır. Türkiye'de bir baskı resim konseyinin olmaması, baskı resim sanatının gelişimi için sorun teşkil etmektedir. Bu durum, Türkiye'deki baskı sanatçıların ulusal olarak işbirliği yapmasını ve uluslararası baskı resim dünyasına entegre olmalarını zorlaştırır. Yeni teknolojiyle değişen bu sanat dalının evrimi için sanatçılar arası diyalogun artırılmasına ihtiyaç vardır. Baskı resim konseyleri, eğitsel organizasyonları, konferansları, iletişim ağı ve yayınları ile bu alanın gelişimi için zemin oluşturur.

Anahtar Kelimeler Baskı resim, Konsey, Türkiye

ABSTRACT

In this paper, the contribution of printmaking councils / associations to the advancement of printmaking will be evaluated. The necessity of councils for the progress of Turkish printmaking will be defined. The lack of a printmaking council in Turkey is problematic for the development of printmaking. This situation makes it hard for the printmakers in Turkey to collaborate nationally and to integrate to the international printmaking world. The dialogue among printmakers needs to increase for the evolution of this art that changes with new technology. Printmaking councils serve as a ground for the growth of this art with their educational organizations, conferences, communication networks and publications.

Key Words Printmaking, Association, Turkey

* Beykent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İletişim ve Tasarım Bölümü Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Baskı resim, ağaç, metal, linolyum gibi yüzeyler üzerine hazırlanan, bir kalıptan sınırlı sayıda baskı alınmasıyla gerçekleştirilen, çoğaltmaya dayalı sanatsal bir üretdir. Mısır’da ağaçtan, Babil’de tuğladan, Roma’da kilden yapılan mühürler, bu tekniğin en eski örneklerini elde etmek için kullanılmıştır. Günümüzde baskı resim veya özgün baskı olarak adlandırılan bu yöntem, yüzyıllar boyunca işlevsel amaçlara hizmet etmiş, Buddhist sutraları çoğaltmaktan, hayvanları mühürle işaretlemeye kadar çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. Çin’de kağıdın bulunmasıyla baskı faaliyeti, tabletler veya deri gibi farklı yüzeyler yerine yaygın olarak kağıt üzerine uygulanmaya başlanmıştır. (Saff, 1978: 7)

Ağaçbaskı, gravür, litografi ve serigrafi, baskı resmin en temel dallarıdır. Bu teknikler, yüzyıllar boyunca sanatsal üretimin yanı sıra, kitap basımı, resimlenmesi, kısacası bilginin yaygınlaştırılması için kullanılmıştır. Tarih içinde bir çok sanatçı tarafından uygulanmış baskı resim sanatının başlıca yaratıcıları arasında, ağaçbaskıda Hokusai, Hiroshige, Alman Dışavurumcu sanatçılardan Max Beckmann, Emil Nolde, Ernst L. Kirchner, gravürde Albert Dürer, Rembrandt, Francisco Goya, taşbaskıda Henri de Toulouse-Lautrec, M.C. Escher, Joan Miro, Picasso, Honore Daumier, ipekbaskıda ise Andy Warhol, Roy Lichtenstein ve Jean Dubuffet akla gelir.

Hem resim, hem de grafik sanatlarının vazgeçilmez bir dalı olan baskı resim, çağdaş baskı teknolojilerinden beslenir. Bir kalıptan bir çok baskı elde edip, farklı mekanlarda sergilenbilmesi nedeniyle baskı resim, bir yağlıboya resimden daha çok kişi tarafından izlenebilir. Bu nedenle baskı resim – özellikle dijital baskının da gündeme gelmesi ile- resim, heykel, seramik gibi plastik sanatlar arasında en ulaşılır olanı durumundadır.

Çağdaş sanat ortamında sadece baskı resim sanatçıları tarafından değil tüm sanatçılar tarafından kullanılabilen bu teknik, bilinen tanımını genişletmektedir. 21. yüzyılda her ne kadar Art Werger, Peter Milton, Robert Kipness geleneksel gravür sanatını, Miriam Schapiro, Jane Goldman serigrafiyi sürdürse de, farklı kökenden bir çok sanatçı baskı resmi farklı boyutlara taşımaktadır. Örneğin, John Hitchcock ipekbaskıyı performans dönüştürmesiyle ünlüdür. Christina Iglesias aslen heykeltraş olup, büyük metal levhalar üzerine ipekbaskı yapması ve ardından bu yüzeylerden yerleştirmeler gerçekleştirmesi ile bilinmektedir. Mark Titchner, Adam Chodsko, Janette Parris, John Coplans, Jeremy Deller baskı yaptıkları yüzeyleri halka açık mekanlardan seçmekte, çalışmalarını bir reklam afişi gibi sunabilmektedirler. Aynı zamanda kağıt bardaklar, torbalar, içecek kutuları gibi günlük tüketim objelerine taşıdıkları baskıları, eserlerin günlük hayat içinde rastlantısal olarak görülebilmelerini sağlar.

Baskı resmin güncel seyrini takip edebilmek için periyodik baskı resim dergileri, kitaplar, baskı resim konferansları, sergiler kaynak oluşturur. Bu faaliyetleri çoğunlukla baskı resim konseylerinin organize ettiği izlenir. Bu bağlamda baskı resim konseyleri hakkında bir incelemeye girilmesinin amacı, konseylerin alana katkısını tanımlamak ve Türkiye'deki eksikliklerinin yarattığı boşluğun boyutlarını ifade etmeye çalışmaktır. Zira, baskı resim konusunda Türkiye'de periyodik bir baskı resim yayınının, konferansının olmaması kronolojik gelişimin algılanmasını ve sorunların tanımlanıp çözüm arayışına gidilmesini güçleştirir.

Arşiv bağlamında da baskı resim dernekleri Türkiye'de ulusal boyutta hizmet verebilir. IMOGA (İstanbul Grafik Sanatlar Müzesi), Hacettepe Sanat Müzesi, Anadolu Üniversitesi Çağdaş Sanatlar Müzesi, son yıllarda faaliyete giren ve Türkiye'de baskı resim koleksiyonculuğuna önem veren kurumlar arasındadır. Devlet Resim ve Heykel Müzeleri altmış yılı aşkın baskı resim yarışmaları vesilesi ile bu alanda koleksiyon yapmaktadırlar. Ancak bahsi geçen kurumların ötesinde baskı resim koleksiyonlarının ülke genelinde yaygın olmaması, Türkiye'de baskı resim alanında çağdaş yaklaşımları takip etmeyi zorlaştırır.

Türkiye'deki atölyelerde su bazlı olmayan -kanserojen malzemelerin kullanımının sürmesi başka bir sorundur. Yurtdışındaki birçok baskı derneğinin bu bağlamda oluşabilecek zararlar konusunda üyelerini uyardığı ve çözüm önerilerini paylaştığı görülmektedir. Baskı plakası hazırlanması, baskının çoğaltılması ve boyaların temizlenmesinde kullanılan tiner, asit, zift, terebentin gibi kanserojen malzemeler, sağlığa zararlı olmalarının yanı sıra, patlayıcı ve yanıcı özelliklere sahip olmalarından ötürü de tehlikelidirler. İngiltere tarafından desteklenen bir araştırma, kanserojen maddelere maruz kalan kişilerin Parkinson hastalığı, sağırılık ve nörolojik hastalıklara yakalanma riskini ilişkilendirir. Boston Üniversitesi'nde gerçekleştirilen başka bir araştırma ise solunum yolu veya cilde temas ile bedene işleyebilecek -baskı resim atölyesinde bulunabilen- kimyasalların depresyona, beyinde hasara, hafıza kaybına neden olabildiğini açıklar. Tiner, terebentin ile çözülen mürekkepler yerine örneğin ipekbaskıda kullanılacak Golden, Speedball, Daler-Rowney gibi su bazlı boyaların kullanımı yurtdışındaki atölyelerde tercih edilmektedir. (Adam 2005: 10-21) Türkiye'de su bazlı malzemelere geçilmemiş olsa dahi, en azından atölyelerin havalandırma tertibatının profesyonel bir şirket tarafından yapılması ve periyodik olarak denetlenmesi beklenir. Maalesef, atölyelerin havalandırması çoğu kez beklenen düzeyin altındadır ve belli periyotlarda yetkili bir kurum tarafından denetlenmemektedir. Bu durum, mekan içinde solunumu zorlaştırabileceği ve atölyede çalışanların sağlığını bozabileceği gibi, mekanın bulunduğu binada çıkabilecek bir yangın için zemin hazırlar. Ayrıca atölyede kullanılan asitler özel kaplarda saklanarak kimyasal atık olarak işaretlenmemekte, lavabolardan

şehrin atık suyuna karışmaktadır ki bu da ekolojik açıdan zararlı bir uygulamadır.

Kimyasalların zararları konusunda sanatçıların bilinçlendirilmesinin yanı sıra, farklı tekniklerin tanıtılması da baskı konseyleri tarafından yürütülen faaliyetler arasındadır. Chine-colle, güneş gravürü (solar etching) gibi yurtdışında sıkça tanıtılan yöntemlerin, Türkiye’deki kurumlarda öğretilmesi istisnaidir. Başka bir sorun ise farklı tekniklerin uygulandığı atölyeler arasında bilgi alışverişinin azlığıdır. Özellikle baskı atölyelerinin serigrafi, litografi olmak üzere ayrı mekanlara bölüdüğü şartlarda atölyeler arasında ortak bir üretim yapılması güçtür. Oysa Frank Stella’nın “Le penna di hu” isimli 1998 yılına ait bir baskı resim çalışmasında ağaçbaskı, gravür, ipekbaskı ve şablon tekniğini bir arada kullandığı izlenir. (Ross, 1972: 63)

2. Baskı Resim Topluluklarının Sanat Dalına Katkısı

Baskı resim konseylerinin faydaları arasında, eğitim, iletişim, sergi organizasyonu, atölye sağlama ve arşiv faaliyetleri önde gelir. Konseyler, üyelerine, tek başlarına elde edemeyecekleri bir altyapıyı sağlarlar. Örneğin, Edinburgh Baskı Resim Derneği üyelerine atölye tahsis eder. Bu bağlamda, kurulan konseylerin birincil amacı, baskı resim sanatının sürdürülebilmesi ve geliştirilebilmesi için çözüm yolları aramaktır.

Konseylerin ikincil hedefi ise, topluma baskı resim sanatını sergi, yayın ve söyleşiler ile tanıtmaktır. Örneğin 1987 yılında kurulmuş Yunanlı Baskı Resim Sanatçıları Birliği, 2003-2007 yılları arasında bu amaçla yurtiçi ve yurtdışında otuzu aşkın sergi düzenlemiştir. Aynı zamanda, yabancı ve yerli baskı sanatçılarının eserlerini incelemek adına periyodik sergi ve çalıştaylara yer veren Technochoros adlı bir merkez kurmuşlardır. (Desekopoulos 18: 2007)

Arşivleme, baskı resim topluluklarının üstlendiği başka bir faaliyettir. 4000’i aşkın üyeye sahip 1916 yılında Hannover’de kurulmuş olan The Kestner Gesellschaft, bir çok organizasyonun yanı sıra, üyelerinin koleksiyonlarını geliştirmek adına her yıl bir dizi özgün baskıyı onlara hediye eder. (Wye, 2006: 33) Arşiv bağlamında SGC’nin (Southern Graphics Council) katkısı, 1977 yılından bu yana oluşturduğu kapsamlı baskı koleksiyonudur. Bu koleksiyonun tamamı sanal ortama taşınmış ve SGC üyeleri için <http://www.sgcarchives.org/login.asp> İnternet adresi ile erişilebilir duruma getirilmiştir. Baskı resim konseylerinin kurulmuş olduğu ülkelerde baskı resim ile ilgili kurumsallaşmanın ileri düzeyde olduğu izlenir. Örneğin, baskıresmin yüzyıllardır gerçekleştirildiği Roma’da, Istituto Nazionale per la Grafica 23000 bakır baskı resim plakasını 1738’den bu yana toplamaktadır ve Rönesans’tan bu yana çalışmalar barındıran bir merkezdir. (Wye, 2006: 24)

Baskı resim konseyleri, düzenli olarak sundukları eğitsel organizasyonlar ile bu dala katkıda bulunmaktadır. Örneğin, 1-5 Ekim 2008'de North Dakota'da gerçekleşen MAPC'da (Mid America Baskı resim Konferansı) verilen eğitim çalışmaları, renkli mezotinta, dijital baskının baskı makinasından geçirilmesi, baskıların numaralandırılması, el yapımı kauçuk mühür hazırlanması, şablonların baskıda farklı uygulamaları gibi çeşitli konularda bilgi edinilmesini sağlamıştır.

Baskı resim derneklerinin konferansları, alana destek veren ana faaliyetleridir. SGC (Southern Graphics Konferansı) ve MAPC en kapsamlı olanlarıdır. Uluslararası olan bu konferansların son yıldaki programları incelendiğinde panel, sergi, ödül töreni, farklı tekniklerin paylaşımı, baskı resim projelerinin sunumu, sanatçıların tekniklerine dair çalışmaları ve açık portfolyo seansları olmak üzere ortak bir yapılanma içinde oldukları izlenir. İzlenen başka bir ortaklık da, konferansların her yıl farklı bir konuyu ele almasıdır. MAPC Konferansı'nın 2008 yılındaki konusu, Kavuşma: Yaşadığımız Mekanın İzlenimleri olmuştur. (<http://www.mapc2008.com/schedule.pdf>, 2008) Konuya ilişkin olarak, Laura Berman ve Rachel Melis baskı resim atölyelerinin mekanını sorgulayan ve tekrardan tanımlamayı hedefleyen bir sunum yapmışlardır. 2008'de otuz yedincisi düzenlenen SGC'nin ana başlığı ise Baskının Hakimiyeti'dir. Postmodern dünyada baskı kavramının gitgide gelişen ve yükselen bir değer olarak tartışmaya açıldığı toplantıda, baskının genişletilmiş anlamı irdelenmiştir.

Baskı resim konseyleri, üye olan kişiler arasında kurulmuş e-posta ağı vesilesiyle eğitsel bir iletişim kurulmasını da sağlar. Örneğin, SGC ve MAPC, mail-list@southerngraphics.org ve mapc-list@lists.ius.edu adresli elektronik liste servisleri ile sanatçılar arası teknik konularda yardımlaşma, bursların duyurusu, organizasyonlar için davet gibi geniş kapsamlı diyalog kurulmasına ön ayak olur. Söz konusu iletişim ağında şu konular ele alınanlara örnektir:

- 1-Florasan boyaaların özelliklerinin değerlendirilmesi
- 2-İpekbaskıda kullanılan akrilik bazlı mürekkeplerin doku sorunlarının giderilmesi
- 3-Litografi kalıbı hazırlarken hataların farklı yöntemler ile silinmesi
- 4-Baskı resim takas projelerine çağrı yapılması
- 5-Polyester baskı plakalarının kullanımında karşılaşılabilecek sorunların tartışılması

Konseylerin bir katkısı da, bu alanda gerçekleşen araştırma geliştirmeyi yayıncılar yaparak paylaşabilmeleridir. Bu alanda önemli çalışmalar yapan bir kurum, Amerika Baskı Konseyi'dir. 1992 yılında Washington D.C.'de kurulan konsey, bir yıl içinde Contemporary Impressions Dergisi'ni çıkartmayı gerekli görmüştür. Yılda iki kez yayımlanan derginin yanı sıra, Kanada ve A.B.D.'de

Baskı Resim Atölye/Çalıştay Rehberi (Guide to Print Workshops in Canada and the United States) gibi güncel kaynak kitapların basımı alana hizmet eder. MAPC tarafından basılan MAPC Dergisi (The Journal of MAPC) ile SGC tarafından yayınlanan Graphic Impressions, üye olanlara ücretsiz gönderilen yayınlardır. Kaliforniya Baskı Resim Sanatçıları Dergisi (The California Printmaker: The Journal of the California Society of Printmakers) ile Boston’lu Baskı Resim Sanatçıları (The Boston Printmakers: Newsletter), derneklerin İnternet sitelerinden ücretsiz olarak okunabilecek yayınlardır.

3. Baskı Resim Dernek ve Konseyleri

Baskı resim konseyleri, sanat dalı ile ilgili eğitim kurumu, koleksiyon, müze, dergi gibi ihtiyaçtan doğan bir oluşumdur. İncelemeye bir çok baskı resim derneği arasından seçilerek alınan yirmi topluluk, 1880-2000 yılları arasında kurulmuş ve halen hizmet vermektedir. Bu toplulukların, çoğunlukla Amerika’da ve Avrupa’da kurulmuş olduğu izlenir. Baskı resim konseyleri (kaynakçalarına tablo içinde ve makalenin sonunda erişilebilir), tarafımızdan Tablo 1 ve 2’de kıyaslı olarak takdim edilmektedir.

Tablo 1’de ele alınan Amerika’daki baskı konseyleri incelendiğinde eyaletler veya bölgelere ayrılmış oldukları farkedilir. Tablo 2’de sunulan Avrupa’daki dernekler ise genellikle ülke bazındadır. Mesela, Finlandiya’da ve Yunanistan’da tek bir ulusal dernek olduğu gözlemlenir.

Tablo 1 ve 2’de adı geçen yirmi baskı resim konseyi arasında, Amerika Baskı Resim Konseyi, bünyesinde onsekiz baskı resim topluluğunu toplaması bakımından kapsam ve çalışmaları bağlamında önemli bir yere sahiptir. Philagrafika, baskı resim alanındaki radikal gelişimleri incelemesi bakımından çağdaş bir oluşumdur. World Printmakers, internet üzerinden hizmet veren küresel anlayışa sahip bir oluşumdur. Cork Printmakers, Edinburgh Printmakers, üyelerine atölye imkanı vermektedir. Bölgelere göre baskı konseyleri incelendiğinde, her birinin ihtiyaca göre hizmetlerini çeşitlendirdiği izlenir. Bu bağlamda, “Konsey nedir?”, “Konsey nasıl oluşur?” veya “Konsey nasıl çalışır?” gibi sorulara tek bir cevap ile yanıt vermek mümkün değildir. Zira, her konsey farklı zaman dilimlerinde, farklı coğrafyalarda, değişik ihtiyaçlardan doğmuş birer oluşumdur. Genellikle dikkat çeken bir ortak noktaları, konseylerin baskı resim sanatını tanıtmak, geliştirmek ve arşivlemek amacıyla baskı resim sanatçıları ve sanatseverleri tarafından kurulduğudur. Zaman içinde gelişen dernekler, faaliyet alanlarını genişletmişler, üyelerinden yıllık aidat almak ve bağış kabul etmek şartıyla kurumsallıklarını sürdürmüşlerdir.

Tablo 1. Amerika'daki Baskı Resim Dernek ve Konseylerinden bir Seçki

Kurumun Orijinal İsmi, Tercümesi, internet sitesi	Kuruluş Yılı	Üyelik şartı ve bedeli (yıllık)	İletişim
1. <u>American Print Alliance</u> (Amerika Baskı Birliği) http://www.printalliance.org/	1992	Herkese açık	American Print Alliance 302 Larkspur Turn Peachtree City GA 30269-2210 A.B.D.
2. Boston Printmakers (Bostonlu Baskı Resim Sanatçıları) www.bostonprintmakers.org	1947	Jüri ile üyelik \$25	Boston Printmakers c/o Emmanuel College 400 Fenway Boston MA 02115 A.B.D.
3. <u>California Society of Printmakers</u> (Kaliforniya Baskı Resim Sanatçıları Derneği) http://www.caprntmakers.org/	1913	Jüri ile üyelik \$50	P.O. Box 475422 San Francisco, CA 94147 A.B.D.
4. Florida Printmakers (Florida Baskı Resim Sanatçıları) http://www.as.miami.edu/art/florida-printmakers.html		Herkese açık	c/o University of Miami, Lise Drost Department of Art & Art History 1540 Levante Avenue Coral Gables FL 33416 A.B.D.
5. International Fine Print Dealers Association (Uluslararası Baskı Resim Satıcıları Birliği) http://www.printdealers.com/	1987	Davet ile	250 West 26th Street Suite 405 New York, NY 10001-6737 A.B.D.
6. Mid America Print Council (Orta Amerika Baskı Resim Konseyi) www.midamericaprintcouncil.org	-	Herkese açık tam \$15, çift \$25, öğrenci \$10	Southern Graphics Council Visual Arts Building Athens, GA 30602 A.B.D.
7. Philagrafika (Philagrafika) http://www.philagrafika.org/	2000	Herkese açık \$35-500 arası	728 South Broad Street 2nd Floor, Philadelphia, PA 19146 A.B.D.
8. <u>Print Council of America</u> (Amerika Baskı Resim Konseyi) www.printcouncil.org/	1956	Davet ile	Department of Drawings and Prints The Metropolitan Museum of Art 1000 Fifth Avenue New York, NY100280198 A.B.D.
9. <u>Society of American Graphic Artists</u> (Amerikan Grafik Sanatçıları Derneği) www.clt.astate.edu/Elind/sagamain .	1915	Herkese açık	SAGA office, 32 Union Square, Room 1214, New York, NY 10003 A.B.D.
10. <u>Southern Graphics Council</u> (Güneyli Grafik Sanatı Konseyi) http://www.southerngraphics.org/	1973	Herkese açık tam \$35.00, öğrenci \$15	Southern Graphics Council Visual Arts Building Athens, GA 30602, A.B.D.

Tablo 2. Avrupa’daki Baskı Resim Dernek ve Konseylerinden bir Seçki

Kurumun Orjinal İsmi, Tercümesi, internet sitesi	Kuruluş Yılı	Üyelik şartı ve bedeli (yıllık)	İletişim
1. Association of Estonian Printmakers (Estonya Baskı Resim Sanatçıları Birliği) http://www.estograph.ee/	1992	belirtilmemiştir	Association of Estonian Printmakers Vabaduse väljak 6, 10146 Tallinn, Estonya
2. <u>Cork Printmakers</u> Cork Baskı Resim Sanatçıları http://www.corkprintmakers.ie/	1991	Jüri ile üyelik (atölye için) 400 Euro, Aylık Euro 75	Wandesford Quay, Clarke's Bridge, Cork, İrlanda
3. <u>Edinburgh Printmakers</u> (Edinburgh Baskı Resim Sanatçıları) www.edinburgh-printmakers.co.uk	1967	Jüri ile üyelik	23 Union St Edinburgh, EH1 3LR, İngiltere
4. <u>Greek Printmakers Association</u> (Yunanlı Baskı Sanatçıları Derneği) http://www.haraktes.org/	1987	Yunanlı sanatçılara açık	Yunanistan merkezlidir.
5. <u>Greenwich Printmakers</u> (Greenwich Baskı Resim Sanatçıları) www.greenwich-printmakers.org.uk	1979	Greenwich’de-ki sanatçıların sergi için kurdukları kooperatiftir.	1A Greenwich Market London, SE10 9HZ, İngiltere
6. The Association of Finnish Printmakers Finlandiyalı Baskı Resim Sanatçıları Birliği http://www.taidegraafikot.fi/english/index.htm	1931	Finlandiyalı sanatçılara açık	Pieni Roobertinkatu 10, FIN-00120 Helsinki. Finlandiya
7. Royal Society of Painter and Printmakers Kraliyet Ressamları ve Baskı Resim Sanatçıları Derneği http://www.royalsocietyofpainterprintmakers.com/	1880	Jüri ile üyelik	Bank Side Gallery 48 Hopton Street, London, SE1 9JH İngiltere
8. <u>Spanish Printmakers Collective</u> (Toplu İspanyol Baskı Resim Sanatçıları)		Herkese açık	İspanya
9. <u>UK Printmakers Council</u> (İngiltere Baskı Resim Konseyi) http://www.printmaker.co.uk/pmc/	1965	Herkese açık	Printmakers Council Ground Floor Unit, 23 Blue Anchor Lane, London SE16 3UL, İngiltere
10. <u>World Printmakers</u> (Küresel Baskı Resim Sanatçıları)	2000	Herkese açık	World Printmakers Carretera Güéjar Sierra, 10 18191 Pinos Genil (Granada), İspanya

4. Türkiye’de Baskı Resim Dernek ve Konseylerine Duyulan İhtiyaç

Türkiye’de özgün baskı, yüksek eğitim kurumlarında yaygın olarak eğitimin parçasıdır. Üniversitelerin güzel sanatlar öğrencilerine, Eğitim Fakülteleri’nde resim-iş öğretmenliği için okuyan öğrenciler ile güzel sanatlar liselerinde baskı

resim dersi gören kişiler eklendiğinde, mesleki eğitime yönelik her yıl yüzlerce kişinin baskı resim dersi aldığı görülür. Ancak, Türkiye’de bir baskı resim derneğinin eksikliği önemli soruları akla getirir:

1-Türkiye’de baskı resim öğrencileri ile sanatçıların, ulusal ve uluslararası baskı resim sanatçılarını inceleyebilecekleri arşiv ve koleksiyonlar yeterli midir, erişilebilirler mi?

2-Baskı resim alanında yeniliklerin paylaşıldığı, periyodik panel, sempozyum ve konferanslar yapılmakta mıdır?

3-Baskı resim eğitimi veren kurumlar, baskı sanatının yeni ve disiplinlerarası açılımlarını takip etmek için ulusal boyutta hangi kurum veya merkeze başvurumaktadırlar?

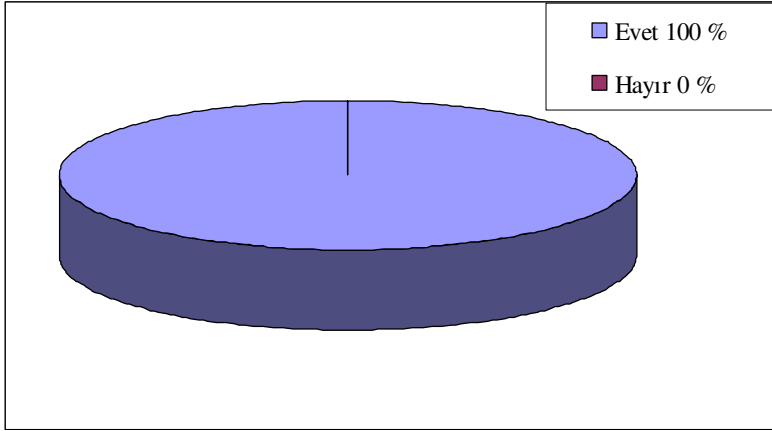
4-Türkiye’deki baskı resim sanatının, dünya baskı resim sanatına katkıları yayın, sergi ve diğer faaliyetler ile tanıtılmakta mıdır?

5-Baskı resim eğitimi veren kurumlar, sağlığa ve doğaya zararı dokunan malzemeler için nasıl önlemler almaktadır? Çoğunlukla su bazlı olan, ekolojik malzeme kullanımına geçme yolları ulusal bir baskı resim konseyinin girişimleri ile daha kolay tanıtılabilir mi?

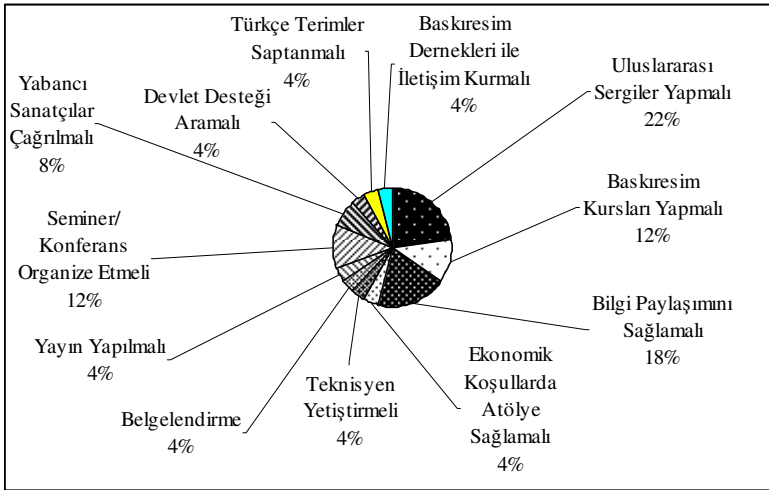
Yukarıda bahsi geçen konular, 21. yüzyıl baskı resim sanatında ve eğitiminde önem kazanmıştır. Örneğin yurtdışında bir çok okulda ve kurumda kanserojen malzeme kullanımı sınırlandırılmıştır ve denetlenmektedir. (Adam 2005: 14) Atölyelere dijital baskı makinaları ile lazer makinaları alınmış, baskı ve kalıp hazırlama süreçleri zenginleştirilmiştir. Ancak Türkiye’deki baskı resim atölyelerinde kanserojen, endüstriyel malzeme kullanımı sürmekte, baskı preslerinin yanı sıra yeni deneysel cihazların alındığı nadiren görülmektedir. Bu şartlar altında çoğu atölye ortamının, evrensel ölçütleri yakaladığı varsayılabilir mi?

Bu bağlamda, Türkiye’de bir konseye ihtiyaç olup olmadığı ilgili bilim insanları arasında (n=10) sanal ortamda düzenlediğimiz bir pilot araştırma ile derinleştirilmiş, konuyla ilgili yetkili kişilerin görüşleri alınmıştır. Alfabetik olarak Beykent Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Işık Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi bünyesinde baskı resim konusunda görev yapan öğretim üyelerine, sanatçılara ulaşılmıştır. Gerçekleştirilen pilot araştırma sonuçları Şekil.1, 2, 3, 4 sunulmuştur. Ankete cevap veren baskıresim sanatçıları ve eğitimcileri arasında, bir konsey kurulması konusunda Şekil.1’de belirtildiği üzere hemfikir olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda kurulabilecek bir derneğin

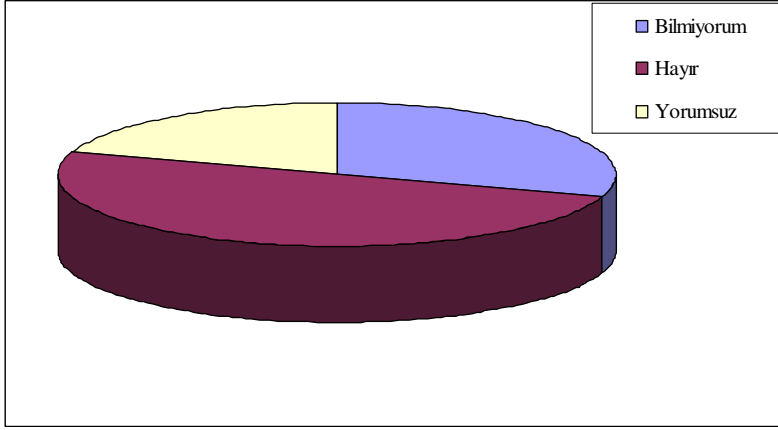
sağlayacağı faydalar önerilme sıklığına göre Şekil.2’de nisbi dağılımları sunulmuştur.

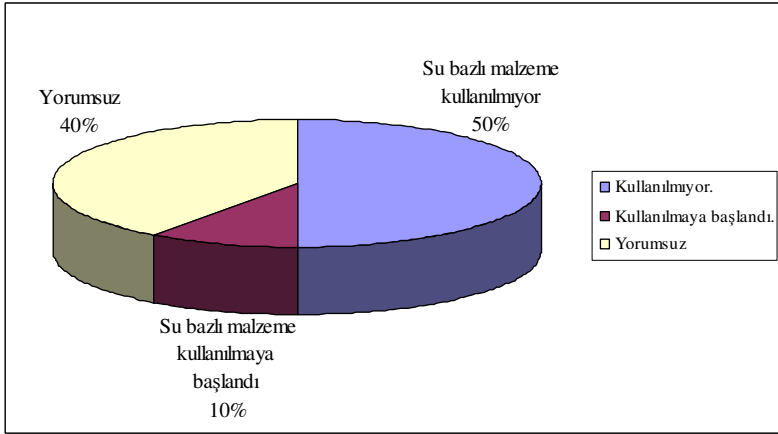
Şekil.1. Türkiye’de baskı resim dernek veya konseyine ihtiyaç var mıdır?

Şekil.2. Türkiye’de bir baskı resim derneğinin nasıl faaliyetler yürütmesi faydalı olabilirdi?

Şekil 3. Türkiye’de inceleme fırsatı bulmuş olduğunuz baskı resim atölyeleri uluslararası standartlar mı?

Şekil 4. Türkiye’de inceleme fırsatı bulmuş olduğunuz baskı resim atölyelerinde su bazlı malzemeler kullanılmakta mı?

Anket sonucunda, Şekil 3’de belirtildiği üzere, bir çok eğitimci ve sanatçının, Türkiye’deki baskı resim atölyelerinin uluslararası standartta olmadığı anlaşılmaktadır.

Ekonomik koşullar nedeniyle, atölyelerde deneysel malzemelerin kullanılmadığını belirten kimi öğretmenler, modernleşmenin daha geniş bir bütçe ile sağlanabileceğini ileri sürmüşlerdir. Kimi öğretmenler tarafından bütçe sorunları yerine, Türkiye’deki baskı resmin gelişimi için daha fazla gönüllünün girişimde bulunması gerekliliği belirtilmiştir. Baskı resim konusundaki yeniliklerden, en son çıkan malzemelerden periyodik olarak haberdar olmadıklarını belirten öğretmenler, çeşitli sergilerde sunulan çağdaş baskı resim tekniklerini anlamakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Kimi öğretmenler ise yeniliklerden yurtdışı kaynaklı yayın ve internet sitesi vesilesi ile haberdar olduklarını ifade etmiştir. Ancak ankete katılan hiç bir eğitimci, Türkiye’deki bir oluşumu, yeniliklerden haberdar olduğu kaynak olarak göstermemiştir. Bu durum, baskı resim sanatı adına ülke genelindeki durumu, bilgi alışverişinin zayıflığını sorgulamamıza neden olur.

SONUÇ

Türkiye’de yaygın uygulama alanı olan baskı resim sanatının gelişiminde, sanatçıların üretimleri kadar kurumsal oluşumlar da, bu alanın ilerlemesinde rol oynar. Bu yüzden sanatçıların ve diğer ilgililerin bir araya gelerek oluşturacakları konseyler, baskı resim sanatının gelişmesine zemin hazırlar, iletişimi sağlar, var olan bilgiyi erişilir kılar, kapsamlı konferans ve sergileri periyodik olarak gerçekleştirebilir. Baskı resim konseyleri, okulda edinilmiş bilginin hayat boyu geliştirilebilmesini olası kılar, yeni yöntemlerin üyeler ile paylaşılmasına izin verir. Böylece konseyler, sanatçıların başvurabilecekleri eğitsel bir merkez halini alır. Bu kuruluşlara üyelik, konu ile ilgili bilgilerin tazelenmesini, yeni eser ve uygulamaların toplu olarak incelenmesini kolaylaştırır.

Türkiye’de, bir baskı resim derneğinin kurulması ulusal boyutta konuyla ilgili faaliyetlerin, sorunların, gelişmelerin tanımlanması, paylaşılması ve derlenmesi anlamına gelir. Bu derneğin, yurtdışındaki çoğu dernek gibi uluslararası boyutta katılıma izin vermesi ise, Türkiye’deki sanatçıların kurumsal olarak yurtdışındaki baskı resim sanatçıları ile iletişimini kolaylaştıracaktır. Türkiye’de kurulması halinde, bir baskı resim konseyinin varlığı ve faaliyetleri, günümüz Türk baskı resim sanatı hakkında arşiv niteliğinde bir yayının veya yayınların oluşumuna da önderlik edebilir. Bu durumda, konuyla ilgili çalışmalar, tezler, eserler ve eleştiriler gelecek kuşaklara sistemli olarak aktarılabilir. Sonuç olarak, bir konsey kurulması, Türkiye’de baskı resim sanatına hizmet vermiş ve vermeye devam eden sayısız kişinin eserlerinin ve birikimlerinin korunmasını, paylaşılmasını,

tanınmasını ve tanıtılmasını sağlayabilir. Genç kuşak sanatçılar bu birikimin bilinci ve bilgisi ile eser üretebilir.

KAYNAKÇA

1. American Print Alliance, <http://www.printalliance.org/>, 15.Ağustos.2008, 16:45.
2. Adam, Robert, Robertson, Carol, "Screenprinting; The Complete Water-Based System", New York, Thames and Hudson, 2005.
3. Clark, Alastair, Manning-Cordwell, Sarah, PRICE, Sarah, "Edinburgh Printmakers: 40 Years of Original Prints", Edinburgh, Edinburgh Printmakers, 2007.
4. Cork Printmakers, <http://www.corkprintmakers.ie/index.php?pageID=3>, 19.Eylül.2008, 12:05.
5. Desmet, Anne, Dyson, Anthony, "Printmakers: the Directory" London, A & C Black, 2006.
6. Edinburgh Printmakers, <http://www.edinburgh-printmakers.co.uk/>, 19.Eylül.2008, 11:40.
7. Greek Printmaking Today, State Museum of Contemporary Art, Yunanistan, 2007.
8. Greenwich Printmakers, <http://www.greenwich-printmakers.org.uk>, 17.Eylül.2008, 20:00.
9. International Fine Print Dealers Association (IFPDA) www.printdealers.com/links.cfm, 16:55.
10. Mid-America Print Council, <http://www.midamericaprintcouncil.org/>, 26.Eylül.2008
11. Philagrafika, <http://www.philagrafika.org/>, 11.Temmuz.2008, 11:45.
12. Print Council of America, <http://www.printcouncil.org/>, 26.Eylül.2008, 10:15.
13. Ross, John, Romano, Clare, Ross, Tim, "The Complete Printmaker: Techniques, Traditions, Innovations", The Free Press, 1972.
14. Saff, Donald, Sacilotto, Deli, "History and Process of Printmaking", Florida, Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1978.
15. Saunders, Gill, Miles, Rosie, "Prints Now: Directions and Definitions", V & A Publications, 2005.
16. Society of American Graphic Artists, <http://www.clt.astate.edu/Elind/sagamain.htm>, 20.Temmuz.2008, 09:00.
17. Southern Graphics Council, <http://www.southerngraphics.org/>, 22.Ocak.2008, 16:45.
18. Studio Printmakers Collective, <http://www.printmakers.co.nz/>, 14.Temmuz.2008, 08:45.
19. Wye, Deborah, Weitman, Wendy, "Eye on Europe: Prints, Books & Multiples / 1960 to Now", New York, MOMA, 2006.

YAYIN KURALLARI:

- 1.** Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yılda İKİ kez (altı ayda bir) yayınlanır.
- 2.** Hakemli ve özgün çalışmaları amaçlayan bir dergidir. Makalelerin, hakem değerlendirilmesine girmek üzere, yayın kurulu sekreterliğine yazar adı, e-postası, cep /telefonu ile gönderilmesi gerekmektedir. Yazarlar makalelerinde hakemlerin de değerlemelerinde dikkate alacağı aşağıdaki kriterleri de gözden uzak tutmamalıdır:
 - a.** Makalelerindeki eksenini, dayandığı temel fikri, ikincil kaynak incelemesi ve bunlara göre yeniliği, sosyal bilimler ve uygulama alanına katkısını,
 - b.** Araştırmalarının makalenin ana eksenine katkısını, hipotez ve metodolojisi, istatistiksel analiz tekniğinin yeterliliğini,
 - c.** Makalenin mantıksal bütünlüğü ve kendilerini tatmin edip etmediğini,
 - d.** Makalenin başlığa uygunluğu ve anahtar kelimelerin makaleyi yansıtabilmesini,
 - e.** İyi kalitede bir model, şekil, tablo vb. ile öğretime katkı seviyesini değerlendirmelidirler. Ampirik çalışmalara öncelik tanınacağı makalelerin yayınlanabilmesi için, yazılar:
- 3.1.** Metin, çift aralıklı ve 12 puntuyla Microsoft Word (6.0 ve üstü) yazılım programında Times New Roman karakterinde yazılacak ve internet/Web ortamında veya CD olarak ve 3 kopya “hard copy”/çoğaltılmış olarak gönderilecektir.
- 3.2.** Makalelerin 20 sayfa (A4 boyutlu ve 2 aralıklı) geçmemesi gerekmektedir. Yazılar ve şekiller sayfaya soldan 3,5 cm, alt/üst ve sağdan 2,5 cm boşluk bırakacak şekilde konumlandırılmalıdır.
- 3.3.** Atıflar, dip notlarda değil, metin içinde ve parantezle (soyad, yıl: sayfa) verilecektir.
- 3.4.** Açıklama notları numaralandırılarak ilgili sayfa altında yazılacaktır.
- 3.5.** Tablolar numaralandırılıp tablo üstünde, şekiller şekil altında (atf varsa, tablo ve şekil altında, kullanım izni referansı ile birlikte), denklemler yaygın bilinirlikte ve açıklamalı olarak gösterilecektir.
- 3.6.** Makale sonunda atıflarla gönderme yapılan kaynakçaya (soyad, ad, eser “makaleler tırnak içinde”, yayın yeri, yayınlayan, yıl, -dergiler: sayı, ay, yıl ve sayfa baş ve sonu-) yer verilecektir. Sanal ortam atıfları, güncel olarak tarih ve saati ile verilecektir.

- 3.7. Makalelerin başlık ve yazar isminin altında, 200 kelimeyi geçmeyen hem Türkçe hem İngilizce özetlerle (katkı ve sonuç içerikli) 3-5 anahtar kelimeye yer verilecektir.
- 3.8. Makalelerin Özet, Giriş, Yöntem/Yaklaşım, Gelişme, Bulgular, Sonuç, Uygulamaya Katkısı ve Kaynakça bölümlerinden oluşmasına özen gösterilmesi beklenir.
- 3.9. Yazar/ların ismi makalenin altında yer almalı, unvanı ve çalıştığı kurum, birinci sayfada yıldızlı dip not olarak gösterilmelidir.
- 3.10. Yayın, danışma ve hakem kurullarında görev alanlar, kendi makalelerinin görüşmelerine ve hakem görevlendirmelerine katılamazlar.
- 3.11. Yayını uygun görülen makaleler yayın sırasına konur. Gönderilen makaleler ve düzeltme talepleri sonrasında da yayını uygun görülmeyen yazılar iade edilmez ve yazarına gereğiyle bildirilir.
- 3.12. Makalelerin bilimsel ve diğer hususlara ilişkin sorumluluğu yazar/larına aittir. Bir başkasından yaralanılan şekil, resim ve tablo alıntılarında, ilgili yazar/yayıncıdan izin yazısı alınmalı ve makale ekinde sunulmalıdır
- 3.13. Her sayıdaki hakem isimleri ve raporları beş yıl süreyle arşivlenecektir.
- 3.14. Yazar/lar, yayınlanması halinde, tüm telif haklarını Beykent Üniversitesine devrettiklerini belirten aşağıdaki belgeyi de makaleleriyle birlikte göndermelidir: Bu belgenin imzalanıp gönderilmemesi halinde, bu haklarını, Beykent Üniversitesi'ne otomatik olarak devrettikleri anlamına gelir.

TELİF TRANSFERİ:

Yayını halinde..... başlıklı makalenin yazar/ları olarak, tüm telif haklarını Beykent Üniversitesi'ne devrediyorum/z.

Yazar/lar: Ad/Soyad: İmza: Kurumu: Adres:

İLETİŞİM:

Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sıra Selviler Cad. No.65, 34437 Taksim İstanbul. Tel: 0212 444 1997

Faks: 0212 867 55 76 www.beykent.edu.tr

PUBLICATION REGULATIONS:

- 1.** Journal of Social Sciences of Beykent University is published TWICE (once every six months) a year.
- 2.** It is published after the inspection of arbitrators and aims to support authentic studies. Articles must be sent to the Publication Committee Secretary containing the name of the writer, writer's e-mail address, and his/her mobile or landline number when sent to arbitrators for evaluation. Writers must consider the following criteria which will be taken into consideration by arbitrators in their evaluations:
 - 2.1** Writers, in their articles, must be able to demonstrate the axis of the periodical and secondary source evaluation and their novelty in accordance with such criteria and their contribution and application to social sciences.
 - 2.2** They must also prove the contribution of research articles to the main axis of the periodical, articles' adequacy of statistical analysis and techniques using hypothesis and methodology.
 - 2.3** Also writers must demonstrate logical unity of articles and show whether articles can be deemed relevant and/or satisfactory.
 - 2.4** Articles' congruency to its title and whether key words are able to reflect contents of articles must be established.
 - 2.5** Articles contribution to education by setting a high-quality model with diagrams and tables used must be illustrated. Articles concerning empirical studies will be given priority and writers submitting articles must follow the following criteria:
- 3** All articles must be written in Times New Roman, 12 point, using Double, Spacing in Microsoft Word (version 6.0 or above). They must be sent over the internet or sent in CD format. Three hard copies must also be sent.
 - 3.1** Articles should be no longer than 20 pages (A4 size paper with double spacing). Texts and figures should be located with a gap of 3.5 cm from the left and a gap of 2.5 cm from the top and the bottom of the page.
 - 3.2** References are not to be given in the form of footnotes but must be noted in brackets (surname, year: page number) within the text.
 - 3.3** Explanatory notes are to be numbered and written under the relevant pages.
 - 3.4** Tables are to be numbered and the numbers are to be written on top of tables, explanation of figures are to be noted under figures (if references are used, they must be noted under tables and figures along with the permission reference number), equations are to be shown in a form that is commonly accepted along with their explanation.

- 3.5** A Bibliography (surname, name, for references, work “articles in quotation marks” place of publication, publishers, - in periodicals: issue, month, year, head and bottom of page-) year of publication, used must be attached to articles. Internet related references must be updated to include dates and time.
- 3.6** Under the heading and the name of articles, a summary of 200 words both in Turkish and in English (containing attributions and a conclusion) and 3-5 keywords must be included.
- 3.7** It is expected that special care is paid to make sure that articles contain a summary, an introduction, method/approach used, development, findings, a conclusion, contribution to its application and a bibliography.
- 3.8** The name of the writer must be included at the bottom of the article and the writer’s title, the institution s/he works for must be noted on the first page with a star symbol as a footnote.
- 3.9** In the related issue, those who serve in the Publication Committee and Committee of Arbitrators are not allowed to join meetings about the article concerned. Articles that are considered to be suitable for publication shall be put in the publication queue.
- 3.10** Articles sent and articles that are considered to be unsuitable for publication after required corrections will not be returned.
- 3.11** Responsibility for the articles from a scientific point of view and other related topics belong to the writer(s). With regard to references relating to figures, pictures and tables, a permission letter form the writer(s) or the publisher(s) concerned must be obtained.
- 3.12** If the article is published, writer(s) must send the following document stating that all copyrights are to be transferred to Beykent University along with the article concerned.
- 3.13** The referees names and their reports will be kept in our rewards for five years.
- 3.14** If the article is published, writer(s) must send the following document stating that all copyrights are to be transferred to Beykent University along with the article concerned. In any case or in the neglect situation, writer(s) transfer(s) all Copyrights to Beykent University.

TRANSFER OF COPYRIGHT:

In the event of its publication we, as the writer(s) of the article titled transfer all of its copyrights to Beykent University.

Writer(s): Name/Surname Signature: Institution: Address:

CONTACT INFORMATION:

Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Beykent University, Institute of Social Sciences), Siraselviler Cad. No.65, 34437 Taksim, Istanbul.

Telephone: 444 1997

Fax: 090212 867 55 76 www.beykent.edu.tr

HAKEM DEĞERLENDİRME RAPORU/ REFEREE EVALUATION REPORT

Makale Başlığı: Subject Title

Dosya/File No:

GENEL DEĞERLENDİRME* General Evaluation	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Makale başlığı içeriğe uygun mudur? Is the subject title compatible with the context?										
Özet ve anahtar kelimeler içeriğe uygun mudur? Are summary and key vocabulary compatible with the context?										
Yazının dili/yazımı/semboller anlaşılabilir midir? Are the language used, spellings and symbols clear enough?										
Makale, ilgili bilim dalına veya uygulamaya katkı yapabilecek nitelikte midir? Does the text have the necessary features that'll contribute to the relevant scientific field?										
Yazıda kullanılan ikincil / birincil verilerle araştırma yöntemi amaca uygun mudur? Is research technique used in the text regarding primary /secondary data compatible with the objective?										
Sonuçlara objektif bir biçimde erişilmiş midir? Was an objective approach maintained when reaching the result?										
Konuyla ilgili kaynaklar yeterli ve güncel midir? Are the resources related to the subject current and adequate?										

<i>Bulguların uygulamaya aktarımı/implementation irdelenmiş midir? Are the data verified to see if they are applicable?</i>										
<i>Tablolar metne uygun ve anlaşılabilir midir? Are the tables perceptible and consistent with the text?</i>										
<i>Şekiller metne uygun ve anlaşılabilir midir? Are the figures perceptible and consistent with the text?</i>										

Total marks/evaluation:

* 1' den 10' a kadar puan veriniz (10 = En olumlu... 1 = En olumsuz).

*Award marks from 10 for the highest and 1 for the poorest.

DEĞERLENDİRME SONUCU Evaluation Result	Hakemin unvanı, adı ve soyadı: Name and title of referee:
() <i>Olduğu gibi yayınlanabilir.</i> () <i>It can be published as it is.</i>	e-posta/e-mail: Telefon/Phone:
() <i>Küçük düzeltmelerle yayınlanabilir. (1)</i> () <i>It can be published with minor modifications.</i>	
() <i>Önemli değişikliklerin yapılması zorunludur.</i> () <i>Major modifications must be made.(2)</i>	
() <i>Kesinlikle yayınlanamaz.</i> () <i>Can not be published under any circumstances</i>	

Değerleme raporunuzu tarafımıza en geç 15 gün içerisinde, /Please send your evaluation report in 15 days to mkarabulut@beykent.edu.tr mail adreslerine göndermeniz önemle rica olunur.

Posta Adresi/ Post Adress:

Beykent Üniversitesi

Sıraselviler Cad. No: 65 Taksim/ İstanbul

Tel:0212 444 1997

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
BEYKENT UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

HAKEMİN DİKKATİNE

To the referee: Any critics and explanation/comment

Puanlı değerlendirme sonrasında makalenin genel bir değerlendirmesini yaptıktan sonra, bu sayfada, makalenin daha iyi bir hale gelmesi için gerekli gördüğünüz hususları (1, 2) kısaca açıklayınız. Eleştirileriniz, yazarlara önemli ölçüde yardımcı olacaktır.

Değerlendiren hakem/ Referee:

İmza/Signature:

İLETİŞİM BİLGİLERİ:**Editör:****Prof. Dr. Muhittin KARABULUT**

Beykent Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sıraselviler Cad. No:65 Taksim,
İstanbul
Tel: 212 444 1997
e-mail: mkarabulut@beykent.edu.tr

Editör Yardımcısı:**Yrd. Doç. Dr. Gülşen SAYIN**

Beykent Üniversitesi
Mütercim Tercümanlık (İng.)

Ayazağa Kampüsü, Ayazağa, Şişli,
İstanbul
Tel: 212 444 1997
e-mail: gulsensayin@beykent.edu.tr

CORRESPONDENCE ADDRESSES:**Editor:****Prof. Dr. Muhittin KARABULUT**

Beykent University
Institute of Social Sciences

Sıraselviler Cad. No:65 Taksim,
İstanbul
Tel: 090212 444 1997
e-mail: mkarabulut@beykent.edu.tr

Associate Editor:**Yrd. Doç. Dr. Gülşen SAYIN**

Beykent University
Department of Translation and
Interpretation Ayazağa Campus,

Ayazağa, Şişli, İstanbul
Tel: 090212 444 1997
e-mail: gulsensayin@beykent.edu.tr